

MITŐL KORSZERŰ EGY SZAKKÖNYVTÁR? – A MODERN SZAKKÖNYVTÁR RÉGEN ÉS NAPJAINKBAN

49
(124)

EMLÉKKÖTET RÓZSA GYÖRGY (1922–2005),
AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR FŐIGAZGATÓJA
SZÜLETÉSÉNEK CENTENÁRIUMA ALKALMÁBÓL

ÚJ SOROZAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

*Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár
régen és napjainkban*

Emlékkötet Rózsa György (1922–2005),
az Akadémiai Könyvtár főigazgatója születésének centenáriuma
alkalmából

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

49 (124)
ÚJ SOROZAT

SOROZATSZERKESZTŐ
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

*Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár
régen és napjainkban*

Emlékkötet Rózsa György (1922–2005), az Akadémiai Könyvtár főigazgatója
születésének centenáriuma alkalmából

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtár és Információs Központ

Budapest
2023

Sorozatszerkesztő
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

Felelős kiadó
AZ MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT FŐIGAZGATÓJA

Szerkesztette
MOLNÁR ANDREA

Anyanyelvi lektor
BUDAI-KIRÁLY TÍMEA

Tördelő
VAS VIKTÓRIA

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: TOMCSÁNYI PÉTER

ISBN 978-963-7451-90-4

ISSN 0133-8862

DOI: [10.36820/MTAKIK.KOZL.2023.Rozsa100](https://doi.org/10.36820/MTAKIK.KOZL.2023.Rozsa100)

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának
200 éves évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata keretében,
az Akadémia támogatásával jelent meg.

TARTALOM

Előszó 7

I. Korszerűség Rózsa György igazgatósága idején és napjainkban az Akadémiai Könyvtárban

ZSIDI BERNÁT

Az Akadémiai Könyvtár korszerűvé tétele *Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól* szóló 123/1961. számú elnökségi határozattal 11

MOLNÁR ANDREA

Az Akadémiai Könyvtár Hálózat – az Akadémiai Könyvtár és a kutatóintézeti könyvtárak együttműködése 27

SALLAI ÁGNES

A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások bevezetése az MTA Könyvtárában 50

MURÁNYI LAJOS

Az MTA könyvtára a humán- és a társadalomtudományok szolgálatában – 2005-ben 65

HOLL ANDRÁS

A Magyar Tudományos Akadémia digitális könyvtára 76

II. Korszerű tudományos szakkönyvtárak napjainkban

BICZÓ KRISZTINA

A Magyar Királyi Külügyminisztérium Könyvtárától a Bánffy Miklós Szakkönyvtárig 88

EGRI KRISZTINA Fejlesztések és újítások az ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtárában	100
TÖRÖK BEÁTA Az egyházi felsőoktatási könyvtárak szerepe, eredményei a tudomány szolgálatában	116
ZSÖMLE VIKTOR Írány a MaxWhere – avagy BOOK-KANJ RÁNK 3D-ben is!	132
Függelék	149
Név- és helynévmutató	159

ELŐSZÓ

MOLNÁR ANDREA

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központja 2022. október 13-án konferenciával emlékezett meg egykori főigazgatója, Rózsa György (Nagyvárad, 1922. október 13. – Budapest, 2005. december 17.) születésének századik évfordulójáról.

Rózsa György meghatározó alakja az Akadémiai Könyvtár 20. századi történetének, és nemcsak igazgatói működésének több mint három évtizedes hossza miatt – bár önmagában e felelősségteljes tisztségnek ilyen hosszan tartó betöltése is sokatmondó –, hanem azok miatt az új feladatok és szolgáltatások miatt is, amelyek révén könyvtárunk az ország kiemelkedő jelentőségű tudományos szakkönyvtárává válhatott. Sokan csak „a Könyvtáros”-ként emlegették őt, aki mind a hazai, mind a nemzetközi könyvtáros szakmában jelentős elismertségre tett szert, amit jól mutat, hogy számos hazai és külföldi könyvtártudományi testület tagjai közé választotta, és számos hazai és külföldi szakfolyóirat szerkesztője volt.

A róla szóló visszaemlékezések kiemelik sokoldalú személyiségét: széleskörű műveltségét, kiváló nyelvtudását, jelentős számú publikációt eredményező tudományos tevékenységét, és még sorolhatnánk. Komoly szakmai tapasztalatot és tekintélyt szerzett számára, hogy 1969 és 1975 között – akadémiai megbízását megszakítva – az Egyesült Nemzetek Szövetsége genfi könyvtárának vezetője lett. Hazatérése után kiváló munkatársaival megtervezte és bevezette az információs társadalom igényeinek megfelelő könyvtári szolgáltatásokat, lehetőséget teremtett a tudánymetria hazai alapjainak létrehozására, és természettudományi igényeket is kiszolgáló, komplex feladatkört ellátó modern könyvtárat hozott létre. E korszerű szolgáltatásokat végző könyvtár 1988-ban beköltözhetett az Akadémiai Könyvtár jelenlegi Arany János utcai épületébe, az Akadémia egykori bérházába, amelyet a könyvtár számára alakítottak át. A költözéssel Rózsa György régi álma vált valóra: csaknem

két évtizeden keresztül küzdött azért, hogy a könyvtár 1865 után új, modern épületbe kerülhessen.

Rózsa György könyvtárvezetői működéséről írva óhatatlanul is sokszor fordulnak elő a modern és korszerű kifejezések. Az Akadémiai Könyvtár feladata számára nemcsak az volt, hogy a benne őrzött becses könyvtári állományt és hagyatékokat megtartsa és hozzáférhetővé tegye, hanem az is, hogy a tudományos információszolgáltatás dinamikusan fejlődő igényeit is kielégítse, és az ehhez szükséges infrastruktúrát előteremtse. A tudományos információszolgáltatás pedig csak úgy versenyképes, ha lépést tart a legújabb fejlődési irányokkal. Rózsa a múlt értékeinek megőrzése és a tudományos tevékenységet segítő új szolgáltatások megteremtése kettős feladatának szolgálatába állította az Akadémiai Könyvtárat, és jelentős fejlesztéseket sikerült végrehajtania.

Jubileumi konferenciánkat is e rá jellemző kettős szemléletmód jegyében szerveztük meg a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Tudományos és Szakkönyvtári Szekciójának közreműködésével. A tanulmányok első része szorosan kapcsolódik az Akadémiai Könyvtár Rózsa György vezetése alatti időszakának történetéhez. Levéltári dokumentumokra és hivatali iratokra támaszkodva mutatja be egy-egy írás az akadémikus bibliográfia korai kezdeményeit, valamint a kutatóintézeti könyvtárak hálózatának rendszerét. Olvashatunk a számítógépes szakirodalmi szolgáltatások bevezetéséről, e tevékenység további fejlődéséről, valamint a könyvtár humán és társadalomtudományi gyűjtőkörének 2005-ig terjedő fejlődéséről. Szintén megismerhetjük, hogy napjainkban milyen szerepet játszik az informatika és a digitalizáció, és milyen új dimenziók jellemzik a tartalomszolgáltatást.

A Rózsa György által létrehozott korszerű Akadémiai Könyvtár témaköre elvezet minket ahhoz az általános kérdéshez, hogy egyáltalán mit is tekintünk manapság korszerű könyvtárnak. E kérdésre adnak – természetesen – más-más választ a kötet második részének tanulmányai. Különböző tudományos szakkönyvtárak konkrét példáján keresztül ismerhetjük meg, hogyan sikerült a könyvtárfejlesztés az adott intézmény hatékonyabb működése érdekében. Így olvashatunk a Kül- és Külgazdasági Minisztérium szakkönyvtárának fejlesztéséről, az ELTE Társadalomtudományi Kara könyvtárának kialakításáról, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi

Főiskola könyvtárának és egyúttal az egyházi felsőoktatási könyvtárak speciális könyvtárfejlesztési munkájáról. Végül pedig a Széchenyi István Egyetem könyvtárában fejlesztett könyvtári szoftver működésébe kapunk betekintést. A példák jól mutatják: a korszerűség állandó fejlődést, folyamatos változást jelent, s a könyvtáraknak az intézményükkel való szoros és konstruktív együttműködése hozhatja el az igazán eredményes munkát.

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani mindazoknak, akik munkájukkal segítettek mind a konferencia, mind e kötet létrejöttét.

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR KORSZERŰVÉ TÉTELE AZ AKADÉMIAI
KÖNYVTÁR MEGVIZSGÁLÁSÁRÓL ÉS A KÖNYVTÁR FELADATAIRÓL
SZÓLÓ 123/1961. SZÁMÚ ELNÖKSÉGI HATÁROZATTAL**

ZSIDI BERNÁT

Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól szóló 123/1961. számú elnökségi határozat bevezetőjében olvashatjuk, hogy „...az MTA Könyvtárában 1959. évvel lezárult egy fejlődési szakasz”, továbbá „megérlelődtek a feltételei annak, hogy a Könyvtár mind aktívabban vegye ki a részét az MTA tudománypolitikai célkitűzéseinek a maga szakterületén való alátámasztásából.”¹ Már a határozat címe és a határozatból származó idézetek is több kérdést felvetnek bennünk: Hogyan lehet megújítani egy könyvtárat egy határozattal? Milyen fejlődési szakasz zárul le 1959-ben és miért pont ekkor? Hogyan lehetett a könyvtár tevékenységét a Magyar Tudományos Akadémia tudománypolitikai célkitűzéseivel összhangba hozni? Vannak-e a határozatnak jelenbeli kapcsolódási szálai? És ebben az egész históriában milyen szerepe volt Rózsa Györgynek? A következő tanulmányban erre a néhány kérdésre keresem a választ.

„...de hogy nem jártak a proletárdiktatúra élén a harcban, ez biztos.”²

A határozat kiadásának előzményei

A fejlődési szakasz 1959-es lezárulását a könyvtár munkáját felülvizsgáló bizottság állapította meg. A könyvtári felülvizsgálat egy korábban magasabb szinten megindult folyamat része volt, amelynek origójában az 1956-os forradalom eseményei álltak. Az 1956 után felállt új politikai vezetés Kádár János irányításával a régi-új rendszer kialakításához és

1 Akadémiai Levéltár (= AL), *Elnökségi ülések*, A 120. közgyűlés után V., 1961. jan.–febr., 123/1961. elnökségi határozat: *Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól* (1961. jan. 30.), 1.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (= MNL OL), M-KS-288. f.5/87. őrzési egység (a továbbiakban: ö. e.). MSZMP Politikai Bizottság (= PB), 1958. júl. 22-i ülés jegyzőkönyve, Kádár János hozzászólása, 34.

megszilárdításához fogott.³ Ennek része volt a különböző alrendszerek át-
alakítása is – az MTA mint a tudomány vezető szerve 1958 nyarán került
sorra.

A Magyar Szocialista Munkás Párt (MSZMP) Politikai Bizottságának
1958. július 22-i ülése áttekintette az Akadémia helyzetét, és politi-
kai megerősítése mellett döntött, hivatkozva például az MTA 1956-
ban betöltött szerepére. Az ülésen Kádár János, az MSZMP Központi
Bizottságának első titkára a következőképpen beszélt erről: „Ha 1956-
ot veszem, s mintahogy Marosán elvtárs mondta, csődöt mondott az
Akadémia, s ha erről kell beszélnem, nem tudok válaszolni arra, hogy cső-
döt mondott-e vagy sem, de hogy nem jártak a proletárdiktatúra élén a
harcban, ez biztos. Azt sem lehet mondani, hogy az ellenforradalomban
élenjártak.”⁴

A Politikai Bizottság határozata az Akadémia vezetésének és testületének
megerősítése (a szűkebb elnökség hatáskörének növelése, Lukács György
elnökségi tagságának megvonása, disszidens akadémiai tagok kizárása, 20
politikailag megbízható tudósok soron kívüli tudományok doktorává
minősítése, káderfejlesztési terv készítése stb.) mellett a kutatóintézetek
felülvizsgálatát is előírta.⁵ Erről így fogalmazott a határozat: „Ki kell
dolgozni a Magyar Tudományos Akadémiára és az Akadémiához tarto-
zó intézetek számára a párt politikai és szakmai követelményeit és azo-
kat a főfeladatokat, amelyek hosszú időre megszabják az Akadémia és az
intézetek perspektíváját.”⁶ Az intézetek vizsgálatának feladatára az MTA

3 FÖLDES György, *A Kádár-korszak jellegzetességei = Ívek és töréspontok. Gazdaság, politika, ideológia 1945 után*, szerk. FÖLDES György, Budapest, Napvilág Kiadó, 2018, 109–115.; KALMÁR Melinda, *Ennivaló és hozomány*, Budapest, Magvető, 1998, 73–94, 134–186.

4 MNL OL M-KS-288. f.5/87. ö. e. *MSZMP PB 1958. júl. 22-i ülés jegyzőkönyve*, Kádár János hozzászólása, 34–35.

5 MNL OL M-KS-288. f.5/87. ö. e. *MSZMP PB 1958. júl. 22-i ülés határozata* (A Magyar Tudományos Akadémia politikai helyzetéről és az 1958. évi közgyűlés és nagygyűlésre vonatkozó feladatokról), 1958. aug. 4., 110–121.

6 MNL OL M-KS-288. f.5/87. ö. e. *MSZMP PB 1958. júl. 22-i ülés jegyzőkönyve*, 1958. júl. 22., 6. [Az üléshez kapcsolódó határozat már csupán a politikai megerősítést rendeli el: „Az Akadémia vezetősége az akadémikus pártcsoport bevonásával vizsgálja meg a társadalomtudományi és természettudományi kutatóintézetek helyzetét és terjesszen javaslatot a párt elé azok politikai megerősítése érdekében teendő intézkedésekre.” MNL OL M-KS-288. f.5/87. ö. e. *MSZMP PB 1958. júl. 22-i ülés határozata*, 117.]

elnöksége már 1958. november 25-i ülésén felállított egy bizottságot – ez az elnökségi határozat a természettudományi és társadalomtudományi intézetekkel foglalkozott, ekkor még a könyvtár nem került bele.⁷

„...megérlelődtek a feltételei annak, hogy a Könyvtár mind aktívabban vegye ki a részét az MTA tudománypolitikai célkitűzéseinek a maga szakterületén való alátámasztásából...”⁸

A határozat megszületésének körülményei

A könyvtárról diagnózist felállító bizottságot 1959. december 18-án a 181/1959. számú elnökségi tanácsi határozattal hívta életre az Akadémia szűkebb elnöksége a következő indoklással: „A bizottság az akadémiai intézetek felülvizsgálatához hasonlóan vizsgálja meg a Könyvtár munkáját.”⁹ A bizottság elnöke Mátrai László, az MTA levelező tagja, az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt, míg további tagjai Trencsényi-Waldapfel Imre, az MTA rendes tagja és az MTA Hivatala részéről Gujdi Barna személyzeti osztályvezető voltak.¹⁰

A Mátrai-bizottság a munkát nagyjából egy év alatt végezte el (az intézetek tanulmányozása fél év alatt zajlott le), a hosszadalmas munkában közrejátszhatott a könyvtár igazgatójának leváltása is 1960 elején. Haraszthy Gyulát, a könyvtár igazgatóját 1957-ban megrovásban részesítették a forradalom alatti cselekményei miatt, a könyvtár egy másik munkatársával együtt (két további kollégát el is bocsátottak).¹¹ A kormány 1960-ban kezdte el vizsgálni azon vezetők magatartását az 1956-os

7 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 119. közgyűlés után I., 1958. nov.–dec., 18/1958. elnökségi tanács határozat (1958. nov. 25.): A társadalom- és természettudományi intézetek megvizsgálása.

8 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 120. közgyűlés után V., 1961. jan.–febr., 123/1961. elnökségi határozat: Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól, 1.

9 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 119. közgyűlés után V., 1959. nov.–dec., 181/1959. elnökségi tanács határozat (1959. dec. 18.)

10 *Uo.*

11 AL III. 30. Elnökségi titkárság, 49/4.; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (=ÁBTL) 3.1.5. O-16608/75 dr. Pónyi István [Haraszthy Gyula és társai bűne az volt, hogy a forradalom alatt táviratokat küldtek külföldi társintézményeknek a szovjet beavatkozást elítélve, illetve megakadályozták a személyzeti anyagok elégetését. Erről és az Akadémia 1956-os történetéről bővebben lásd PÓTÓ János, *1956 az Akadémián*, Történelmi Szemle, 2006/ 1–2. (különösen: 63–64., 85–86.)]

események kapcsán, akik 1956. október 1. előtt már pozícióban voltak. E feddhetetlenségi eljárás lett Haraszthy veszte, akit emiatt 1960 tavaszán más munkahelyre helyeztek.¹² Utódja Rózsa György lett 1960 áprilisától, aki nem sokkal előtte került a könyvtárba Erdei Ferenc főtitkár hívására (többek, pl. Haraszthy Gyula egyetértésével).¹³

Vagyis a bizottság véglegesített jelentésében foglaltak már a Rózsa igazgatása alatt álló könyvtárra vonatkoztak 1961 januárjában. A jelentés alapján készült határozat bevezetőjében a már említett fejlődési szakasz végéről olvashatunk, amely a fentiek alapján az igazgatóváltáshoz köthető. A következő időszakra pedig a határozat további része jelöl ki fontos fejlesztési irányokat – az Akadémia céljaihoz csatlakozóan. A határozat négy nagy fejlesztési irányt határoz meg a könyvtár számára: (1) tudományos tájékoztató szolgálat fejlesztése (tudományszervezés és kutatások tervezése, akadémiai tagok bibliográfiájának összeállítása, kandidátusi és doktori értekezések nyilvántartása és őrzése), (2) könyvtári hálózati központ kialakítása (pl. egységes szabályok kidolgozása, hálózati rendelet az intézeti könyvtárak számára), (3) tudományos kutatás folytatása (könyvtártudomány, általános tudományszervezés kutatások tervezése körében, forráskiadványok megjelentetése, társadalom- és természettudományok története, a kéziratár és más gyűjtemények anyagának feltárása), (4) káderfejlesztés („...a politikailag fejlett és aktív szakemberek, különösen pedig a fejlődőképes fiatal munkatársak arányának növeléséről.” [kiemelés az eredetiben – Zs. B.]).¹⁴

A határozat fontos része volt a Könyvtári Bizottság újbóli létrehozása (a könyvtár felügyeleti szerveként), továbbá néhány konkrét intézkedést tartalmazott a cseretevékenységet, a könyvtári kiállításokat és az

12 AL III. 30. Elnökségi titkárság, 119. doboz, 0037/1960, Haraszthy Gyula igazgató leváltása.

13 RÓZSA György, RÓZSA Dávid, *Legvégül a tópart, (Ön)életrajz két kézre*, Budapest, MTA, KSH Könyvtár, 2015, 112–3.

14 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 120. közgyűlés után V., 1961. jan.–febr., 123/1961. elnökségi határozat: Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól, 1–2. [Vö. Rózsa önéletrajzi kötetében három területet emelt ki: könyvtári hálózat, tudományos munka, tudományos tájékoztatás fejlesztése, RÓZSA, *i.m.*, 2015, 128.]

olvasószolgálatot illetően.¹⁵ A tanulmány következő részében a (1) tudományos tájékoztató szolgálat fejlesztésével kapcsolatos két munkaprogramra térek ki bővebben, mert mind a négy pont elemzése szétfeszítené a tanulmány kereteit.

„A kezdeményezés jó fogadtatásra talált.”¹⁶

A tudományos tájékoztatás fejlesztése – Tudományszervezési Tájékoztató

A tudományos tájékoztatás fejlesztésének első fontos feladata az „akadémiai zöld füzetek” beindítása volt 1960-tól Erdei Ferenc főtitkár kezdeményezésére. Rózsa Györgynek is tetszett az ötlet, készségesen részt vett a megvalósításában (*1. kép*). A tényleges szerkesztői munkát Szalai Sándor szociológus, az MTA levelező tagja végezte, aki ekkor az Egyetemi Könyvtárban dolgozott, de az MTA Könyvtára munkaszerződést kötött vele tudománypolitikai és tudományszervezési dokumentációs szemle szerkesztésére.¹⁷

15 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 120. közgyűlés után V., 1961. jan.–febr., 123/1961. elnökségi határozat: Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól, 2–3. [A Mátrai-bizottság jelentésében jelentősen támaszkodott az elnökségi tanács 98/1959. sz. könyvtárral kapcsolatos határozatára, amely a következőképpen fogalmazott: „b/ A Könyvtár rendszeresen terjessze ki és fejlessze figyelőszolgálatát, tájékoztató és bibliográfiai munkáját pedig oly módon szervezze át, hogy az egyes tudományterületek általános érdeklődésre számottartó kérdéseire az Akadémiai Könyvtár adja meg a választ, a szűkebb szakmai kérdések megválaszolására pedig kérje fel az illetékes kutatóintézeteket. c/A könyvtár fejlessze tovább és egészítse ki a kutatóintézeti könyvtárakkal végzett u.n. hálózati munkáját”. AL VI. 151. Elnökségi ülések, A 119. közgyűlés után III., 1959. márc.–ápr., 98/1959. elnökségi tanács határozat: Az Akadémiai Könyvtár egyes kérdéseiről (1959. máj. 4.), 1.]

16 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 122. közgyűlés után I., 1962. ápr.–jún., 15/1962. elnökségi tanács határozat: Az MTA Könyvtárában folyó tudományszervezési dokumentáció munkájáról, 1.

17 RÓZSA, *i.m.*, 2015, 130.; AL II. 5. Főtitkár (Erdei) 31/4 673/F-1960

Erdei Ferenc elvtárs
MTA főtitkára

Feljegyzés

1./ A tudományszervezési kutatásokkal kapcsolatos kérdésekről beszéltem Bossó elvtárral. Valamennyi lényeges kérdésben tisztáztuk álláspontjainkat. Ezek után szükséges volna hármasban megbeszelnünk a továbbiakat /költségvetés, munkamegosztás, stb./

2./ Mellékelten visszaküldöm a tudományszervezési kutatások téma-tervét. Véleményem szerint a 2., 3., 5., 6. pontok alattiakat a Bossó-munkacsoportra lehetne bízni, azon belül kellene a további munkamegosztást elvégezni. A 6. pont lévén valóban "komplex" téma, esetleg más is bedolgozhatna a kutatásba. Balázs Tiborral beszéltek, előzetes beszélgetéseink és munkája alapján, úgy gondolom alkalmas volna a 4. pont alatti téma kutatására és vállalnia is.

3./ A dokumentációs szemle munkája halad, Szalai Sándorral és a Bibliográfiai Osztály munkatársaival közösen tisztáztuk a felmerülő problémákat. A szemle neve és struktúrája:

Tudományszervezés

Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, szervezésének és igazgatásának nemzetközi irodalmáról.

- I. Szemle
- II. Figyelő
- III. Bibliográfia
 - a/ annotált tételek
 - b/ címanyag
 - c/ magyar irodalom

Az első számhoz, gondolom Erdei elvtárs ima egy rövid bevezetőt.

A "Tudomány szervezés" kéthavonként kb. 100-120 kéziratoldal terjedelemben jelenne meg /40.000 n-es ivet alapul véve kb. évi 40-45 szerzői iv terjedelemben/.

A kiadvánnyal kapcsolatos szerzői honoráriumok /fordítás, lektorálás, anyagösszeállítás, stb./ a Könyvtár költségvetését terhelik, az előállítás fedezete a kutatási költségekhez hasonlóan célhiteleből előirányozandó.

A kiadvány 500 példányban jelenne meg. Tervezett elosztás: 140: akadémikus, 50: akad.int., 30: TFT, 30: MSZMP K.B., 50: METESZ, 50: MTA Könyvtár, 30: akad.aparátus, 20: egyetem, főiskola, 20: könyvtárak, 20: tárak, 10: köteles, 50: ip., mg. és egyéb kutatóintézetek.

4./ Szalai Sándor a munkaszerződés 2. pontjának hangját nem tartja szerencsésnek. Szükség szerint módosíthatjuk, bár szóbelileg megmondtam, hogy ez egy formula és semmi sértő szándék nem vezetett bennünket a fogalmazásban.

5./ Szalai Sándor illetménye dec. 31-ig rendben van. A Gazdasági Titkárság azt a megoldást választotta, hogy 6.000 Ft póthitelt bocsátott e célra 3 hónapra a Könyvtár rendelkezésére.

Budapest. 1960. október 20.

R.G.

1. kép: Rózsa György feljegyzése Erdei Ferenc főtitkárnak, 1960. október 20.
(AL VIII. 215. MTAK 41. doboz, 3. dosszié (Rózsa György személyes anyagai, 1960))

BUDAPESTI EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI TANSZÉK

Budapest, V. Pesti Barnabás-u. 1
Telefon: 180-960, 102 mellék

Budapest, 1961. május 4.

~~Küldetés~~

Rózsa György elvtárs
a MTA Központi Könyvtárának igazgatója
B u d a p e s t .

Kedves Barátom,

a Tájékoztató megküldéséért őszinte köszönetet mondok. A tartalom kiválogatása és összeállítása nagyon jól sikerült. A szerkesztés és alapos, gondos munkáról tanuskodik. Mindenki, akinek a magyar tudománypolitika kérdéseivel így vagy úgy foglalkoznia kell, hálás lehet a Könyvtárnak ezért a színvonalas tájékoztatásért. A kezdeti eredménynek annál inkább örülök, mert meggyőződésem, hogy az MTA Központi Könyvtárának egyik legkorszerűbb feladata a tudománypolitikai dokumentáció rendszeres végzése. A kiadvány címe az egyetlen, amit két okból sem érzek elég szerencsésnek. Egyrészt, mert tulajdonképpen szerény és szürke a kiadvány tartalmához képest. Másrészt, mert ilyenféle címet már eddig is jó néhány dokumentációs kiadvány visel. Jobb lett volna pl. Tudománypolitikai Figyelő, vagy Tudománypolitikai Értesítő vagy végszükségből Tudománypolitikai Tájékoztató címnek. Dehát ez viszonylag kis hiba. Fő, hogy ami a cím mögött van, az szükséges, hasznos, és színvonalas. Érdeklődéssel várom és előre is őszintén megköszönöm a további számokat.

Barátsággal köszönt:

Handwritten notes:
Kovács Máté }
Dunai }
Kovács }
I. b. }
R. G. }

2. kép: Kovács Máté levele Rózsa Györgynek, 1961. május 4.
(AL VIII. 215. MTAK 41. doboz, 3. dosszié (Rózsa György személyes anyagai, 1960))

A folyóirat első számai 1961-ben jelentek meg – a nem túl egyszerű – *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról* címmel. Ekkor alakult ki az 1994-ig változatlanul fennmaradó szerkezeti felépítés: *Szemle, Figyelő, Bibliográfia*. A *Szemle* rovatban különböző kiemelt témákkal foglalkozott a lap (néhány jellegzetes cikkcím például: *A tudományos kutatómunka állami koordinálása és az akadémiák új feladatai a szocialista országokban; Az amerikai imperializmus európai kutatástervező és kutatásszervező tevékenysége; Dokumentumok a NATO és az OECD tudományos központjainak munkájáról*,¹⁸ *A szovjet tudományszervezés az új pártprogram jegyében; Az ipari kutatás fejlődési irányai Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban*.¹⁹). A *Figyelő* részben különböző tudománnyal kapcsolatos hírek jelentek meg (például: *Mit kell tennie az Egyesült Államoknak, hogy állni tudja a tudományos versenyt a Szovjetunióval?; Milyen az ideális kísérleti állat?; Az akronimák átka*,²¹ *A „tudományos tulajdon” és a tolvaj*²²). A *Bibliográfia* rovat pedig annotált bibliográfiát tartalmazott, továbbá szakirodalmi válogatást a tudományszervezés nemzetközi és hazai szakirodalmából (2. kép).

18 *A tudományos kutatómunka állami koordinálása és az akadémiák új feladatai a szocialista országokban*, *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/3, 10–37; *Az amerikai imperializmus európai kutatástervező és kutatásszervező tevékenysége. Dokumentumok a NATO és az OECD tudományos központjainak munkájáról*, *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/3, 45–49.

19 *A szovjet tudományszervezés az új pártprogram jegyében*, *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/6, 5–17; *Az ipari kutatás fejlődési irányai Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban*, *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/6, 37–53.

20 *Mit kell tennie az Egyesült Államoknak, hogy állni tudja a tudományos versenyt a Szovjetunióval?* *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/1–2, 89; *Milyen az ideális kísérleti állat?* *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/1–2, 92.

21 *Az akronimák átka*. *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/4, 72–73.

22 *A „tudományos tulajdon” és a tolvaj*. *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961/6, 67–68.

Érdemes néhány momentum erejéig felidézni néhány gondolatot a „zöld füzet” beköszöntő számából, hogy egy ilyen folyóirat milyen módon tudott kapcsolódni az akadémiai feladatokhoz. A tájékoztató füzet „...feladata az, hogy Akadémiánk tagjai, valamint az egész akadémiai kutatóhálózat és igazgatási apparátus, továbbá a magyar tudományos élet vezető és irányító szervei számára évente hatszor megjelenő időszaki kiadvány alakjában folyamatos dokumentációt nyújtson a kutatástervezés, kutatásigazgatás és kutatásszervezés nemzetközi helyzetéről.”²³ Tehát az egész magyar tudományos élet számára információ szolgáltatása a külföldi példákra, de hogyan? A „vonatkozó szakirodalom gyűjtése, rendszerezése és ismertetése. Ezzel szemben a kritikai értékelés, az egyes irodalmi állásfoglalások vagy közlések bírálata, [...] politikai vagy ideológiai elemzése, a külföldön alkalmazott elvek és módszerek hazai alkalmazhatóságának megvitatása már nem dokumentációs feladat [...]”²⁴ A fókuszba elsősorban a Szovjetunió és a népi demokratikus országok tudományszervezése került, de emellett a kapitalista országok példája is komoly terjedelmet kapott (bár gyakran sajátos hangvétellel),²⁵ hiszen ahogy fogalmaztak ugyanitt, „ennek a fajta kutatásirányításnak a tényeit is ismernünk és tanulmányoznunk kell.”²⁶ A tájékoztató címe 1964-ben változott meg a 78/1964. számú elnökségi határozattal *Tudományszervezési tájékoztató. A tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalma* címre, amelyből általában a *Tudományszervezési tájékoztató* címet használták.²⁷

23 *Bevezető.* Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról, 1961/1–2, 5.

24 *Uo.*, 6.

25 Az első évfolyam *Szemle* rovatát megvizsgálva (hiszen ez volt a legnagyobb terjedelmű rovat), arra juthatunk, hogy az itt közölt cikkek nagyjából kétharmada a Szovjetunióval, illetve a népi demokráciák tudományszervezésével foglalkozik, míg egyharmad részük a kapitalista világ tudományos életéről ad tájékoztatást (32 cikkből 22 a szovjet szférára, 10 pedig a nyugati szférára vonatkozik) – ez az arány fokozatosan eltolódott a nyugati országok reprezentációja javára.

26 *Uo.*, 7.

27 AL VI. 151.b Elnökségi ülések, A 124. közgyűlés után IV., 1964. okt.–nov., 78/1964. elnökségi tanács határozat: Az Akadémiai Könyvtár kiadásában megjelenő *Tájékoztató* címének megváltoztatásáról, 1.

„Az MTA több mint 130 éves fennállása folyamán egyetlen átfogó munkával sem rendelkezünk, amely rendszerezve rendelkezésre bocsátaná Akadémiánk tagjainak adatait.”²⁸

A tudományos tájékoztatás fejlesztése – Névmutató

Egy másik, a tudományos tájékoztatás fejlesztéséhez és tipikusan akadémiai célokhoz köthető vállalkozás volt az 1960-as évek közepén a *Magyar akadémikusok névmutatója, 1825–1965* címmel megjelent, majd betiltott kötet is. Mi a kiadvány kapcsolata a tudományos tájékoztatással és az akadémiai célokkal? Egyrészt, a névmutató alapkataszterét, mai megfogalmazásban adatbázisát a könyvtár tájékoztató szolgálatának munkatársai állították össze az 1960-as évek elején a készülő akadémikus bibliográfia²⁹ egyfajta „melléktermékeként”.³⁰ Másrészt, az eredeti elképzelés szerint a névmutató a könyvtár dolgozóinak és az Akadémia hivatalának jelentett volna segédletet a napi munkához. Amíg azonban az akadémikus bibliográfia megjelentetése lekerült a napirendről, addig az akadémikus névmutató kidolgozása – Molnár Zoltán kézirattári munkatárs kezdeményezésére és Rózsa György biztatására – 1964-ben megindult.

Az 1964-ben megkezdett „hézagpótló” munka megjelentetését – a kornak megfelelően – a „felszabadulás” 20. évfordulójára, illetve az Akadémia megalapításának 140. évfordulójára tervezték az 1965. évi közgyűlésre. Ezt az ambiciózus, nagyjából egyéves határidőt azonban nem sikerült tartania a kötet összeállítóinak. Az alapítástól az 1960-as évek elejéig összesen 1845 akadémikus alapadatait (név, osztály, tudományterület, születési-halálozási dátum, tagságra vonatkozó dátumok) tartalmazó névmutató

28 AL VIII. 215. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (= MTA) 325/1 7212/64 1964. máj. 25.

29 Az MTA Elnökségének 10/1957. sz. határozata elrendelte, hogy „A[z Akadémiai – Zs.B.] Könyvtár folyamatosan végezze az Akadémia tagjainak működésére vonatkozó adatgyűjtő munkát”, majd az 83/1960. sz. határozatával (az „Akadémikusok bibliográfiájá”-ról) ezt megerősítette, és rendelkezett a bibliográfia kiadásáról is. A mű kiadását 1964-ben elhalasztotta az Akadémia elnöksége (a szerkesztési elveket érintő viták miatt), azonban az adatok gyűjtése tovább folyt a könyvtárban. Erről bővebben lásd, RÓZSA, *i.m.*, 2015, 127–8.

30 Az alapkataszter tartalma lehetett: életrajzi adatok, tagválasztás, tudományterület, valamint a jelentősebb tudományos művek adatai.

végül az 1966 őszen látott napvilágot.³¹ A nyilvánosságot azonban nem sokáig élvezhette, mert az akkori főtitkár, Erdey-Grúz Tibor a megjelenést követően azonnal betiltotta a kötetet: „Mivel ilyen jellegű összeállításnak csak akkor van értelme, ha okiratszerűen megbízható, már pedig az idézett kiadvány nem ilyen, felhívom, hogy a Névmutató valamennyi elérhető példányát vonja be és vegye zár alá, belső használatát sem engedélyezve. [...] Az Akadémiai Könyvtár által összeállított »Magyar akadémikusok névmutatója« számos hibás adatot tartalmaz, amelyek egy része nagy hanyagságról tesz tanúságot, illetve politikailag is félrevezető.”³² (3. kép)

A szigorú főtitkári fellépés magyarázata – ahogy az idézetből is kiderül – kettős, rendelkezését szakmai és politikai okok is indokolták. A szakmai indokokat például az jelentette, hogy több adat hibásan szerepelt, a szerző a lektorok bizonyos észrevételeit nem vezette át a kéziratra, a kézirat végül további ellenőrzés nélkül jelent meg, továbbá az adatok egységesítése is elmaradt. A „politikai félrevezetés” azt jelenthette, hogy bizonyos akadémiai tagokról olyan információ jelent meg, amelyekről nem volt akadémiai konszenzus ekkor, például Nagy Imre, Szalai Sándor vagy akár Gerő Ernő tagsága. De a *Névmutató* szerkezeti felépítése sem arathatott osztatlan sikert, mert Andics Erzsébet az Andrássy grófok mellé került a szigorúan alfabetikus rendszerben. A betiltás folyamánya az lett, hogy Molnár és a lektorokat (Katus Lászlót és Gergely Pált) pénzbüntetésben és figyelmeztetésben részesítették, továbbá a szerzőt a 60. életévének betöltésekor, további foglalkoztatás nélkül nyugdíjazták.³³

31 MOLNÁR Zoltán, *Magyar akadémikusok névmutatója 1825–1965*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1966.

32 AL VIII. 215. MTAK 325/1 K-346/66 1966. dec. 16. Az idézett szöveg egy része aláhúzással kiemelve az eredetiben.

33 A névmutató története azonban nem ért itt véget, erről részletesen lásd ZSIDI Bernát, *Magyar akadémikusok névmutatója 1825–1965*, Levéltári Szemle, 2021/2, 42–55.

3. kép: A Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs és Információs Bizottság (International Committee for Social Science Information and Documentation = CIDSS) tanácskozása 1965. október 4–7-én, MTA Székház, Elnöki Tanácsterem (Rózsa György az asztal fal melletti hosszú oldalán balról a harmadik, Akadémiai Levéltár I. 1037)

„Mi csak arra vállalkozunk, hogy egy megbízható tudománytörténeti adatbázis épületének alapjait lerakjuk.”³⁴

Kapcsolat a jelennel

Habár a *Névmutató* az 1966-ban elkészült formában nem élt tovább, néhány évvel később az Akadémia alapításának 150. évfordulójára megjelent *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973* című kötet Fekete Géznáné szerkesztésében.³⁵ Az 1975-re elkészült kiadvány már okulva az előző kötet hibáiból az Akadémia vezetésével szorosan egyeztetve, Szabó Imre MTA rendes tagja és alelnöke közreműködésével íródott, és így már semmi nem állt a nyilvánosságra hozatal útjában.³⁶ Ez a kötet nagyban

34 GLATZ Ferenc, *A kutatói életpálya (Előszó gyanánt) = A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*, I. kötet, szerk. MARKÓ László, BURUCS Kornélia, BALOGH Margit, HAY Diána, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003, 10.

35 FEKETE Géznáné, *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1975.

36 AL VI. 151. Elnökségi ülés, 1989. május 2., Jegyzőkönyv, Berend T. Iván hozzászólása

épít a *Névmutató* formai sajátosságaira (név, tudományos profil, osztály, születési-halálozási adatok, tagválasztás, megemlékezés, székfoglaló). Molnár munkájának vagy a korábbi ilyen irányú könyvtári munkálatoknak az említése nélkül. Ugyanakkor Fekete Gézáné az 1949 előtti és utáni tagságot elválasztva közölte az alfabetikus rend helyett.

A klasszikus lexikon formát – amelyhez hasonlót Molnár is tervezett – a kétezres évek elején megjelent három kötetes kézikönyv valósította meg Glatz Ferenc főszerkesztésében, *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002* címmel.³⁷ Az itteni ábécérendbe rendezett szócikkek már rövid életrajzot, a fő műveikről jegyzéket és róluk szóló irodalmat is tartalmaztak.³⁸ Hasonló mintát követ az akadémiai könyvtár honlapján található *Akadémikusok* adatbázis.³⁹

A *Tudományos tájékoztató* talán szerencsésebb pályát futott be, hiszen 1961 és 1994 között folyamatosan megjelenhetett, a nyolcvanas évek elejétől *Kutatás-fejlesztés* főcímmel, 1993–1994-ben csupán 4–4 számmal az addigi 6 helyett. Ugyanez azonban nem mondható el az akadémikus bibliográfiáról, amelyről Rózsa az alábbi módon vélekedett a bibliográfiát tárgyaló 1960. szeptember 30-i elnökségi ülés kapcsán: „A könyv nem jelent meg 40 évvel ezelőtt, és nem fog megjelenni sohasem.”⁴⁰ Az idő talán Rózsaát igazolja a kérdésben, de a bibliográfia gyűjtése a mai napig a könyvtár feladata, amelyet korszerű formában a 2009-ben indult Magyar Tudományos Művek Tára (továbbiakban: MTMT) végez.

37 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*, I–III. kötet, szerk. MARKÓ László, BURUCS Kornélia, BALOGH Margit, HAY Diána, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003.

38 *Uo.*

39 <https://akademikus.mtak.hu/bibliografia/> (2022. október 7.)

40 RÓZSA, *i. m.*, 2015, 128.

„A személyiség meghatározó szerepe az adott esetben is nyilvánvaló.”⁴¹

Összegzés

A tanulmányban megpróbáltam bemutatni azt az érdekes kísérletet, amely arról szólt, hogy az akadémiai könyvtárat hogyan lehet korszerűvé tenni egy elnökségi határozattal. A felsorolt sikeres és sikertelen feladatok talán bizonyították azt, hogy ez a próbálkozás nem volt hiábavaló. Ez nagyrészt Rózsa Györgynek, a könyvtár igazgatójának volt köszönhető, hiszen ő volt az, aki felkarolta ezeket az ötleteket és lehetőséget biztosított megvalósításukra. Láng Istvánnak, az Akadémia főtitkárának 1988-ban, az új könyvtárépület avatásán elmondott beszédének részletei jól világítják meg ezt a jelenséget: „A személyiség meghatározó szerepe az adott esetben is nyilvánvaló. Negyedszázados harcot folytatott azért, hogy az Akadémia Könyvtára új és megfelelő épületbe költözhessen. Azon kevesek közé tartozik, akik megélhették, hogy munkájuk gyümölcse beérjen, hogy az álom megvalósuljon.”⁴²

41 LÁNG István, „Vannak betartott ígéretetek és megvalósított elhatározások is”, Magyar Tudomány, 1989/2, 122.

42 Uo.

REZÜMÉ

Az Akadémiai Könyvtár korszerűvé tétele *Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól* szóló 123/1961 sz. elnökségi határozattal

Az Akadémiai Könyvtár fejlesztéséről 1961. január 30-án a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége határozatot fogadott el. Ebben négy nagy fejlesztési irányt jelölt ki az MTA vezetése a tudományos intézmény céljaihoz igazodóan: (1) tudományos tájékoztató szolgálat fejlesztése, (2) könyvtári hálózati központ kialakítása, (3) tudományos kutatás folytatása, (4) káderfejlesztés. A tanulmányban bemutatom a határozat megszületésének nagypolitikai kontextusát és szűkebb akadémiai összefüggéseit. Írásomban azt is vizsgálom egy sikeres és egy sikertelen projekt példáján keresztül, hogy a könyvtár Rózsa György könyvtárigazgató irányításával hogyan próbálta (a fenti négy irány közül) a tudományos tájékoztató szolgálatot fejleszteni. Végül rövid áttekintést adok arról is, hogy ezen múltbeli események hogyan kapcsolódnak össze a jelennel.

Modernization of the Academic Library by the Resolution of the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences (No. 123/1961) on „*The examination of the Academic Library and the tasks of the Library*”

On 30 January 1961, the Presidium of the Hungarian Academy of Sciences (HAS) adopted a resolution on the development of the Academic Library. In this resolution, the HAS leadership has identified four major development directions in line with the goals of the scientific institution: (1) development of the scientific information service, (2) establishment of a library network centre, (3) continuation of scientific research, (4) cadre development. In my paper, I will present the broad policy context of the decision and its narrower academic context. I will also examine how the Library, under the leadership of Library Director György Rózsa, had sought to develop the scientific information service

(of the four directions mentioned above) through the example of one successful and one unsuccessful project. Finally, I will also give a brief overview of how these past events relate to the present.

Zsidi Bernát

levéltáros

MTA Könyvtár és Információs Központ, Akadémiai Levéltár

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT – AZ AKADÉMIAI
KÖNYVTÁR ÉS A KUTATÓINTÉZETI KÖNYVTÁRAK
EGYÜTTMŰKÖDÉSE**

MOLNÁR ANDREA

Az Akadémiai Könyvtári Hálózat szorosan kapcsolódik Rózsa György főigazgató intézményvezetői tevékenységéhez, 1960-tól 1994-ig tartó fennállása csaknem teljesen egybeesik Rózsa könyvtárvezetői feladatkörével (1960–1996). A hálózat az Akadémiai Könyvtár korszerű működésének egyik alapvető pilléréként három és fél évtizeden keresztül kiemelt szerepet játszott az akadémiai kutatások (főleg alapkutatások) információellátásában, az ország egyik legfontosabb szakirodalmi gyűjteményét és tájékoztató bázisát alkotta, és hatékony együttműködést biztosított az akadémiai kutatóintézetek könyvtáraival. Szakmai felügyeleti funkciója révén garanciája volt az intézeti könyvtárak közelítőleg egységesen színvonalas munkájának, a központi irányítás és az ellenőrzés mellett ugyanakkor biztos szakmai támogatást és érdekvédelmet is nyújtott. Rózsa György kiemelten fontosnak tartotta ezt a feladatot, a hálózati munkát végző munkacsoport, vagy ahogy később nevezték: „szolgálat” mindig a főigazgató közvetlen felügyelete alá tartozott. A hálózat valamivel a rendszerváltás után, az új akadémiai szabályozások¹ hatálybalépésével szűnt meg, az erősödő intézeti autonómia miatt már nem volt igény a korábbi szoros együttműködésre.

Az Akadémiai Könyvtár hálózati központtá válásának szabályozási háttere

A könyvtári hálózat kialakulása szorosan összefügg az akadémiai kutatóhálózat létrejöttével, és ebből következőleg a Magyar Tudományos Akadémia második világháborút követő átalakításával és funkcióváltásával. Mint

¹ A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény (hatályos: 1994. június 30-tól), a Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya (elfogadta az MTA 1994. október 27-i rendkívüli közgyűlésének 8. számú határozata), Akadémiai Ügyrend (elfogadta az MTA 1995. évi rendes közgyűlésének 6. számú határozata).

ismeretes, az Akadémia háború utáni megújulása a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártja elképzelései szerint ment végbe, és az Akadémiát a Szovjet Tudományos Akadémia mintájára úgy alakították át, hogy az alkalmas legyen a magyar tudományos élet irányítására. Az Akadémia új feladatkörét és szerepét az 1949. december 20-án kihirdetett új akadémiai törvény rögzítette, amely kimondta, hogy az MTA „a Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos intézménye; tervszerűen irányítja legfelsőbb fokon az elméleti és az alkalmazott tudományok művelését; a haladó tudomány szellemének megfelelően elmélyíti az elmélet és a gyakorlat kapcsolatait”.² Teljesen új feladatként azt is rögzítette, hogy irányítja tudományos szempontból mind a fennhatósága alá rendelt, mind az egyéb tudományos kutatóintézetek munkáját.³

A kutatóintézet-hálózat 1950-től fokozatosan épült ki. Az MTA részint átvette az 1949-ig fennálló Magyar Tudományos Tanács⁴ intézeteit, részint átvett minisztériumi intézeteket, és újakat is alapított. A kutatóintézetek, kutatócsoportok vagy -laboratóriumok nélkülözhetetlen szervezeti egysége volt a könyvtár, a kutatómunka alapvető feltételét jelentve. Amire 1956 márciusában megjelent a könyvtári hálózat létrehozásáról szóló törvényerejű rendelet,⁵ az Akadémiának már 29 önálló kutatási intézménye (21 kutatóintézete, 8 kutatócsoportja, illetve kutatólaboratóriuma) volt, ahogy arról a májusi közgyűlésen Bognár Rezső főtitkár beszámolt.⁶

Az új politikai rendszerbe illesztett Akadémián belül az Akadémiai Könyvtár is új szerepkörbe került, jóllehet az 1949-ben kiadott törvény nem, az új, szintén 1949 őszén elfogadott alapszabály pedig csak

2 1949. évi XXVII. törvény, a Magyar Tudományos Akadémiáról = KÓNYA Sándor, „...magyar akadémia állíttassék fel...” *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990*, Budapest, MTAK, 1994, 307–308.

3 *Uo.* Ezt a nagyszabású feladatot azonban az MTA valójában nem volt képes ellátni, ahogy arra a pártvezetés már 1956 után is többször felhívta a figyelmet.

4 A Magyar Tudományos Tanács létesítéséről szóló XXXVIII. számú törvény 1948. szeptember 8-án jelent meg. Az Akadémiáról szóló 1949. december 13-án elfogadott törvény egyúttal kimondta a Tudományos Tanács megszüntetését. Lásd KÓNYA Sándor, *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*, Budapest, Akadémiai Könyvtár, 1998 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 35(110) Új sorozat, szerk. FEKETE Gézáné, VEKERDI László), 199.

5 1956. évi 5. törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról.

6 BOGNÁR Rezső, *Főtitkári beszámoló*, Magyar Tudomány, 1956/1–3, 225–254.

érintőlegesen említi.⁷ Ahogy azt Haraszthy Gyula igazgató az Akadémiai Könyvtár fennállásának 130. évfordulójáról megemlékező tanulmányában hangsúlyozta, az Akadémiai Könyvtár lehetőségeihez mérten szinte a kezdetektől segítséget nyújtott az intézeteknek és az egyéb kutatási egységeknek könyvtárügyi feladataik megoldásában: a devizaigényes külföldi könyvek és folyóiratok beszerzésében, általában a szerzeményezési és csereügyekben, továbbá a mikrofilm területén.⁸

A hálózati struktúrában működő könyvtári rendszer jogszabályi hátterét 1956-ban teremtették meg. Az 1956. március 9-től hatályos *1956. évi 5. törvényerejű rendelet* a könyvtárügy szabályozásáról a magyarországi közkönyvtárak és a jogi személyek tulajdonában levő, közkönyvtáraknak nem minősülő könyvtárak (pl. egyházak, egyesületek, szövetségek könyvtárai) központosított irányításáról rendelkezett. A törvény meghatározása szerint gyűjtőkörüket tekintve közkönyvtáraknak minősültek a nemzeti könyvtár, az általános könyvtárak és a tudományos szakkönyvtárak (így az Akadémiai Könyvtár is), a közművelődési könyvtárak, az iskolai könyvtárak. A rendelet kimondta, hogy

„3. § (1) Az azonos feladatkörű közkönyvtárak egységes szervezete a könyvtári hálózat, amelyben a könyvtári szakirányítást az erre kijelölt központi könyvtár végzi.

(2) A könyvtári hálózat központi könyvtárának feladata a hálózathoz tartozó könyvtárak könyvállományának központi nyilvántartása, [...] az állomány tervszerű gyarapításának, egyenletes és széleskörű felhasználásának biztosítása, a szakmai tapasztalatok terjesztése, valamint a szakmai érdekek hathatós képviselése.”

E törvényerejű rendelet végrehajtási szabályzata, az 1018/1956. (III. 9.) minisztertanácsi határozat, amely egyszerre jelent meg a rendelettel,

7 A 1949. október 31-én az Igazgató Tanács által megszavazott alapszabály a könyvtárról csak annyit mond, az Akadémia a „tudományos ismereteket könyvtára, előadások és kiadványok útján terjeszti”. *A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1949)*, 5. § = KÓNYA, *i.m.*, 1994, 309–316.

8 HARASZTHY Gyula, *130 éves az Akadémiai Könyvtár*, Magyar Tudomány, 1956/1–3, 63–90.

felsorolta a tudományos könyvtári hálózatokat, a sorban elsőként az Akadémiai Könyvtárat,⁹ és meghatározza a hálózati központ feladatait:

- „11. A könyvtári hálózat munkáját könyvtári szakszempontról a hálózat központi könyvtára (a továbbiakban: hálózati központ) irányítja.
- a) könyvtári szakszempontról összehangolja a hálózathoz tartozó könyvtárak fejlesztési terveit, állománygyarapítását, továbbá külföldi könyv- és folyóirat-beszerzési terveit, s ez utóbbiakat – a többi hálózat beszerzési terveivel való egyeztetés végett – a népművelési miniszternek megküldi;
 - b) megszervezi a hálózaton belül és más hálózatokkal a könyvtárközi kölcsönzést;
 - c) a hálózat állományáról – a közművelődési és iskolai hálózatok állományának kivételével – központi betűrendes és a szükséghez képest központi szakkatalógust vezet;
 - d) megszervezi a hálózathoz tartozó könyvtárak állomány-nyilvántartását;
 - e) összegyűjti a hálózaton belül a könyvtári munka tapasztalatait;
 - f) gondoskodik a könyvtári hálózat dolgozóinak szakképzéséről és továbbképzéséről.”

A jogszabályi környezet megteremtése után hosszú ideig váratott magára az MTA elnökségének részletes, az akadémiai intézményrendszer sajátosságaira is kiterjedő utasítása a feladattal kapcsolatban, így az Akadémiai Könyvtárban néhány évig még nem alakítottak ki külön részleget a hálózati munkához. A hálózati központi funkció betöltéséhez a Szerzeményezési Osztály a külföldi beszerzés devizakeretének biztosításával, külföldről származó könyvrendelések adminisztrációjával, a duplumok szétosztásával, a Csere Csoport pedig a kiadványcsere központi egyeztetésével, a devizaigényes folyóiratrendelések koordinálásával

9 1018/1956. (III. 9.) minisztertanácsi határozat „12. Az általános tudományos szakkönyvtári hálózatok a következők: A) Akadémiai Könyvtári hálózat; hálózati központja a Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára. Tagjai – tekintet nélkül gyűjtőkörükre – az akadémiai intézmények tudományos szakkönyvtárai.”

és adminisztrációjának ellátásával nyújtott segítséget.¹⁰ A halogatásnak jórészt egyszerűen az volt az oka, hogy a hálózati munka érdemben történő megkezdéséhez az Akadémiai Könyvtárban nem álltak rendelkezésre a feltételek. Egy 1956-ban készült beszámoló szerint a központi könyvtár az intézeti könyvtárak számának növekedéséből adódó sokasodó feladatok ellátásához „sem személyzeti, sem más anyagi lehetőséget” nem kapott. Ezekben az években az intézeti könyvtárakat többnyire a Feldolgozó Osztály munkatársai látogatták, meglévő munkájuk mellett.¹¹ A szakmai okok mellett politikai oka is lehetett a kivárásnak, hiszen az 1956-os eseményekkel kapcsolatos vizsgálatokban maga az intézetigazgató is érintett volt. Haraszthy Gyula 1956 őszén tagja volt a könyvtár forradalmi bizottságnak, s az 1957-ben lefolytatott fegyelmi eljárás következményeképpen írásbeli megrovásban részesült.¹² 1959 decemberében Rusznyák István, az MTA elnöke háromtagú vizsgálóbizottságot bízott meg az Akadémiai Könyvtár felülvizsgálatával.¹³ Mindeközben 1959

10 *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1960. évi beszámoló jelentése, III. Hálózati munka*, kézirat, MTAK, Budapest, 1961, 23–26; http://real-eod.mtak.hu/228/7/Beszamolo_MBEJ_1960.pdf

11 SIMON Mária Anna, *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata*, Budapest, MTAK, 1966 (A Magyar Tudományos Akadémia Kiadványai, 51.)

12 PÓTÓ János, *1956 az Akadémián*, Történelmi Szemle, 2006/1–2, 53–90.; RÓZSA György, RÓZSA Dávid, *Legvégül a tópart. (Ön)életrajz két kézre*, Budapest, MTAK–KSH Könyvtár, 2015, 125. Rózsa György így emlékezett vissza Haraszthy Gyula 1956-os szerepére: „1956-ban szignálta a Forradalmi Bizottság ENSZ-hez intézett táviratát, amelyben a testület szolidaritását fejezte ki a Nagy Imre-kormányral, és tiltakozott a szovjet intervenció ellen. Jellemző, hogy valójában jelen sem volt azon a tanácskozáson, amelyen az iratot megfogalmazták, és a neve csak azért került összefüggésbe vele, mert az intézet nevében ő vállalta a tetemes postaköltség kifizetését. [...] ’56 után Haraszthyt és a Forradalmi Bizottság titkárát, Szemrédi Jóskát vették elő, amikor megkerült a postai számla, majd annak nyomán a távirat, és mindkettőjüket kötelezték a könyvtárnak okozott »kár« megtérítésére.”

13 *A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének 181/1959. sz. határozata*, AL VI. 151. Elnökségi ülések, A 119. közgyűlés után V., 1959. nov.-dec., 181/1959. elnökségi tanács határozat (1959. dec. 18.). A bizottság elnöke Mátrai László, az MTA levelező tagja, tagjai Trencsényi-Waldapfel Imre, az MTA rendes tagja és Gujdi Barna személyzeti osztályvezető voltak. A határozat utal rá, hogy az intézeti könyvtárak felülvizsgálata nemrég megtörtént: „A bizottság az akadémiai intézetek könyvtárainak felülvizsgálatához hasonlóan vizsgálja meg a Könyvtár munkáját.” Köszönöm Zsidi Bernátnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a dokumentumra.

december végén megüresedett az igazgatóhelyettesi szék,¹⁴ és a pozíciót Erdei Ferenc főtitkár a fiatal Rózsa Györgynek, a Közgazdaságtudományi Intézet könyvtárvezetőjének ajánlotta fel többek, köztük Haraszthy Gyula igazgató egyetértésével. Csakhogy 1960 elején újabb vizsgálat indult az 1956-os események kapcsán az 1956 októbere előtt is vezető pozícióban lévő munkatársak magatartását illetően. E feddhetetlenségi vizsgálat nyomán 1960 márciusában elmozdították állásából Haraszthyt, így Rózsa, aki 1960. február 1-jén kezdett dolgozni az Akadémiai Könyvtárban igazgatóhelyettesként, két hónap múlva már megbízott, majd július 1-jétől kinevezett igazgató lett. A személyi változásokkal olyan vezetője lett a könyvtárnak, akire már bátran rábízhatták az intézmény fejlesztését, korszerűvé tételét.

A könyvtár fejlesztési irányának meghatározása 1960 végére, 1961 elejére készült el.¹⁵ Ezzel párhuzamosan kidolgozták a könyvtárügyről szóló törvényerejű rendelet végrehajtását részletező elnöki utasítást az akadémiai könyvtári hálózat megteremtéséről.

A könyvtár munkáját áttekintő elnöki bizottság 1960 második felében elvégezte feladatát, és az általa készített jelentés alapján az MTA Elnöksége a 123/1961. számú határozatában foglalta össze az Akadémiai Könyvtár munkájáról alkotott véleményét, és határozta meg az intézmény

14 Lásd 10. jegyzet, *i. m.*, 4. „Az 1959 végén nyugdíjba vonult Györkössy Alajos igazgatóhelyettes helyét 1960. február 1-én Rózsa György foglalta el, aki Haraszthy Gyula igazgató március 31-én történt eltávozásától kezdve július 1-ig megbízott, attól fogva kinevezett igazgatóként vezeti a könyvtárat.”

15 Egy korábbi, elsősorban a kutatóintézeti könyvtárakat érintő vizsgálatról Simon Mária Anna tesz említést forrás megjelölése nélkül: „Az első összefoglaló igényű jelentés az intézeti könyvtárakról – egy 1952. évi felmérés alapján – 1953 januárjában készült; 12 megvizsgált intézet mellett, mint még ismeretlent említi meg a tihanyi Biológiai Intézet, valamint a vácrátóti Botanikai Kutató Intézet könyvtárait. A 14 intézet összes könyvállománya 83 600 kötet (ami 6000 kötetes átlagállománynak felel meg), függetlenített könyvtáros összesen négy intézetben működött. Már ez a jelentés is leszögezi [...], hogy bár a könyvtárak nagyobb részében van valamiféle katalógus, »központosítás esetén az intézeti könyvtárak teljes anyaga rekatalogizálásra szorul«. Leltározási és raktározási hibákat is észlelt már a jelentés összeállítója, beszámol arról is, hogy az intézeti könyvtárak túlnyomó részének nincs önálló olvasóterme, nem vezetnek forgalmi statisztikát sem. Cserekapcsolatai ebben az időben összesen négy intézetnek vannak.” In: SIMON, 11. jegyzet *i. m.*, 7–8.

prioritásait.¹⁶ A testület megállapította, hogy a könyvtár 1959 végére „magyar viszonylatban is elmaradott könyvtárból korszerű, tudományos nagykönyvtárrá alakult és felzárkózott a vezető hazai tudományos nagykönyvtárak sorába. [...] megérlelődtek a feltételei annak, hogy a Könyvtár mind aktívabban vegye ki a részét az MTA tudománypolitikai célkitűzéseinek a maga szakterületén való alátámasztásából.” A további fejlesztési feladatok meghatározásánál hangsúlyozták, hogy a könyvtár akadémiai jellegét kell alapul venni és ennek megfelelően kell fejleszteni a könyvtár funkcióit és szolgáltató tevékenységét. A határozat hat pontban foglalta össze a fejlesztési irányokat, közülük a második foglalkozik az Akadémiai Könyvtár és az intézeti könyvtárak együttműködésével: „A Könyvtár fokozottan töltse be az akadémiai intézetek könyvtári és dokumentációs tevékenységében a hálózati központ szerepét (egységes szabályok kidolgozása – hálózati rendelet, szervezeti szabályzat minta –, továbbá koordinális és elvi állásfoglalások stb.)”

A könyvtárügyről szóló törvényerejű rendelet kiadása óta csaknem négy évnek kellett eltelnie, amire az MTA vezetői biztosítva érezték a feltételeket ahhoz, hogy az akadémiai könyvtári hálózat működésének határozott szervezeti kereteket adjanak. 1960. december végén jelent meg az MTA elnökének 13/1960. MTA (A. K. 20.) számú utasítása,¹⁷ amely részletesen szabályozta a hálózat működését, meghatározta a munka alapfeltételeit. A központi könyvtári funkciót betöltő Akadémiai Könyvtár feladatait az utasítás a következőképpen határozza meg:

„(4) Az Akadémiai Könyvtár

- a) a 101/1960. (M. K. 1.) M. M. sz., valamint a 3/1960. MTA (Á. K. 2.) számú utasítás értelmében végzi az akadémiai intézmények kiadványcseréjének egyeztetését és az akadémiai kiadványok cseréjének országos nyilvántartását és koordinálását;
- b) irányítja a hálózat devizagazdálkodását, ennek érdekében felméri devizasükségletét, devizát igényel és felosztja, a felhasználást nyilvántartja és ellenőrzi, a tőkés viszonylatban történt rendelkezéseket egyezteti és intézi;

16 Akadémiai Levéltár (= AL), Elnökségi ülések, A 120. közgyűlés után V., 1961. jan.–febr., *Az MTA Elnökség 123/1961. sz. határozata (Elnökség, 1961. január 27.) az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a könyvtár feladatairól*, 1–3.

17 Az Akadémia elnökének utasítása, 13/1960. MTA (A. K. 13) *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról*, Akadémiai Közlöny, IX. (1960) évf. 20. szám, 1960. december 31., 129–131.

- c) végzi a nemzeti tulajdonba vett könyv- és periodikaanyag, valamint a cseretevékenységből és egyéb forrásokból származó könyv- és periodikaanyag szétoosztását;
- d) szakmai felügyeletet gyakorol az intézetekben folyó, a tudományos tájékoztatás körébe vágó egyéb tevékenységek felett (dokumentáció, bibliográfia stb.) és gondoskodik ezek összehangolásáról.”

Az elnöki utasítás a könyvtári állomány nagyságától függően előírta a könyvtári elhelyezés nagyságát és a személyi állomány nagyságát (2000 kötetnél nagyobb állományhoz 1 fő, 5000 kötet felett 2 fő, 10 000 felett további munkatársak). Az intézeti könyvtárvezető kinevezéséhez, elbocsátásához és áthelyezéséhez előzetesen ki kellett kérni az Akadémiai Könyvtár igazgatójának, mint a hálózati központ vezetőjének a véleményét.

Az intézeti könyvtárnak az intézeti munkaterv szerves részeként jóváhagyott évi munkaterv és költségvetés alapján kellett működnie. Az intézet költségvetésében a könyvtár személyi és dologi kiadásairól, továbbá könyv- és folyóirat-beszerzési és -kötetési költségeiről is gondoskodni kellett.

Az elnöki utasítás az intézeti könyvtárak számára önálló szervezeti és működési szabályzat (szmsz) és ügyrend létrehozását is előírta, és ehhez iratmintát is mellékelte. A könyvtári szabályzatoknak természetesen összhangban kellett állni az intézeti szabályzatokkal. A kutatóintézet igazgatója a könyvtár szmsz-ét és ügyrendjét a hálózati központ vezetőjével, azaz az Akadémiai Könyvtár igazgatójával egyetértésben hagyta jóvá.

Az intézeti könyvtáraknak éves munkatervet kellett készíteniük szintén az Akadémiai Könyvtárral egyetértésben, amelyet aztán az intézet igazgatója hagyott jóvá. Az év végén pedig összefoglaló jelentésben számoltak be a könyvtár munkájáról az intézet igazgatójának és a hálózati központnak.

Az elnöki utasítás javasolta azt is, hogy könyvtárunk hatékony működése érdekében az intézetek működtessenek egy 3–5 tagú könyvtári bizottságot is.

Az Akadémiai Könyvtári Hálózat létrejötte és működési rendje

A jogszabályi környezet megteremtése után néhány évig még nem alakítottak ki külön részleget a hálózati munkához. A hálózati központi funkció betöltéséhez a Szerzeményezési Osztály a külföldi beszerzés devizakeretének biztosításával, külföldről származó könyvrendelések adminisztrációjával, a duplumok szétesztásával, a Csere Csoport pedig a kiadványcsere központi egyeztetésével, a devizaigényes folyóiratrendelések koordinálásával és adminisztrációjának ellátásával nyújtott segítséget.¹⁸ 1960 második felében a Bibliográfiai Osztályon belül két fővel létrejött a Hálózati Csoport a hálózati központi funkció alapvető feladatainak ellátására és a szakmai-módszertani irányításra. A csoport munkatársai emellett összehangolták és tanácsokkal látták el az intézeti könyvtárak munkáját.

Az akadémiai könyvtári hálózat megteremtésére, működtetésére és irányítására már a kezdetektől fogva sikerült kiváló szakembereket kiválasztani. Az első csoportvezető, Simon Anna Mária (*1. kép*) nemcsak kiváló könyvtáros szakember, de kitűnő szervező és empatikus, jó kapcsolatteremtő kolléga is volt, aki szakmai tekintélye mellett bizalmat tudott teremteni az intézeti könyvtárak munkatársaival való együttműködésben. „A kutatóintézeti szakkönyvtárak laza konglomerátumából kellett kifejlesztenie az ország egyik legjelentősebb tudományos könyvtári hálózatát, az akadémiai könyvtárhálózatot. Maradandó eredményeket ért el e folyamat során, és tekintélyes részben személyes munkájának tudható be, hogy az intézeti könyvtáraknak csak adminisztratíván összefogott együtteséből korszerű, hatékony, tartalmilag összekovácsolódott, nemzetközileg is számottevő tudományos kapacitást képviselő könyvtári hálózat vált.”¹⁹

A hálózati központ a hatvanas években fokozatosan alakította ki munkarendjét, és ez a munkarend az évek folyamán csiszolódott egyre hatékonyabbá. Az időközben közelítőleg 45 akadémiai intézményi könyvtár rendkívül heterogén volt: a tudományos szakterületek eltérő volta mellett

¹⁸ Lásd 10. jegyzet, *i. m.*, 23–26.

¹⁹ Simon Mária Anna 1969-ben sajnálatosan korán, 49 éves korában közlekedési baleset következtében elhunyt. RÓZSA György, *Simon Mária Anna (1920–1969)*, Magyar Könyvszemle, 1970/1–2, 132–133.

eltérő volt az állományok nagysága, a feldolgozás módszertana, az elhelyezési körülmények stb., és mindez nagyfokú körültekintést és rugalmasságot igényelt a központi könyvtár munkatársainak részéről. Lehetőség szerint egységes működési rendet, ugyanakkor eredményességet biztosító munkamódszereket kellett bevezetni, egyúttal azonban figyelembe kellett venni a már kialakult jó módszereket is.

1961-ben életbe lépett az egységes leltári utasítás és az egységes nyomtatványellátás. A folyóiratok pontos nyilvántartása érdekében 1963-ban bevezették mindenütt az ún. kardexlapokat, és a kurrens folyóiratok egységes és pontos nyilvántartási rendjének kimondásával kiegészültek az állományvédelem érdekében hozott korábbi intézkedések. Komoly kihívást jelentett az állományrevíziók megszervezése, a hiányok feltárása, különösen a régebbi alapítású könyvtárakban.

*1. kép: Simon Mária Anna, az Akadémiai Könyvtár Hálózati Csoportjának első vezetője
(forrás: Akadémiai Levéltár)*

A könyvtári rend megteremtése jelentette az alapot ahhoz, hogy a könyvtárak minél jobban eleget tudjanak tenni alapvető feladatuknak, a kutatók megfelelő tájékoztatásának központi nyilvántartások útján. Első és legtermészetesebb ilyen nyilvántartás ezek közül a hálózat anyagának minél pontosabb, szélesebb és mélyebb feltárása az oly sok gondot okozó központi címjegyzék (a KC) útján. Körülbelül négy év volt szükséges ahhoz,

hogy a hálózati katalógus jól működjék.²⁰ Szintén fontos feladatot jelentett az egyes intézeti szakkatalógusok egységes rend szerinti elkészítése.

1961-től rendszeresek voltak az intézetlátogatások, amelyek, ha figyelembe vesszük, hogy a hatvanas évek közepétől közelítőleg 45 könyvtárról van szó, és e könyvtárak nemcsak Budapesten, hanem az ország különböző városaiban (Szegeden, Debrecenben, Pécsen, Tihanyban, Sopronban, Martonvásáron, Vácraóton, Miskolcon) voltak megtalálhatók, komoly munkaterhelést jelentettek a könyvtári hálózattal foglalkozó munkatársaknak. Eleinte évente két, majd csak egy munkaértekezletet rendeztek az intézeti könyvtárak munkatársai számára, amelyeken többnyire a központi hivatal munkatársai is részt vettek. Az éves beszámolók feldolgozása után tartott értekezleteken a résztvevők tájékozódhattak a hálózat főbb eredményeiről, feladatairól, a könyvtárakat érintő aktuális kérdésekről. E találkozók egyúttal szakmai továbbképzésre is alkalmat adtak. A különböző intézeti szakkönyvtárak munkatársai személyesen megismerhették egymást, ami további együttműködést is lehetővé tett. Évente általában három könyvtáros külföldi tapasztalatcserén vehetett részt – elsősorban a szocialista blokk országainak valamelyikében. A hálózati csoport munkatársai évente több száz személyes és telefonos megbeszélésen oldottak meg problémákat, beszéltek meg szakmai kérdéseket.

A hatvanas évek elején gondot jelentett a könyvtár munkatársainak anyagi megbecsülése. Általában az adminisztratív munkatársak közé sorolták be a könyvtárosokat, bibliográfusokat és az ún. dokumentalistákat, mivel az intézetekben nem volt könyvtárosi státusz. Ezen a helyzeten javított valamelyest az a főtitkári utasítás, amely a könyvtárosok bérezésével kapcsolatban a vonatkozó művelődésügyi miniszteri utasításra hivatkozott.²¹ Az akadémiai hálózati könyvtárak dolgozóinak anyagi megbecsülésére az Akadémiai Könyvtár hálózati központ szerepének három és fél évtizedes fennállása alatt végig figyelemmel volt, s eszközeihez mértén igyekezett kivívni, hogy a hálózati könyvtári munkatársak ne kerüljenek

²⁰ SIMON, 11. jegyzet *i. m.*, 12.

²¹ *A művelődésügyi miniszter és a munkaügyi miniszter 134/1962. (M. K. 12.) M. M. számú együttes utasítása a közkönyvtárak, levéltárak, múzeumok és egyes művelődésügyi intézmények alkalmazottai munkabérének megállapításáról*, Akadémiai Közlöny, XI. (1962.) évf., 9. szám, 1962. július 5. 61–63.

hátrányba.²² (Az intézeti könyvtárakban dolgozók iránti felelősségvállalás még az 1990-es évek elején is megmutatkozott, amikor már a hálózati munka véget ért. Rózsa főigazgató közbenjárt az MTA vezetőinél, hogy a könyvtárosokat a megfelelő közalkalmazotti kategóriába sorolják be.)

A főtitkári rendelet előírta, hogy kétezer egységnél nagyobb könyvtári állomány esetében már külön helyiséget kell biztosítani a könyvtár számára, és ekkora állományhoz már egy főhivatású könyvtárost is alkalmazni kellett. A hálózati központ figyelemmel kísérte az intézeti könyvtárak elhelyezési és raktározási gondjait is, és igyekezett ezekre megoldást találni. Külön odafigyeléssel foglalkoztak az újonnan létrehozott intézetek vagy kutatócsoportok könyvtárainak elhelyezésével, berendezésével a munkafeltételek optimális kialakítása érdekében. A jó munkakapcsolat és a bizalom kialakulásának eredménye volt, hogy a hetvenes években új intézet alapításakor vagy meglévők új helyre költözéskor az MTA vezetése előre kikérte az akadémiai hálózati központ véleményét a könyvtárakkal kapcsolatban. A központ szerepét vivő Akadémiai Könyvtár pedig szakmai hozzáértésével jelentős tekintélyt szerzett mind az intézetek, mind az MTA vezetése előtt.

Egy évtizednyi működés után a Hálózati Csoport munkatársai már annyi tapasztalat birtokába jutottak, hogy aktívan közreműködtek az akadémiai könyvtári hálózat működését meghatározó újabb főtitkári utasítás megszövegezésében, amely 1972 végén jelent meg az Akadémiai Közlönyben.²³ Ez az utasítás láthatóan a több mint egy évtizedes együttműködés tapasztalataira építve készült, célratorően határozta meg a könyvtárszakmai feladatokat, és a korábbiaknál még szorosabbra fogta az intézeti könyvtárak és az Akadémiai Könyvtár kapcsolatát. Az új szabályozás értelmében a közös munkába, különösen a közös állománygyarapítási feladatokba bekapcsolódtak a Központi Hivatal tudományterületi főosztályai és Terv- és Pénzügyi Főosztálya. A könyvtár tanácsadó szervezetként közvetetten véleményt nyilváníthatott a könyvtárak működésének

22 Erről említést tesz pl. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1977. évi beszámoló jelentése*, Budapest, 1978, 28. http://real-eod.mtak.hu/247/1/MBEJ_1977.pdf

23 *A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 17/1972. (A. K. 20.) MTA-F. számú utasítása a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról*, Akadémiai Közlöny, XX. (1972.) évf., 20. szám, 1972. december 29., 234–240.

kérdéseiben, és a fejlődési tendenciákra, illetve problémákra figyelemmel javaslatokat tehetett fejlesztésekre a tudományterületi főosztályoknak és a Terv- és Pénzügyi Főosztálynak. A főtítkári utasítás mellékleteként a könyvtári szmsz iratmintája mellett már megtalálható az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak állománynyilvántartásáról szóló szabályzat iratmintája is. Mindezek egyértelműen mutatják, hogy ebben az időszakban az intézeti könyvtárak kiemelt figyelmet kaptak az intézetek életében, közel azonos feltételrendszerben, hasonlóan jó színvonalon működhettek.

Az Akadémiai Könyvtár dokumentációs és információszolgáltató szerepének megerősödése a hálózati munkájára is hatással volt. 1977-ben az MTA főtitkára 15.271/Ig. Jog.F./1977 iktatószámú körlevelében kibővítette a központi könyvtár szakfelügyeleti jogát, és az intézeti könyvtári munka mellett kiterjesztette azt az intézetek dokumentációs és más információs tevékenységére is. Ennek az akadémiai információs rendszer hatékony koordinálása szempontjából volt különös jelentősége.

2. kép: A Hálózati és Módszertani Szolgálat munkatársai az 1980-as években, Dr. Mokányiné Dr. Nagy Katalin osztályvezető egy ügyféllel (forrás: Akadémiai Levéltár)

1969-ben Simon Mária Annát követően az arabista Molnár Imre lett a hálózati csoport vezetője, de csak rövid időre. 1971 februárjától már Dr. Uray Gézáé Dr. Kőhalmi Katalint (mongolista nyelvész) nevezték ki csoportvezetőnek, ő szintén közel egy évtizedig irányította az akadémiai könyvtári hálózatot. 1980-tól 1982-ig Kállai Istvánné vezette a Fejlesztési és Hálózati Szolgálatra átnevezett csoportot, majd 1983-tól 1984-ig Bertalan Györgyné került az addigra már Hálózati és Módszertani Szolgálat elnevezéssel működő szervezeti egység élére. 1984-ben a nagytekintélyű, legendás Dr. Mokányné Dr. Nagy Katalin nyelvész vette át a vezetést, s e feladatot egészen a csoport 1995. évi megszűnéséig ellátta (2–4. kép).

3. kép: A Hálózati és Módszertani Szolgálat munkatársai az 1980-as években,
Pataki Ferencné

Az akadémiai intézeti könyvtárak a könyvtári hálózat részeként

Az akadémiai szakkönyvtárak száma 1960-ban már elérte a 40-et (39 intézeti könyvtár és a Műszerügyi Szolgálat könyvtára). A Hálózati Csoport első feladatként általános helyzetfelmérést végzett e könyvtárak állományáról és működéséről, és azt állapította meg, hogy alapvetően annyira különbözőképpen működnek, hogy az egyetlen közös pont szinte mindössze az, hogy az Akadémiához tartoznak. A heterogén működés és az eltérő munkamódszerek valószínűleg az

eltérő tudományági sajátosságokból, az állomány különböző nagyságától, valamint az intézeti könyvtárak eltérő keletkezési körülményeiből adódtak (1. ábra).

A könyvtár alapításának ideje	db
1945 előtt	8
1945–1954	14
1955–1964	15
1965–1974	8
1975–1984	3
1985–	0
	48

*1. ábra: A kutatóintézetek, kutatócsoportok, kutatólaboratóriumok, tudományos társaságok könyvtárai keletkezésük ideje szerint
(forrás: Az MTA Könyvtárának éves beszámolója)*

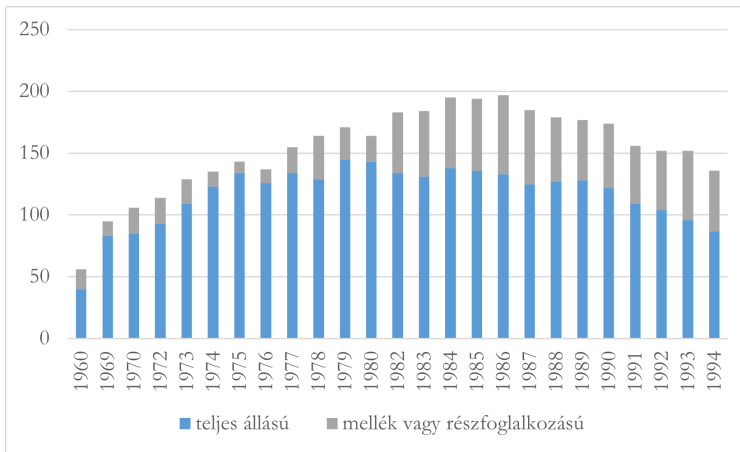
Néhány intézeti könyvtár komoly múltra tekintett vissza (az Eötvös Könyvtár, amely eredetileg az Eötvös Collegium könyvtára volt; a Teleki Pál Tudományos Intézet/Kelet-európai Tudományos Intézet könyvtára, a tihanyi Biológiai Kutatóintézet könyvtára és a Csillagvizsgáló Intézet könyvtára), a többségüket azonban 1949 és 1965 között alapították az intézetekkel egyidejűleg.

Az 1960-as évek végétől a hálózati munka 1990-es évekbeli megszűnéséig a hálózathoz tartozó könyvtárak száma 47–51 között mozgott. Az állomány nagysága természetesen folyamatosan változott, folyamatosan nőtt (2. ábra).

Az intézeti könyvtári állomány nagysága	1960	1973	1983	1993
100.000 könyvtári egységen felül				4
50.000 könyvtári egységen felül		5	6	5
10.000 könyvtári egységen felül	12	23	28	26
5.000 – 10.000 könyvtári egység	4	8	10	8
2.000 – 50.000 könyvtári egység	10		7	4
1.000 – 2.000 könyvtári egység	6	10		
1.000 könyvtári egység alatt	7	1		
	39	47	51	47

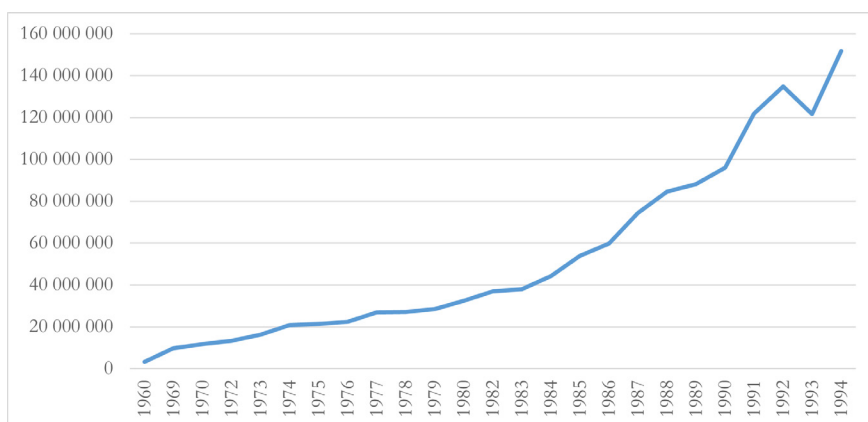
*2. ábra: Az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak állomány nagyságának változása
(forrás: Az MTA Könyvtárának éves beszámoló)*

Az intézeti könyvtárak személyi állományát a könyvtári gyűjtemény nagyságától tették függővé. Ahogy arról már szó volt, kétezernél nagyobb könyvtári állományhoz már egy főhivatású könyvtáros, az ötezer tételt meghaladó állomány vagy a rendes munkaidőt meghaladó nyitva tartás esetére két főhivatású könyvtáros és egy segéderő alkalmazását írták elő. Több könyvtári munkatárs esetében egyiküknek már könyvtárvezetői megbízást kellett adni. Az 1970-es évek közepétől bő egy évtizedig fokozatosan emelkedett az akadémiai könyvtári hálózatban dolgozók száma, az 1980-as években összesen 190 fő körüli létszámmal működtek az akadémiai szakkönyvtárak (3. ábra). A nyolcvanas évek második felében az általános gazdasági válság hatására aztán a kutatóintézeteknek megszorításokkal kellett szembenézniük, és a létszámleépítés a könyvtárakat is sújtotta.

3. ábra: Az akadémiai hálózati könyvtárakban foglalkoztatottak száma
(forrás: Az MTA éves beszámolóí)

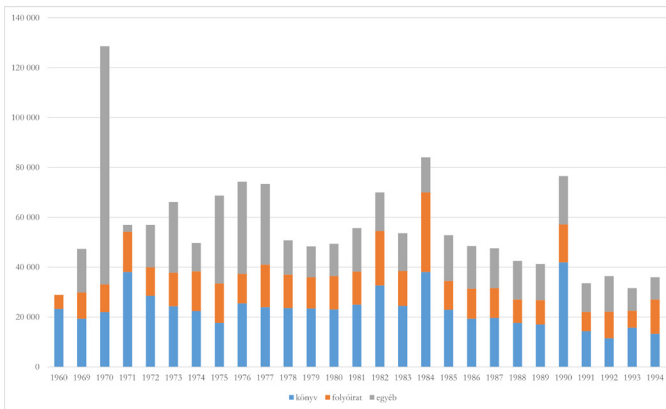
Az intézeti könyvtárak állománygyarapodásáról a könyvtár minden évben adatokat közölt éves beszámolójában. A könyvállomány átlagosan 20–24 ezer, a folyóiratállomány 12–15 ezer, az egyéb kategóriába sorolt dokumentumok 12–17 ezer példánnyal gyarapodtak évente 1987-ig, a nyolcvanas évek utolsó éveiben viszont már megindult az új szakirodalom beszerzésének csökkenése (4. ábra). Egy-egy kivételes év azért megfigyelhető. 1982-ben lett az MTA intézménye a Biofizikai Kutatólaboratórium, az Ökonometriai Laboratórium és a Növényvédelmi Kutatóintézet, így könyvtári állományuk a csatlakozás évében gyarapodásként jelent meg a hálózat egészére vonatkozó statisztikákban. Hasonló okból emelkedett meg a hálózat állománya 1990-ben, ekkor került az MTA kötelékébe a Politikai Tudományok Intézete (korábban Társadalomtudományi Intézet), s vele a 38 ezer könyvtári egységgel rendelkező könyvtár. 1984-ben rendkívüli lehetőség nyílt külföldi szakirodalom beszerzésére: a Soros Alapítvány 573 720 Ft-tal támogatta a könyvés folyóirat-beszerzést, amelyből 373 tételt rendeltek az USA University Press katalógusaiból.

4. ábra: Az akadémiai hálózati könyvtárak állománygyarapodására felhasznált összeg (Ft), 1960–1994

(forrás: Az MTA Könyvtárának éves beszámolóí)

Ha megfigyeljük a gyarapításra fordított egyre növekvő összeget (5. ábra) és a könyvtári egységek csökkenő számát, egyértelműen megmutatkozik itt is az erős infláció, és következtethetünk számos egyéb nehézségre. A külföldi folyóiratrendeléseket már 1983-ban is csökkenteni kellett, de az igazi gondok csak később jöttek, amikor jelentősen megemelkedtek a folyóiratárak, és már korlátozni kellett a kutatói igények teljesítését (különösen a természettudományi profilú intézetek rendeléseinél, mivel ezeken a tudományterületeken rendkívül megnövekedtek az árak). Míg egy természettudományi könyvtári egységre 2734 Ft, addig a társadalomtudományira 384 Ft jutott, vagyis az előbbieket átlagos ára az utóbbiakénak nagyjából hétszerese volt.

5. ábra: Az akadémiai könyvtári hálózat könyvtárainak állománygyarapodása a főbb gyűjteményi kategóriák szerint (forrás: Az MTA Könyvtárának éves beszámolója)

A pénzhiány más területeket is súlyosan érintett: a könyvtárak másológépekkel és számítógépekkel való ellátása a korszerű könyvtár alapja lett volna, de az intézetek anyagi eszközök híján csak kis mértékben voltak képesek finanszírozni a fejlesztést. Az Akadémiai Könyvtár gépesítési terve és informatikai fejlesztése az intézeti könyvtárak fejlesztését is tervehette, de már nem valósult meg.

Az újabb akadémiai törvény elfogadása évekig húzódott, és az 1990-ben megszavazott alapszabály még nem érintette az Akadémiai Könyvtár központi könyvtári szerepét, ezért a könyvtárhálózat „védőhálójá” 1994-ig megmaradt az intézeti könyvtárak számára. Az új akadémiai törvény megalkotásakor jelentős szempont volt, hogy az intézeti autonómia biztosítása, ezzel párhuzamosan a központi irányítású könyvtári rendszer fennmaradása idejémmúltá vált.

Az akadémiai könyvtári hálózat megszűnése

4. kép: A Hálózati és Módszertani Szolgálat munkatársai az 1980-as években,
Dr. Ujcz Pálné (forrás: Akadémiai Levéltár)

A Magyar Tudományos Akadémia új alapszabályának rendelkezései automatikusan hatályon kívül helyezték az akadémiai könyvtári hálózat működését korábban szabályozó elnöki és főtitkári határozatokat. A szakmai kontrollt a Könyvtári Bizottság kapta meg az Akadémiai Könyvtár felett. Az Alapszabály 54. §. (3) bekezdése az MTA Könyvtári Bizottságára és vele együttműködésben az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsára ruházta az intézeti könyvtárak felügyeletét.

Tervezték az MTA Könyvtár és az intézeti könyvtárak közti új, adminisztrációtól mentes szakmai kapcsolatrendszer kialakítását. Az MTA Vezetői Kollégiumának 35./1995. nov.22./VK sz. állásfoglalása kimondta: „Az Akadémiai Könyvtár funkciója alapvetően eltér az intézeti könyvtárakétól. Nem képeznek egységes hálózatot. Szükséges azonban, hogy jól működő

rendszerre formálódjanak.”²⁴ A Vezetői Kollégium felkérésére az MTA Könyvtár kidolgozta az intézeti könyvtárakkal való együttműködésre vonatkozó, az új feltételeknek megfelelő tervezetét, és megküldte elbírálásra a Könyvtári Bizottság és az AKT számára. A beadvány végül válasz nélkül maradt. Nem alakult ki újabb jól működő rendszer, és talán nem túlzás azt állítani, hogy a könyvtárügy hamarosan az egyik leginkább elhanyagolt területe lett az Akadémiának. Ebben jelentős szerepe volt annak is, hogy az intézmény folyamatosan komoly anyagi nehézségekkel küzdött, sőt, időnként az intézethálózat léte is megkérdőjeleződött.

Az akadémiai könyvtári hálózat fontos szervezeti kerete volt az intézeti könyvtárak egységes fejlődésének, és bár az Akadémiai Könyvtár hálózati központként felügyeleti szerv feladatot kapott, ezt a funkciót igyekezett jórészt érdekvédelmi és tanácsadói szerepkörként felfogni. Fennállásának harmincöt éve alatt a hálózat az egyik legkorszerűbb és leghatékonyabb tudományos szakkönyvtári rendszert jelentette az országban.

24 RÓZSA György, *Összefoglaló az 1995. évről és előre tekintés 1996-ra = A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1995. évi beszámoló jelentése és 1996. évi programja*, Budapest, 1996, 6.; http://real-eod.mtak.hu/265/1/MBEJ_1995-96.pdf

REZÜMÉ

Az Akadémiai Könyvtári Hálózat – az Akadémiai Könyvtár és a kutatóintézeti könyvtárak együttműködése

Az Akadémiai Könyvtári Hálózat létrejött és közel harmincöt éves működése egybeesik Rózsa György hivatali idejével az Akadémiai Könyvtár élén. Az 1956-ban kiadott könyvtári törvény előírta az akadémiai könyvtárak hálózattá szerveződését, amelyben az Akadémiai Könyvtár kapta meg a hálózati központ szerepét, a hálózat tényleges kialakítása azonban csak 1960 végén indulhatott el, ekkor jelent meg az hálózat működését szabályozó elnöki utasítás. A különböző gyűjtőkörű, különböző nagyságú és működésű intézeti könyvtárakat az évek folyamán sikerült egységes szabályok szerint működő hálózattá szervezni, amely jól szolgált a kutatók információellátását. A folyamatos kapcsolattartás és szakmai tanácsadás, a rendszeres könyvtárlátogatások és évenkénti találkozók jó együttműködést, bizalmon alapuló szoros munkakapcsolatot eredményeztek. A nyolcvanas évek gazdasági nehézségei a könyvtárak működését is befolyásolták, csökkent a szakirodalombeszerzés, csökkent a könyvtári dolgozók száma, gondot jelentett a modern gépek beszerzése is. Az új akadémiai törvény, amely hosszas előkészítés után 1994-ben lépett hatályba, az intézeti autonómiát helyezte előtérbe, így az intézeti könyvtáraknak innentől szakmai összetartás nélkül, önállóan kellett érvényesíteni érdekeiket.

The academic library network – the cooperation between the Library of the Hungarian Academy of Sciences and the libraries of the research institutes

The establishment and the lifetime of the library network of the research institutes of the Hungarian Academy of Sciences (MTA) coincides with György Rózsa's 35-year tenure as the head of the Academic Library. The Library Act of 1956 required the organization of the academic libraries into a network, with the Academic Library as the network centre, but the real organizational work could not begin until the end of 1960, when the presidential order about the detailed regulation of the network was published. Over the years, the libraries of the various research institutes with different collections, sizes and functions were organised into a network operating coherently, which served researchers' information

needs well. Ongoing contacts and professional advice service, regular library visits and annual meetings have resulted in good cooperation and a close working relationship based on trust. The economic difficulties of the 1980s also affected the operations of the libraries, with a decrease in the purchase of specialised literature, a reduction in the number of library staff and problems in the purchase of modern equipment. The new Academic Law, which came into force in 1994 after long preparations, gave priority to the institutional autonomy, so that from then on the libraries of the research institutes of the MTA had to assert their interests alone, without professional cohesion.

Molnár Andrea

tudományos titkár

MTA Könyvtár és Információs Központ

A SZÁMÍTÓGÉPES SZAKIRODALMI SZOLGÁLTATÁSOK BEVEZETÉSE AZ MTA KÖNYVTÁRÁBAN

SALLAI ÁGNES

Bevezető

A gróf Teleki József (1790–1855) alapította Akadémiai Könyvtár napjainkban Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ néven nyilvános tudományos szakkönyvtárként működik. Gyűjtőkörébe az ókortudomány, a nyelv- és irodalomtudomány, az orientalisztika, a tudománytörténet, külföldi tudományos akadémiák kiadványai, referenz- és enciklopédikus művek tartoznak. Ez nem azt jelenti, hogy természettudományokkal foglalkozó szakemberek számára hasznos és szükséges dokumentumok nincsenek a gyűjteményben, sőt számos szolgáltatást is elsősorban ezen tudományok művelői számára szervezett meg a bibliotéka. Bár a korlátozott anyagi lehetőségek miatt egyre kevesebb természettudományos szaklapra van előfizetése az intézménynek nyomtatott formában, online folyóiratok, illetve adatbázisok egyre nagyobb számban állnak olvasóink rendelkezésére.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára több mint 40 éve segíti szolgáltatásaival a természettudományi területen dolgozó kutatók munkáját; évtizedeken keresztül egyetemek, főiskolák, kórházak, klinikák és sokszor a Magyar Tudományos Akadémia intézetei is igénybe vették ezeket.

A sokak számára ismert Számítógépes Referenz Szolgálat (SZRSZ) ma a digitális könyvtár kialakításának informatikai feladatait ellátó Szakinformatikai Osztály részeként működik, és hagyományosan végzett feladatai mellett, mint az idézettségfigyelés és impaktfaktorlisták összeállítása, megrendelhető a kutatók publikációs listájának és idézettségének betöltése a Magyar Tudományos Művek Tárába. Emellett tájékoztat és segítséget nyújt a könyvtár repozitóriumának (REAL) használatával kapcsolatban is.

Az osztály és a szolgáltatás elnevezése megalakulásától kezdve többször változott, azonban a szolgáltatásnál az 1970-es évektől használatos alapadatbázis az először 1963-ban megjelent Science Citation Index (ma a Web of Science adatbázis része, természettudományos és műszaki index). A technikai fejlődést követve az adatbázishoz való hozzáférés nyomtatott kötetek formájában és mágnesszalagon, később CD-ROM-on, DVD-n, ma pedig már online eléréssel biztosított.

A számítógépes szakirodalmi szolgáltatás bevezetése az Akadémiai Könyvtárban¹

Az 1960-as évek óta a hagyományos dokumentumok mellett megjelentek a számítógépes szakirodalmi szolgáltatások, melyek kialakulását alapvetően két tényező tette szükségessé: megnőtt a világon kiadott dokumentumok száma, és növekedett, differenciálódott a szakemberek információigénye. A szolgáltatások szervezését, működtetését az adatbázisok létrejötte tette lehetővé, melyek kiválasztása, bevezetése, megismertetése a kutatókkal jórészt a tudományos szakkönyvtárakra hárult. Ez alól hazánk és természetesen az Akadémiai Könyvtár sem volt kivétel.

Amikor Rózsa György igazgatóként átvette az Akadémiai Könyvtár vezetését, határozott elképzelései voltak az előtte álló feladatokról. „Miután megismertem a könyvtár helyzetét, úgy láttam, három területen van szükség előrelépésre: először, ki kell fejleszteni a könyvtári hálózati munkát; másodsor, mivel meggyőződésem volt (és maradt), hogy egy közgyűjtemény akkor lehet komoly partner, ha nemcsak állományánál, hanem szolgáltatásainál, publikációinál fogva is számít, magasabb színvonalra kell helyezni a tudományos tevékenységet; végül, korszerűsíteni a tudományos szolgáltatást.”²

1 A szolgáltatás története elsősorban az Akadémiai Könyvtár évi jelentései (1978–2021) alapján készült, melyek az egyes szervezeti egységek által leadott statisztikákon, összefoglalókon alapulnak.

http://real-eod.mtak.hu/view/series/Magyar_Tudom=E1nyos_Akad=E9mia_K=F6nyvt=E1ra_=E9vi_jelent=E9sei.html

2 RÓZSA György, RÓZSA Dávid, *Legvégül a tópart, (Ön)életrajz két kézre*, Budapest, MTAK–KSH Könyvtár, 2015, 128.

A korszerű tudományos szolgáltatás, a számítógépes szolgáltatások bevezetése a hetvenes évek vége felé vált valóra.

Current Comments

Library of the Hungarian Academy of Sciences Builds Computerized Information Services on ISI's Data Base

Number 2 January 12, 1981

At 10 am, March 10, 1980, Philip Sopinsky, James Hofstaedter, and Scott Roberts from the Institute for Scientific Information® (ISI®) were officially welcomed to the Library of the Hungarian Academy of Sciences (LHAS) by its co-directors of information activities, Tibor Braun and E. Bujdosó.

What was so unusual about this meeting? After all, ISI representatives are welcomed into libraries throughout the world every day. This welcoming ceremony, however, was the culmination of three years of negotiation. The goal was to provide Hungarian scientists with an up-to-date and comprehensive repertoire of information services as modern as those available anywhere.

It all began in 1977 when Morton V. Malin, vice president, professional relations and contract research, received a letter from the director of LHAS, György Rozsa, expressing interest in leasing one year of the *Science Citation Index*® (SCI®) on computer tape to perform information science and scientometric

ing Company, began publication of the journal *Scientometrics*. The first issue appeared in September 1978. Braun is the managing editor. One of its chief editors is M.T. Beck, a member of the HAS, who later visited ISI during the course of the negotiations. The other chief editors are Derek de Solla Price, G.M. Dobrov of the USSR, and yours truly.

Given this special interest in scientometrics, it is natural that the Hungarians would want to obtain the *SCI* data base for such studies. Their familiarity with the data base led to the idea for the concomitant use of the tapes for information services. This, of course, is not the first time that governmental or private organizations have leased ISI's magnetic tapes for selective dissemination of information (SDI) services. They had been leased by organizations in England, Canada, Germany, South Africa, Poland, Brazil, Australia, Sweden, the US, and Mexico. But the interest had not started with scientometrics.

1. kép: Eugene Garfield esszéje a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának információs szolgáltatásáról
(E. Garfield, *Essays of an Information Scientist: 1981–1982*, 5. kötet, 4–6.)

Mérföldkövek

1978-ban az MTA főtitkára a könyvtárat bízta meg egy természettudományos információs rendszer megszervezésével és működtetésével. Hosszas előkészítő munka, előzetes felmérés, vizsgálat és tájékozódás után a Eugene Garfield³ által 1960-ban alapított, azóta többször gazdát cserélt – 1992-től Thomson ISI, 2016-tól Clarivate Analytics néven ismeretes – philadelphiai székhelyű Institut for Scientific Information (ISI) tudományos információ szolgáltató cég Science Citation Index (SCI) nevű bibliográfiai adatbázisára esett a választás. A korabeli ISI-termékek közül a Current Contents és az SCI kötetkiadása a természettudományokkal foglalkozó kutatók számára már ismerős volt Magyarországon.

1979-ben megalakult az Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztály /ITKF/, melynek feladatai a számítógépes szakirodalmi információs rendszer megteremtése, üzemeltetése és a tudományometriai kutatások megalapozása volt. Ennek érdekében széleskörű propagandakampány indult, majd ezt követően kísérleti jelleggel több szolgáltatástípust is bevezettek. Ilyen új szolgáltatás volt a *folyóirattartalomjegyzék-figyelés*, az ASCATOPICS (400 természettudományi és 41 társadalomtudományi témában), a *témafigyelés*, az ASCA kész, ún. standard profilok szerint; illetve a kutatási témákhoz összeállított, a felhasználó igénye szerint bármikor módosítható profilok segítségével, valamint az *idézettségfigyelés*. Az anyag heti rendszerességgel repülővel érkezett Philadelphiából mágnesszalagon, az elkészített adat-szolgáltatás pedig postai úton jutott el a kutatókhoz.

Érdemes felidézni ennek az izgalmas időszaknak az Akadémiai Könyvtár éves jelentéseiben olvasható részleteit. Az 1978. évi jelentésben ez áll az új informatikai programról:⁴

3 Eugene Garfield (1925–2017) – aki vegyészként, később könyvtárosként szerzett diplomát, majd nyelvészetből doktorált, az információtudomány nagy alakjaként nemzetközi szinten ismert és elismert kutatóvá, üzletemberré vált.

4 *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1978. évi beszámoló jelentése. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 31–34. A jelentés elektronikusan is elérhető a következő címen: <http://real-cod.mtak.hu/248/>

„Az MTA főtitkára kezdeményezésére indított program előkészítő munkáinak vitelére Braun Tibor, a kémiai tud. kandidátusa, az ELTE tud. főmunkatársa kapott megbízást. Egy ideig segédkezett benne dr. Eöry Ajándok tud. főmunkatárs is (mindketten másodállásban).

I. Előzetes tevékenység

A program három előzetes jellegű tevékenységgel indult:

1. Megtörtént a külföldön működő és hozzáférhető gépi szakirodalmi adatbázisokkal kapcsolatos dokumentáció összeállítása.
2. Felmértük és értékeltük a gépi szakirodalmi adatbázisokkal való hazai kapcsolatokat, illetve meglátogattuk azokat az intézményeket, ahol ilyen – általában szakosított – adatbázisokat már működtetnek.
3. Ugyancsak felmértük és értékeltük a gépi szakirodalmi adatbázisokkal kapcsolatos helyzetet a szocialista országokban, illetve tanulmányi látogatást tettünk a Wroclawi Műszaki Egyetem Központi könyvtáránál (Székely Dániel, Braun Tibor, Ruff Imre egy. tanár), ahol 9 külföldi gépi adatbázist működtetnek.

II. Konkrét lépések

A fenti előzetes vizsgálatok eredményeképpen tanulmányt készítettünk azokról a lehetőségekről, amelyek a szakirodalmi és információs tevékenység javítását szolgálnák a Magyar Tudományos Akadémián. – A tanulmány publikálásra is került a Magyar Tudomány 1978. 12. számában (Rózsa György–Braun Tibor tollából).

Következő lépésként két irányban folyt a program kiépítése:

1. Kapcsolatba léptünk a philadelphiai Institute for Scientific Informationnel annak érdekében, hogy megvizsgáljuk az említett intézmény által működtetett gépi adatbázis és lekérdezési rendszer Magyarországon való meghonosítását.
Ennek keretében a következők történtek:
 - a/ 1978 őszén Budapestre látogatott és előadást, valamint konzultációt tartott az ISI egyik elnökhelyettese és kutatási igazgatója. Az előadáson Szentágothai János akadémikus elnökölt, és a konzultáció egy részén Márta Ferenc akadémikus is részt vett.

- b/ Háromtagú hazai küldöttség (Beck Mihály akadémikus, Rózsa György, Braun Tibor) Philadelphiában tanulmányozta az ISI adatbázis működését és részletes tanácskozássokat folytatott az ISI vezetőségével.
 - c/ Megvizsgálásra került az ISI adatbázis alapját képező 2600 jelentős külföldi folyóirat hazai könyvtárakban való hozzáférhetősége (Büky Béláné elemző tanulmánya).
2. A gépi adatbázis hazai működtetésével kapcsolatos számítógépes háttér biztosítása (beleértve a hardware-t, valamint a hardware environmentet) érdekében:
- a/ Részletes konzultációt folytattunk Vámos Tibor akadémikussal, a SZTAKI igazgatójával, valamint Sándory Mihállyal, a KFKI Mérés és Számítástechnikai Kutatóintézetének igazgatójával.
 - b/ Tanulmányoztuk annak lehetőségét, hogy az adatbázis kezdeti működtetése a magyarországi IBM kirendeltség számítógépjén történjék. Tárgyaltunk a budapesti IBM kirendeltség igazgatójával.

III. A program közvetlen végrehajtását célzó intézkedések

Miután az Akadémia főtárhelyre jótárhelyre az Informatikai és Tudományelemzési Program tervét, a következő lépések történtek:

1. Kidolgoztuk a Programiroda (Főosztály) szervezeti felépítését és részletesen meghatároztuk a szükségleteket: szakemberek, helységek, valamint felszerelés szempontjából.
2. Megkezdttük a munkatársak kiválogatását.
3. Kidolgoztuk a munkatársak munkaköri feladatait rögzítő követelményeket.
4. Körvonaloztuk a Programiroda létesítésének és működésének terveit.
5. Részt vettünk az ISI-vel kötendő szerződés részletes kidolgozásában.
6. Kapcsolatot létesítettünk a Kultúra Külkereskedelmi Vállalattal, annak érdekében, hogy a szerződés szakmai részleteinek tisztázása után a szerződéskötést meg tudják valósítani.
7. Elkezdttük az ISI adatbázis hazai működtetéséhez szükséges magyar nyelvű dokumentáció és oktatási anyag összeállítását, ideértve az ASCA Manual magyar változatának kidolgozását.”

Az 1979. évi jelentés így számol be a munkáról:⁵

„1979 év májusában mintegy féléves elemző és előkészítő munka eredményeképpen az MTA Könyvtára szerződést kötött a philadelphiai Institute for Scientific Information intézménnyel a Science Citation Index adatbázis és software hazai beszerzésére, a know-how átadására és a rendszer installálására. A rendszer elsősorban a természet-, élet-, orvos-biológiai és műszaki tudományokban végzett kutatások szakirodalmi információs igényeinek kielégítésére hivatott.

A Főosztály 1979. évi informatikai tevékenysége elsősorban ezen adatbázis megtelepítésével kapcsolatosak:

1. A Science Citation Index gépi adatbázis hazai installálásának előkészítése, a rendszer megismerése, az off-line SDI szakirodalmi figyelés feltételeinek megteremtése.
2. A rendszer megismertetésére és elterjesztésére széleskörű propaganda kampány indult, amelynek eredményeképpen megkezdődött a felhasználók igényeinek begyűjtése, feldolgozása, a gépi keresőprofilok elkészítése és lyukkártyákra vitele. A felhasználók részére négyféle szolgáltatás kerül bevezetésre: folyóirattartalomjegyzék-figyelés (a világ legjelentősebb 3800 természettudományi, orvos-biológiai és műszaki folyóirataiból), témafigyelés kész, illetve a kutatási területekhez igazított profilok segítségével, és az idézettségfigyelés.
3. Az MTA „Informatikai olvasóteremben” elhelyezett, a természet- és társadalomtudományokban egyaránt retrospektív keresésre használható hét különféle ISI-index használatának elsajátítása és annak – elsősorban a könyvtárosok között – való népszerűsítése és elterjesztése.
4. A tudományometriai kutatásokban elsősorban a hazai természettudományos alapkutatással kapcsolatos tényezők értékelése folyt, nevezetesen metodikák kidolgozása a publikációs tevékenység, a hazai tudományos idegennyelvű folyóiratok, az egyéni és csoportos tudományos tevékenység idézetelemzési értékelésére.

5 *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1978. évi beszámoló jelentése. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 36–37. A jelentés elektronikusan is elérhető a következő címen: <http://real-eod.mtak.hu/249/>

5. A tudományelemzési, információtudományi, informatikai, dokumentalisztikai, szociológiai, tudományszervezési, tudománypolitikai stb. irodalom összefogására az 1979-ben nemzetközi folyóirat létesült SCIENTOMETRICS néven, amelynek szerkesztése is a Főosztályon folyik; az 1979-ben hat szám jelent meg.”

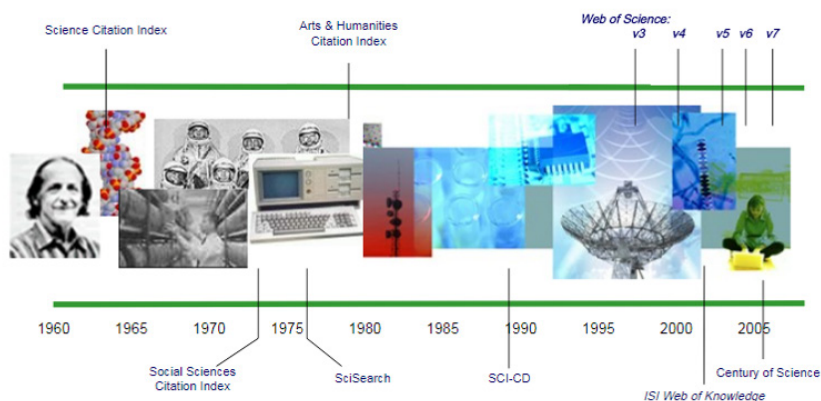
Az 1980-ban 9 hónapos kísérleti jelleggel indított szolgáltatás eleinte térítésmentesen állt a kutatók rendelkezésére, majd 1981-től fizetőssé vált. Az első évben 450 fő fizetett elő, és ez 3,2 millió forint bevétel jelentett a Könyvtár számára.

Ezzel egy időben beindultak a tudományometriai kutatások is, és a Főosztály keretein belül működő Tudományelemzési Osztály munkatársai létrehozták az MTA Központi Publikációs Adatbankját. Az adatbank az MTA természettudományi, műszaki, orvosi és agrártudományi kutatóhelyeinek 1976–1980 között megjelent publikációit, mintegy 10 000 tétele tartalmazott. Később, a 2000-es évek első évtizedében az MTA kezdeményezésére több publikációs adattár is megkezdte működését. Ilyen volt pl. az Akadémiai Tudományos Publikációs Adattár (ATPA vagy TPA) és a Köztestületi Publikációs Adattár (KPA), ez utóbbinak lett az utódja a ma működő nemzeti tudományos publikációs adatbázis, a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT).

A szolgáltatás és a tudományometriai kutatások bevezetése kapcsán igen szoros együttműködés alakult ki az ISI szakemberei és az Akadémia, ill. a Könyvtár között. Erről Eugene Garfield is beszámol egyik cikkében, amelyben ismerteti a fent említett közös munka történetét, állomásait *(1. kép)*.

1986-ban kezdték tervezni a CD-ROM szolgáltatások bevezetését a Könyvtárban. Magyarországon elsőként az Akadémiai Könyvtár honosította meg és alkalmazta a CD-ROM technikát könyvtári célokra, és alakított ki egy CD-ROM adatbázis-gyűjteményt (galaxis). Az Institute for Scientific Information (ISI) 1988 májusában jelentkezett először a Science Citation Index adatbázis lézerlemez (CD-ROM) változatával. Ekkor jelentette meg a SCI Compact Disc Edition 1986. és

1987. évi lemezeit, amelyeket követtek az 1988. és 1989. évek. Az ISI a Science Citation Index (SCI) mintegy 18 nagyméretű kötetbe rendezett teljes éves anyagát egyetlen lemezen rögzítette megtartva az adatbázis eredeti legfontosabb tulajdonságait (2. kép). Az SCI CD-ROM felhasználóbarát rendszer, mely nem igényel külön szabály- és nyelvismeretet, így bárki minimális gyakorlattal eredményesen használhatja tudományos szakirodalmi keresésre.⁶

2. kép: Idővonal a Science Citation Index-től a Web of Science-ig, a nyomtatott kötetektől az adatbázis on-line elérhető változatáig.

A későbbiekben több szakterület CD-ROM adatbázisát vásárolta meg könyvtárunk a kutatóközösség számára, melyek térítéses formában váltak hozzáférhetővé. A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1994/1. számában Braun Tibor számolt be az Akadémiai Könyvtár CD-ROM adatbázis-gyűjteményéről (galaxis), amely a következő adatbázisokból állt:⁷

„DAO: A UMI (University Microfilms International) Dissertation Abstracts Ondisk adatbázisának CD-ROM-on hozzáférhető változata. Az adatbázis kb. 180 ezer, 1982 és 1993 között megvédett társadalomtudományi és természettudományi témájú PhD-disszertáció

6 BRAUN Tibor, KLEIN Ágnes, RÓZSÁNÉ NAGYDIÓSI Stella, *A színergetika jelentősége a lézerlemezen (CD-ROM) kiadott szakirodalmi adatbázisok használatában*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 37. évf., 1990/12, 514–519.

7 BRAUN Tibor, *Címszavak a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára számítógépes szakirodalmi rendszereiről és szolgáltatásairól*, Tudományos és műszaki tájékoztatás, 41. évf., 1994/1, 25–27.

adatait tartalmazza, általában max. 350 szavas tartalmi összefoglalóval együtt. [...]

SCI: Jól ismert, magas színvonalú információs szolgáltatást nyújt a kutatóknak az Institute for Scientific Information (ISI) adatbázisa, a Science Citation Index (SCI), amelynek 1980–93. évi állományai CD-ROM-on szintén hozzáférhetők. A lemezeken a természettudományi publikációk bibliográfiai adatai találhatóak, és lehetőség van szerzői idézettség követésére is. [...]

SSCI: A Social Science Citation Index (SSCI) az ISI társadalomtudományi adatbázisa, felépítése azonos az SCI-ével. Az 1989–93-as évek kereshetők. Az adatbázis mintegy 2000 társadalomtudományi folyóirat tartalomjegyzékét tartalmazza a cikkek hivatkozási listájával együtt.

MEDLINE: Az adatbázis 3200 orvostudományi folyóirat 1966–93 közötti cikkeinek adatait öleli fel. Az orvostudomány valamennyi területén megjelent legfontosabb publikációk bibliográfiai adatain kívül többnyire a cikkek rövid tartalmi összefoglalóját is tartalmazza. Évente 500 000 új tételt dolgoz fel, a kiegészítések havonta jutnak el hozzánk.

AGRICOLA: Az 1970. évtől kezdődően dolgozza fel a National Agricultural Library szakirodalmi adatait. Az adatbázis 90%-át mezőgazdasági, élelmiszeripari folyóiratok és könyvfejezetek bibliográfiai adatai alkotják, 10%-a pedig monográfiák, sorozatok, mikrofilmek és egyéb anyagok feldolgozása.

PASCAL: Többnyelvű nemzetközi, multidiszciplináris adatbázis, amely 8500 folyóirat feldolgozásával készül, és a természettudományokat, az élettudományt és a mérnöki tudományokat reprezentálja. A publikációk legfontosabb bibliográfiai adatain kívül tartalmi összefoglalókkal is rendelkezik. Kereshető időszak: 1987–1993.

ANALYTICAL ABSTRACTS: A világ egyik legjelentősebb szakirodalmi adatbázisa az analitikai kémia területén. A feldolgozott fontosabb tudományterületek (pl. általános analitikai kémia, ipari analitika, klinikai és biokémiai analitika, környezetvédelem) széles skálája interdiszciplináris keresési lehetőségeket biztosít 1980 és 1993 között.

INIS: Az IAEA (International Atomic Energy Agency) bibliográfiai adatbázisa. Az adatbázis kb. 10 000 folyóirat feldolgozásával, melyek a nukleáris tudományok legfontosabb területeit képviselik (fizika, kémia, biológia, nukleáris jog és dokumentáció stb.), ad szakirodalmi információt. A publikációk bibliográfiai adatai mellett rövid tartalmi összefoglalót is tartalmaz. Az adatbázis a folyóiratcikkek mellett könyveket és konferenciaanyagokat is feldolgoz. Kereshető időszak: 1976–1992. Az adatbázist félévenként egészítik ki.”

1986-ban jött létre az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) mint alapkutatási forrás, és ezzel összefüggésben a szolgáltatás is új feladatot kapott: össze kellett állítani az OTKA pályázatokhoz bekért hivatkozási jegyzékeket.

1995-ben az Informatikai Főosztály (Igazgatóság) megszűnt, a Számítógépes Adatbázisok Osztálya pedig Számítógépes Referenz Szolgálat (SZRSZ) elnevezéssel beolvadt az Olvasószolgálati Főosztályba. A Tudományelemzési Osztály önálló műhelyként működött tovább, és később a könyvtártól elkerülve az MTA Kutatásszervezési Intézetében folytatta munkáját.

A SCI adatbázis heti mágnesszalagos változata helyett, szakmai megfontolások és pénzügyi okok miatt az 1990-es évek közepén áttértünk a Science Citation Index with Abstracts CD-ROM változatára, és a heti szolgáltatásról a havi szolgáltatásra. A CD-ROM adatbázisokból történő szolgáltatásokat (Agricola, Analytical Abstracts, DAO, INIS, Medline, Pascal, SCI, SSCI) innentől előfizetéses és alkalmi keresési rendszerben vehették igénybe a megrendelők, akik a kész anyagot floppy lemezen vagy kinyomtatva, személyesen vagy postai úton vehették át.

A 90-es évek második felében a legnagyobb újítást az Internet bevezetése jelentette, majd a világhálón megjelent a Web of Science adatbázis, amelyre 2007–2009 között tért át a könyvtár.

A CD-ROM adatbázisok (galaxis) előfizetése az anyagi terhek és az érdeklődés hiánya miatt az ezredforduló éveiben fokozatosan megszűnt,

kivéve a SCI-CD-ROM-ot (1980–2003), majd a technikai fejlődést követve a Science Citation Index-DVD-t, amely 2004-től 2007 júliusáig állt rendelkezésre. A későbbi időszakra vonatkozó kiegészítést a Web of Science adatbázis segítette. Ezzel együtt megszűnt a szolgáltatás reáلتudományi jellege is. Témafigyelést már csak elvétve rendeltek meg, illetve a humán tudományok művelői részére is kötelezővé vált az idézettségi adatok pályázatokhoz történő megadása.

2008-ban az OTKA és az Akadémiai Könyvtár együttműködésével elkezdődött egy tudományos repozitórium (Repository of the Academy's Library = REAL) kialakítása, amely az MTA intézeteinek, valamint az OTKA, Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (illetve elődszervezetei) által támogatott kutatási programok keretében készült publikációk teljes szövegű anyagát tartalmazza.

2011-ben és 2012-ben az MTA intézményei jelentős szervezeti változásokon mentek keresztül, így megszűnt az MTA Kutatásszervezési Intézete, amelynek több részlege is jogutódként az Akadémiai Könyvtárba került. Szintén itt jött létre önálló osztályként a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) Koordinációs Irodája, és visszakerült a tudományometriai kutatóműhely az Akadémiai Könyvtár égisze alá Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály néven. A 2001-ben létrehozott Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Programot a 1079/2012. (III.28.) számú kormányhatározat alapján 2013 óta az MTA Könyvtár és Információs Központon működteti. 2013. január 1-től intézményünk hivatalos neve: MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK). 2014-ben Informatikai főigazgató-helyettessé neveztek ki, aki az imént felsorolt osztályok mellett a 2015. március 1-ével megalakult Szakinformatikai Osztály munkáját is irányítja.

És végül

A történeti áttekintés után emlékezzünk meg azokról a vezetőkről, kutatókról, kollégákról, akik a szolgáltatás bevezetésén, fejlesztésén, működtetésén fáradoztak.

Elsőként Rózsa György nevét kell megemlíteni, aki 1960 és 1996 között vezette a könyvtárat, közben pedig 1969 és 1975 között a genfi

ENSZ Könyvtár vezetője volt. Az ő érdeme, hogy megalapította Magyarországon a modern számítástechnikai eszközök alkalmazásán alapuló információs szolgáltatásokat, melyeknek Eugene Garfield volt a létrehozója Philadelphiában. Az Akadémiai Könyvtár mai helyén 1988-ban kezdte meg működését. Az épület kiválasztásában, a rekonstrukció levezénylésében oroszánrészt vállalt Rózsa főigazgató úr.

Braun Tibor (1932–2022) professzor, aki 1979-ben először másodálásban került a könyvtárba, majd évtizedekig dolgozott vezető beosztásban, Rózsa Györggyel és Ruff Imre (1938–1990) professzorral együtt hozta létre a fent bemutatott szolgáltatásokat (3. kép). Kémikusként és mint a tudománymetria magyarországi meghonosítója, vezető egyénisége, a *Scientometrics* című folyóirat alapító főszerkesztője, ő is nemzetközi hírnévre tett szert.

3. kép: Braun Tibor (1932–2022)

Eőry Ajándok (1946–2020)⁸ tudományos főmunkatárs szintén másodállásban segédkezett egy ideig a program előkészítő munkálataiban. Bánhegyi Zsolt (1949–2021)⁹ az Institute for Scientific Information képviselőivel folytatott előtárgyalások vezetésére kapott főigazgatói megbízást. Németh Ágoston (a későbbi Ex-Lh Könyvtárgyautomatizálási Kft. ügyvezető igazgatója) a számítógépes háttér megteremtésében segített.

Meg kell jegyezni még Bújdosó Ernő fizikus (1932–2014) és a két hosszú ideig osztály-, illetve csoportvezetőként dolgozó munkatárs, Klein Ágnes és Telcs András nevét. Természetesen nem feledkezhetünk meg Katkó Istvánné, Rózsáné Nagydiósi Stella és Pénzesné Mezős Lujza kolléganőkről sem, akik a szolgáltatási feladatokat látták el nap mint nap.

A tudományometriai műhely létrehozói, kiemelkedő kutatói közé tartoznak a már említett Ruff Imre és Braun Tibor, valamint Schubert András, Glänzel Wolfgang, Zsindely Sándor. Az osztályon folyó munkáról, illetve a munkatársakról Schubert András cikkéből lehet részletesebben tájékozódni.¹⁰

8 Biológus, matematikus, orvos; akupunktúrával, hagyományos kínai orvoslással foglalkozó nemzetközileg elismert szakember; a szegények orvosa; https://hu.wikipedia.org/wiki/E%C5%91ry_Aj%C3%A1ndok

9 Bánhegyi Zsolt 1969 és 2011 között volt az Akadémiai Könyvtár dolgozója; életéről, munkásságáról lásd MURÁNYI Lajos, *In memoriam Bánhegyi Zsolt (1949–2021)*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 30. évf., 2021/2, 46–48. A nekrológ elektronikusan is elérhető a következő címen: <http://ojs.elte.hu/3k/article/view/2370>

10 SCHUBERT András, *A tudománymetria kezdetei Magyarországon: szigorúan személyes szemelvények*, Könyv és Nevelés, 16. évf., 2014/1, 21–31. A cikk elektronikusan is elérhető a következő címen: <http://olvasas.opkm.hu/Plugins/KonyvEsNeveles/index.php?view=articlePrint&id=1442>

REZÜMÉ

A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások bevezetése az MTA Könyvtárában

Az 1960-as évek óta a hagyományos dokumentumok mellett megjelentek a számítógépes szakirodalmi szolgáltatások, melyek kialakulását alapvetően két tényező tette szükségessé: megnőtt a világon kiadott dokumentumok száma; növekedett és differenciálódott a szakemberek információigénye. A szolgáltatások szervezését, működtetését az adatbázisok létrejötte tette lehetővé, melyek kiválasztása, bevezetése, megismertetése a kutatókkal jórészt a tudományos szakkönyvtárakra hárult. Ez alól hazánk és természetesen az Akadémiai Könyvtár sem volt kivétel, ahol a korszerű számítógépes szolgáltatások bevezetése az 1970-es évek végén indult el.

The Introduction of Computer-Aided Bibliographic Services in the Library of the Hungarian Academy of Sciences

Computer-aided bibliographic services have been developed alongside traditional documents since the 1960s, which was made necessary by two main factors: the expansion and diversification of professional information needs, as well as the rise in the number of documents published globally. The development of databases, selection, implementation, and dissemination have primarily been the responsibility of scientific libraries, has enabled the organization and operation of these services. The Academic Library, where the introduction of contemporary computer services started in the late 1970s, was no exception to this in Hungary.

Sallai Ágnes
főkönyvtáros
MTA Könyvtár és Információs Központ

**AZ MTA KÖNYVTÁRA A HUMÁN- ÉS A
TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK SZOLGÁLATÁBAN – 2005-BEN
(RÓZSA GYÖRGYRE EMLÉKEZVE)**

MURÁNYI LAJOS

Megtisztelő számomra, hogy a könyvtár és Rózsa György egykori munkatársaként beszélhetek az MTA Könyvtár és Információs Központ humán és társadalomtudományi anyagának 2005. évi állapotáról és szolgáltatásairól. (Emlékeztetőül – és kissé leegyszerűsítve – a főbb tudományterületek (akkor és most): a természet-, a bölcseszett- és a társadalomtudományok, továbbá ezek alkalmazott területei, pl. a műszaki, agrár- és orvostudományok).

Miért éppen 2005?

Ennek az az oka, hogy 2005. december 17-én halt meg Rózsa György, a könyvtár 1996-ban nyugállományba vonult főigazgatója (1960 és 1977 között igazgatója), a közgazdaságtudomány doktora, aki szerepet vállalt több nemzetközi könyvtárszakmai szervezet (pl. a bécsi *Európai Társadalomtudományi Együtműködés* és a *Nemzetközi Dokumentációs Szövetség* (FID) *Társadalomtudományi Osztályozási Bizottsága*) vezetésében, valamint az *Alexandria*, az *ECSSID Bulletin* és az *International Journal of Information and Library Research* szerkesztőbizottságában. (Nyilvánvaló, hogy szívügye volt a könyvtár társadalomtudományi gyűjteménye is.)

A hétköznapi ok, hogy 2005-ben közölte a *Könyvtári Figyelő* a cikket *Az MTA Könyvtára a társadalomtudományok szolgálatában* címmel, amely előadásként előző év novemberében (a *Társadalomtudományi gyűjtemények Magyarországon – hagyomány és korszerűség* konferencián) hangzott el.¹ Erre a cikkekre és a könyvtár 2005. évi beszámolójára, illet-

¹ MURÁNYI Lajos, *Az MTA Könyvtára a humán- és a társadalomtudományok szolgálatában*, *Könyvtári Figyelő*, 2005/1 (51. évf.), 45–50, A cikk elektronikusan is elérhető a következő címen: <https://epa.oszk.hu/00100/00143/00054/muranyi.html>

ve a könyvtár 175 évét áttekintő dolgozatomra² támaszkodva fejtem ki mondanivalómat (1. kép).

Az MTA Könyvtára a humán- és a társadalomtudományok szolgálatában

MURÁNYI Lajos

Megtisztelő volt a felkérés, hogy a Fővárosi Könyvtár 100 éves születésnapján a hetvennyolc évvel idősebb országos feladatkörű szakkönyvtár (és az ODR tagkönyvtára) társadalomtudományi állományának alakulásáról, mai helyzetéről és szolgáltatásairól szóljunk. Ez a számvetés, amely most nyilvánosságot kap, számunkra is tanulságokkal szolgál: látni fogják, hogy az évtizedek során alakuló állomány értékei, a szolgáltatások és a kiadványok büszkeségre adtak, adnak okot. Az elmúlt évtizedben bekövetkezett változásokhoz alkalmazkodnia kellett a könyvtárnak, hogy olvasóit legjobb tudása szerint és a korszerű technológia bevetésével szolgálja. Mielőtt a gyűjtőkör és állománygyarapítás kérdéseiről szólnék, előre kell bocsátanom két, bi-

zonyára jól ismert alapvető tény: valójában prézens könyvtárról van szó (csak a tudományos fokozattal rendelkező olvasók kölcsönözhetnek), és nyelvileg rendkívül sokszínű az anyag.

A gyűjtőkör és az állománygyarapítás

Jelenlegi gyűjtőkörünk a történetileg kialakult gyakorlatra épül: az országos feladatmegosztás keretében gyarapítja a nyelv- és irodalomtudomány, ókortudomány (ókortörténet és klasszika filológia), az orientalisztika, a tudománypolitika és tudománytörténet irodalmát (ideértve a külföldi tudós

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 2005. 1.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

45

1.kép: Murányi Lajos cikkének első oldala a Könyvtári Figyelő 2005/1. számában

- 2 MURÁNYI Lajos, *175 év a tudósok és a tudomány szolgálatában*, Magyar Tudomány, 2001/6, 670–680. A cikk elektronikusán is elérhető a következő címen: <http://www.matud.iif.hu/01jun/muranyi.html>

Úgy vélem, hogy a létrejött gyűjtemény, szolgáltatások és publikációk büszkeségre adnak okot, és emellett a változásokhoz is alkalmazkodnia kellett a könyvtárnak, hogy az olvasókat a korszerű technológia felhasználásával is szolgálja.

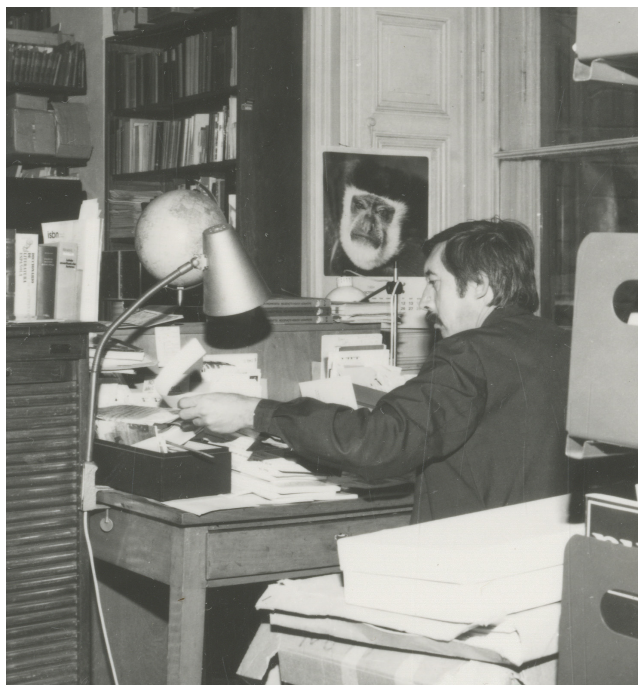
A gyűjtőkör 2005-ben is a kialakult gyakorlatra épült. Az országos feladatmegosztás keretében gyarapítottuk *elsősorban* a nyelv- és irodalomtudomány, az ókortudomány (ókortörténet és klasszika-filológia) és az orientalisztika, továbbá a tudománypolitika és a tudománytörténet irodalmát (ideértve a külföldi tudós testületek, akadémiák, tudományos társaságok működésére vonatkozó kiadványokat), valamint az összefoglaló műveket szinte minden tudományterületről. (Rózsa gyakran büszkélkedett azzal, hogy a könyvtár anyaga *egyetemes*.)

Az állomány a könyvtár megnyitása, 1844 óta a többszörösére nőtt, 55 000-ről több mint kétmillióra. Differenciálódott is az állomány: a több mint 2 millió (2 232 685) könyvtári egységben 2005-ben több mint egymillió volt a könyvek, 350 ezer a folyóiratok, 710 ezer a kéziratok és 33 ezer a nem hagyományos dokumentumok (mikrofilm, hangzó, videó és e-dokumentumok) száma.

A könyvek tekintetében a humán és társadalomtudományok, illetve a természet- és alkalmazott tudományok aránya (kerekítve) 80–20%. A folyóiratoknál az utóbbiak aránya valamivel magasabb, de a használat egyértelműen a humán és a társadalomtudományok túlsúlyát mutatja (*1. ábra*).

általános művek (0 – 09)	2%
filozófia, etika (1 – 14)	6%
társadalomtudományok (159.1 – 398)	14%
természet- és alkalmazott tudományok (5 – 6)	21,5%
művészetek (7)	7,5%
nyelvtudomány (80)	10%
irodalomtudomány, szépirodalom (82 – 89)	22,2%
régészet, történelem (9)	16,8%

*1. ábra: Az állomány összetétele szakok szerint (becsült és kerekített adatokkal)
ETO számok alapján*

2. kép: Murányi Lajos az Akadémiai Könyvtár Szerzeményezési Osztályának vezetője, 1984. (forrás: Akadémiai Levéltár)

1995 és 2005 között a társadalomtudományi művek éves gyarapodása a monográfiák esetében átlagosan 10–12% körül mozgott (kivéve 2003-ban, amikor 7%-ra csökkent), míg a folyóiratok esetében 12–13% körül volt. (A többi szakban is az említett arányok a jellemzőek.)

A Telekiek alapítványából született tudós társaság könyvtára eleinte főleg ajándékokkal és cserekiadványokkal gyarapodott, vétel útján kevés mű beszerzésére került sor. Teljes körű feldolgozása is csak a XX. század első harmadában valósult meg Szinnyei József igazgatása alatt (1928–1943). Ezt követően többször sor került az anyag átválogatására, az értékes művek kiemelésére és rekatalogizálására. Jelentős társadalomtudományi anyagról, közel 140 000 kötettről van szó.

1836-tól (gyakorlatilag) 1998-ig a könyvtár köteles-példányokat kapott, és amikor anyagi erejéből telt, a tudományok közel valamennyi ágából gyarapította állományát. Az Akadémia 1949-es átszervezését követően a megalakult kutatóintézetek könyvtáraival is szoros munkakapcsolatban állt a könyvtár, anyaga egy részét ki is helyezte. Az egyedi kutatási igények természetesen speciálisabb gyűjtést kívántak meg az intézetekben, és ez a mi „központi” gyűjtőkörünket is befolyásolta.

A cserekapcsolatoknak köszönhetően (kezdetben és még hosszú ideig) a tudományos akadémiák kiadványai (folyóiratok és sorozatok) révén a társadalomtudományok, a „széptudományok” és a filozófia mellett a természettudományok anyaga is jelentősen bővült. Az 1969-ben végrehajtott revízió során a cserepartnerek száma jelentős mértékben csökkent: 2005-ben már csak 71 állam 968 intézményével voltunk kapcsolatban, de célirányosabb, letisztultabb lett a gyarapítás (2–3. kép).

A folyóiratok terén a kezdetektől fogva szélesebb volt a gyűjtés köre. Mivel a gyűjtés differenciálódása miatt a könyvtár válláról lekerült egyes tudományágak és részletkérdések irodalma beszerzésének terhe,³ a vállalt szűkebb területek gyarapítása vált lehetővé. A tájékoztatást szolgáló anyagok terén azonban – amíg anyagi erőnk engedte – szélesebb merítésre

3 Szakirodalmi kalauz: tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexe, szerk. PATAKY Ernő, BEREZKY László, Budapest, Népművelési és Propaganda Iroda, 1970, 692.

törekedtünk (a lexikonok és kézikönyvek, a szintézisek és a szakbibliográfiák terén – kivéve a mezőgazdaság, a műszaki és az orvostudomány irodalmát, hiszen ez az illetékes ágazati nagykönyvtárak feladata lett).

Bár a könyvtár kiadói tevékenysége korábban kezdődött (az MTA Könyvtárának kiadványai, illetve közleményei sorozatokkal), az aktív tájékoztatást szolgáló információs kiadványok megjelenésének kezdete a hatvanas évekre esik. A tájékoztatási funkciók a hagyományos bibliográfiai felvilágosítástól a korszerű információs szintézisiekig terjedtek, mint amilyenek az 1961-ben indult *Tudományszervezési Tájékoztató*ban jelentek meg – 1983-tól a címe *Kutatás-Fejlesztés. Tudományszervezési Tájékoztató*. (A dokumentációs munka melléktermékeként 1982-től személyre szóló témafigyelés is folyt, ennek keretében az ismertetéssel ellátott címanyagot havonta kapták a megrendelők. A folyóirat 1994-ben szűnt meg.)

1986 és 1989 között évi négy alkalommal jelent meg a *HungInfo. Hungarian Social Sciences and Humanities. Contents of Periodicals* című tartalomjegyzék-folyóirat, amely elsősorban a külföldi érdeklődőket informálta a magyar társadalom- és humán tudományok területén megjelent cikkanyagról a folyóiratok tartalomjegyzékeinek fordításával.

Az *Analecta Linguistica* című referálólappal (*Nyelvtudományi Információs Közlemények* alcímmel) – bár a John Benjamins és az Akadémiai Kiadó közös kiadványa volt, szellemi előállítása a könyvtárban folyt 1976 és 1992 között (Bánhegyi Zsolt szerkesztésében) – az új nyelvészeti folyóiratcikkekről adott tájékoztatást, függelékében pedig az új monografikus szakirodalomról közölt rövid ismertetéseket.

Fel kell még idéznem a nemzetközi kooperációban készült információs kiadványokat is. A szocialista országok tudományos akadémiai részvételével 1976-ban létrehozott *Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer* (orosz rövidítéssel MISZON) nemzeti szerveként a könyvtár közreműködött a kiadói tevékenységben, információs szolgáltatások létrehozásában és hasznosításában. A MISZON kiadványainak, illetve a

3. kép: A szerző 2006-ban a könyvtár munkatársaival
(Kelecsényi Ágnes, Haffner Rita, Murányi Lajos, forrás: Akadémiai Levéltár)

Moszkvában épült közös adatbázisnak az volt a célja, hogy tájékoztassanak a társadalomtudományok aktuális kérdéseiről. A magyar cédulaanyagot 1976 és 1990 között rendszeresen elküldtük Moszkvába az adatbázis számára, emellett az egyik tudományos konferencia anyagát is gondoztuk.

Az MTA Könyvtára közreműködött a már említett Vienna Center egyik programjában, az *Európai Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Együttműködésben* (*European Cooperation in Social Sciences Information and Documentation = ECSSID*) is. E program keretében több kötet jelent meg folyamatban lévő kutatásokról. Az ECSSID tájékoztatóját (*ECSSID Bulletin*) is a könyvtár gondozta, illetve adta ki 1993-ig. A MISZON-ECSSID közös kiadványa volt a *Social Sciences in Socialist Countries* című angol nyelvű annotált bibliográfia három kötete is (1981–1988).

1988 novemberében vettük át az új könyvtárépületet (az akadémia egykori bérházában kialakított könyvtárat), amely Rózsa György másfél évtizedes erőfeszítéseinek eredményeként valósult meg (4–6. kép). A rendszerváltás után a könyvtár lehetőségei is megváltoztak, beszűkültek (1993-ban zajlott le a könyvtár „karcsúsítása”). Gyűjtőköre is módosult: egyre inkább a humán tudományok gyűjtése került előtérbe a tudománytörténet megtartása mellett.

4. kép: Az Akadémiai Könyvtár új épületének megnyitóján (Rózsa György, az Akadémiai Könyvtár főigazgatója, Berend T. Iván, az MTA elnöke, Pozsgai Imre államminiszter, Láng István, az MTA főtitkára, a kép jobb szélén, Szentágothai János, az MTA korábbi elnöke, forrás: Akadémiai Levéltár).

A korszerű számítógépes szakirodalmi tájékoztatásban a könyvtár már 1980-tól kezdve úttörő szerepet vállalt: az *Institute for Scientific Information* (ISI, Philadelphia) adatbázisainak felhasználásával (*Science Citation Index* (SCI), *Social Science Citation Index* (SSCI), *Arts and Humanities Citation Index* (A&HCI)).

5. kép: Az Akadémiai Könyvtár 1988-ban átadott épülete (forrás: Akadémiai Levéltár).

Új szolgáltatásaink keretében már digitalizált tartalomhoz is hozzáférhettek olvasóink. A Kézirattár például digitalizálta a Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* című művéhez gyűjtött – nálunk őrzött és elég rossz állapotban lévő – cédulaanyagának azon részét, amely addig nyomtatásban még nem jelent meg (P–Z).⁴ Ekkor készült a Thomas Ender vízfestményeit bemutató tematikus összeállítás (<https://ender.mtak.hu>). 2004-ben kerültek fel a honlapra *Az MTA hivatalos dokumentumai (1867–1948)* cím alatt a túlnyomórészt a kiegyezés után *Értekezések* gyűjtőcímmel indult akadémiai folyóiratok digitalizált változatai a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázati támogatásával (<http://digilib.mtak.hu>).

Akkoriban azt is terveztük, hogy hozzáférhetővé tesszük a honlapon az 1950 és 1985 között feldolgozott állomány betűrendes cédulakatalógusát – külföldi példákat követve – digitalizált képkatalógus formájában. A mikrofilm alapú digitalizálást a kulturális minisztérium (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) támogatása tette lehetővé – a munkát az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmosztálya végezte –, és bízunk abban, hogy további támogatással a világhálón való megjelenés is megvalósulhat, és elérhetővé válik a könyvtár teljes állománya.

⁴ Az anyag ma is elérhető a <http://gulyaspal.mtak.hu> címen.

*6. kép: Az újonnan átadott Akadémiai Könyvtár olvasóterme
(forrás: Akadémiai Levéltár).*

Azóta az online katalógusban minden kereshetővé vált, de 2005-ben még csak 300 008 rekord szerepelt! Így visszatekintve látom csak igazán, hogy milyen jelentős és sokrétű fejlődés történt a könyvtár életében a 2005 óta eltelt 17 évben!

REZÜMÉ

Az MTA Könyvtára a humán- és a társadalomtudományok szolgálatában – 2005-ben (Rózsa Györgyre emlékezve)

A gyarapítási osztály egykori vezetője a könyvtár humán- és társadalomtudományi anyagának 2005. évi helyzetéről és szolgáltatásairól ír. Azért 2005-ről, mivel 2005-ben hunyt el Rózsa György, a könyvtár főigazgatója, illetve ebben az évben jelent meg a szerző témáról írt összefoglalása a *Könyvtári Figyelő*ben. A következőkben először az állomány alakulásáról, nagyságáról, összetételéről és gyarapításáról – a társadalomtudományi anyag közel 140 ezer egység – szól, majd a könyvtár tájékoztató tevékenységét és kiadványait ismerteti. A digitalizálási tevékenység, a tartalomszolgáltatás és az új online katalógus kiépítése eredményeinek ismertetésével zárul az előadás.

On the social sciences and humanities collections of the Library of the Hungarian Academy of Sciences in 2005 – in memory of György Rózsa (1923–2005)

At the memorial session in the honour of György Rózsa, the former head of acquisitions at the Library of the Hungarian Academy of Sciences described the situation and services of the social sciences and humanities collections in 2005. He chose that year because the library's general director, György Rózsa passed away in that year. The presentation relied on the author's article about the same topic in the journal *Könyvtári Figyelő* (*Library Review*). As first, he presented the evolution, size and composition up of the library's collections at that time – the social sciences collection exceeded 140 000 items –, then described the related information activities and publications of the library. The lecture ended with a presentation of the results achieved in digitization, content provision and upgrading the online catalogue.

Murányi Lajos

Az Akadémiai Könyvtár nyugalmazott munkatársa

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DIGITÁLIS KÖNYVTÁRA

HOLL ANDRÁS

Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)

Toldy Ferenc a Magyar Tudós Társaság igazgatóságának jelentésében 1838-ban megszabta a könyvtár egyik alapfeladatát (*1. kép*): „Hogy a’ haza lássa, mikép törekedtek az egyes tagok [...] a’ hazai literatura ügye’ előmozdításához járulni, adatik ebbeli dolgozataik’ tömött átnézete, és pedig most először az academia’ életbe léptétől kezdve, 1837. végéig, ezen túl évről évre folytatandó.”¹

Mára az „akadémikus bibliográfia” utóda, az Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) tart nyilván minden hazai tudományos publikációt. A régebbi közlemények – a jelenleg is cédulakatalógus formában elérhető akadémikus-bibliográfia – felvitelére is törekszünk a lehetőségek szerint. Az adatgyűjtés ma sem könnyű – az amúgy törvény által kötelezett, a tudományos karrierjük miatt motivált kutatók közül sokan érzik megterhelőnek a bonyolult űrlapokon keresztül történő adatfelvitelt. A megjelent publikációk listájának összegyűjtése már Toldy idejében sem volt egyszerű feladat, mint az említett jelentés egyik lábjegyzete mutatja (*1. kép*).

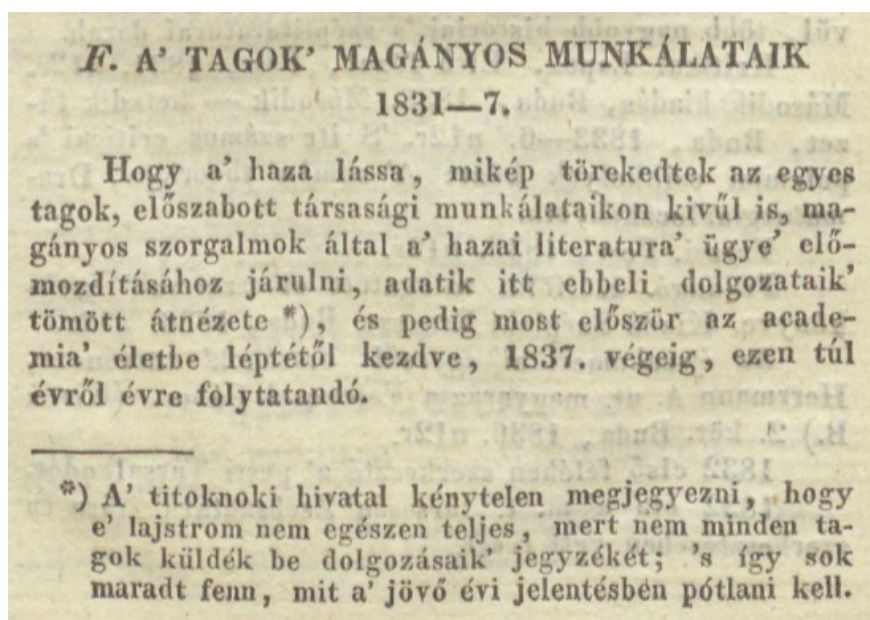
„A’ titoknoki hivatal kénytelen megjegyezni, hogy e’ lajstrom nem egészen teljes, mert nem minden tagok küldék be dolgozataik’ jegyzékét; ’s így sok maradt fenn, mit a’ jövő évi jelentésben pótlani kell.”²

Az MTMT ma 63 ezernél több szerző 2,3 millió közleményét tartalmazza, valamint 10 milliónyi idézési kapcsolatot. Az adatok karbantartását az MTMT Osztály munkatársai végzik 2 ezernél több külső adminisztrátor munkájára támaszkodva. Közel kétszáz intézménnyel kötött szerződést

1 *A’ Magyar Tudós Társaság’ igazgatóságának jelentése a’ társaság’ 1837beli munkálkodásairól ’s pénztára’ mibenlétéről*, hetedik esztendő, Budán, a ’Magyar Kir. Egyetem’ betűivel, 1838, 9. <http://real-j.mtak.hu/8697/>

2 *Uo.*

adataik nyilvántartására a könyvtár – bár ezen intézmények egy része mára átalakult, már nem aktív. Az adatbázis az akadémiai törvény³ értelmében adatokat szolgáltat a felsőoktatásért felelős minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH), az Országos Doktori Tanács (ODT) és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) számára. Tudományos fokozat és cím (PhD- vagy DLA-fokozat, az MTA doktora tudományos cím) odaítélésében, továbbá az akadémikusválasztásban is alapvető szerepe van az MTMT adatainak. Használják mind az Akadémia, mind az NKFIH pályázati rendszerei.

1. kép: A Magyar Tudós Társaság igazgatóságának jelentése a ' társaság '1837-beli munkálkodásairól s' pénztára mibenlétéről, hetedik esztendő, Budán, 1838, 9.

A hazai kutatók cikkeire külföldi folyóiratokban megjelent hivatkozásokat csak a nagy nemzetközi bibliometriai adatbázisokból lehet megszerzeni, és a hazai tudományos kibocsátás nemzetközi összehasonlítása is ezek segítségével oldható meg. A magyar intézményrendszer publikációs kapcsolatait, a kutatók magyar nyelven, hazai kiadású folyóiratokban

3 A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 19/A (6).

megjelent cikkeit, a hazai hivatkozásokat, a könyveket és könyvfejezeteket azonban csak az MTMT tudja teljes körűen nyilvántartani.

Az egyre hosszabb időszakot felölelő, egyre nagyobb számú adat lehetővé teszi majd MTMT-alapú bibliometriai mutatók fejlesztését, nem csupán kutatók, de folyóiratok és intézmények publikációs teljesítményének és hatásának jellemzésére. Várhatóan külön mutatókat kell képezni különböző értékelési helyzetekre – az akadémiai doktori eljárásokban jól bevált mutatók például nem jól használhatóak pályakezdő fiatal kutatók teljesítményének megítélésére.

Az MTMT-ben fellelhető, unikális adattömeg nem csupán értékelésekre használható, de kutatható információforrás is – egyre többen használják tudományszociológiai, hálózatelemzési és még számos további célra is.

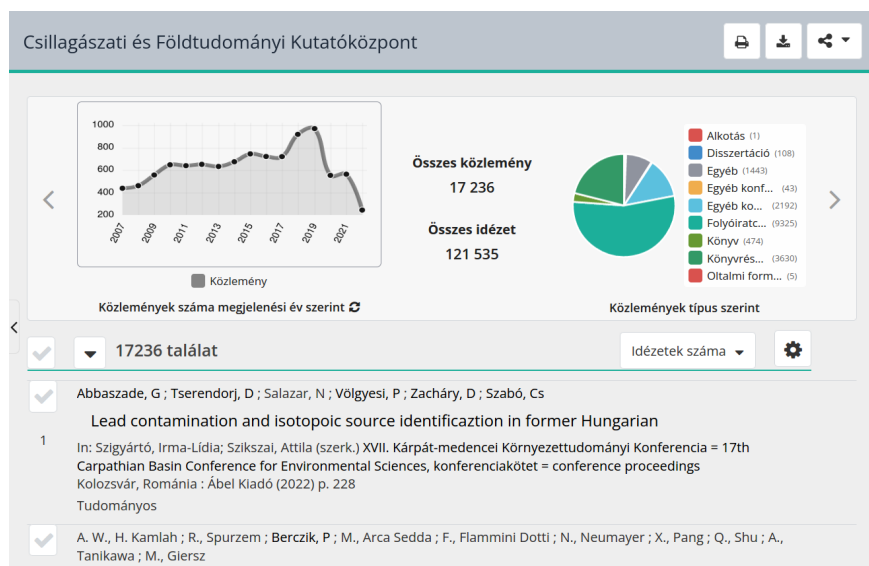
The screenshot shows the MTMT search interface. At the top, there is a search bar with 'Közlemény' selected, a search input field containing 'Keresés...', and a 'Részletes' button. The user's language is set to 'hu'. Below the search bar, there are filters for 'Szerző', 'Intézmény', and 'Témakör'. The search results for 'Kodály Zoltán' are displayed, showing the author's name, profession (zeneszerző, zenetudós, népzenekutató), and birth year († (1967)). There are buttons for 'Adatlap', 'Lista', and 'Összefoglaló táblázat'. The search results show 910 hits. Two results are visible:

- 1. Kodály, Zoltán ; Bónis, Ferenc (Sajtó alá rendezte) **Kodály Zoltán és az Universal Edition levélváltása, 1938–1966** Budapest, Magyarország : Argumentum Kiadó, Kodály Archivum (2013) Tudományos
- 2. Kodály, Zoltán ; Bónis, Ferenc (Fordító) **Háry János császári kalandjai** In: Kodály, Zoltán Visszatekintés III/2. Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok Budapest, Magyarország : Argumentum Kiadó (2008) p. 725

2. kép: Az MTMT-be historikus publikációs adatok is bekerülnek

Tudományometrián túl, tudományos tájékoztatásra is felhasználható az adatbázis, ezt szolgálja a szakterületi besorolások bevezetése, és az Akadémia már nem élő tisztviselői és tagjai publikációinak felvitele (2. kép). Ugyancsak fontos lehetőség az intézmények, illetve a szerkesztőségi

szinten csatlakozott folyóiratok adatainak megjelenítése a nyilvános felületen (3. kép). A teljesség igénye nélkül bármely az MTMT-ben rögzített folyóirat adatbázisban szereplő cikkeinek és az ezekre kapott idézeteknek számát is meg lehet tekinteni az MTMT Osztály információs oldalán.

3. kép: A Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont publikációs adatainak megjelenítése az MTMT honlapján

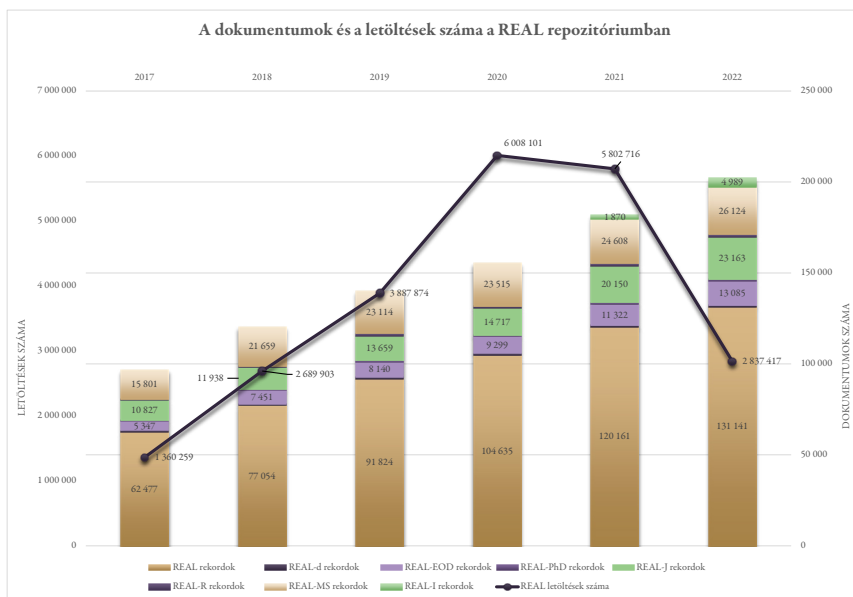
REAL⁴ – az Akadémia Könyvtárának Repoitóriuma

A 2009-ben indult repoitórium mára 215 ezernyi tételt (cikket, könyveket, folyóirat köteteket, disszertációkat, kéziratokat és képeket) tartalmaz nyolc gyűjteményben (4. kép). A könyvtári katalógusban szereplő tételek közül több mint 40 ezer mögött érhető el a digitális tartalom.

A REAL alapgyűjteményébe hazai kutatók vihetik fel tudományos közleményeiket, a feltöltést akár az MTMT felületéről is elindíthatják. A REAL-D az MTA kandidátusi és doktori disszertációinak gyűjteménye. 2010-től minden megvédett doktori dolgozat megtalálható itt, de a korábbi évekből is gazdag anyag áll az olvasók rendelkezésére.

⁴ A rövidítés az angol elnevezésből (Repository of the Academy's Library) származik.

A REAL-EOD könyveket és könyvfejezeteket tartalmaz, ide kerülnek például az Akadémiai Kiadó korábbi, a MERSZ felületen nem megtalálható könyvei is. Ez utóbbiak teljességükben majd csak 2025-ben válnak szabadon hozzáférhetővé.

4. kép: A feltöltések és letöltések száma az MTA Könyvtár és Információs Központ repozitóriumában (forrás: MTA KIK Szakinformatikai Osztály)

A REAL-I a legfiatalabb gyűjtemény képek számára. Ebben a kollekciónban találhatóak például Stein Aurél digitalizált fotói, vagy az *Akadémiai Album* akadémikus portréi. Az Akadémia palotájának megnyitása alkalmából kiadott album fotóit különböző korszakok akadémikus portréi egészítik ki (remélhetőleg a mai akadémikus-portrék is eljutnak majd ide egyszer) (6. kép). Digitális (eleve digitálisan készült vagy utólag digitalizált) folyóiratok kerülnek a REAL-J gyűjteménybe. A REAL-MS a Kézirattár és a Keleti Gyűjtemény kéziratait tartalmazza, míg a REAL-R az ún. régi könyvek gyűjtőhelye (ebben az esetben az 1825 előtti könyvek számítanak réginek) (5. kép). A REAL-PhD a hazai PhD-dolgozatok árva repozitóriuma – azon egyetemek archiválnak itt, amelyek nem saját repozitóriumukban helyezik el a doktori iskolákban született disszertációkat.

A REAL alapgyűjtemény a *The Ranking Web of World repositories* 2022. júniusi rangsorában a 38. helyen szerepel, megelőzve a többi hazai repositóriumot.⁵A repositórium hozzáférési statisztikái havi fél millió le-töltést mutatnak.

Mint ahogyan az MTMT adatait is, a REAL-ban tárolt szövegeket is fel lehet használni szöveg- és adatbányászatra. 2022 végén indult el az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Programjának *A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában* alprogramja, melynek keretében a könyvtár a Nyelvtudományi Kutatóközponttal együtt dolgozik majd a repositórium magyar nyelvű nyomtatott szövegei-nek feldolgozásán, információk kinyerésén és a szövegek, valamint a metaadatok javításán, gazdagításán.

5. kép: Digitalizált dokumentumok a különgyűjtemények állományából

5 <https://repositories.webometrics.info/en/institutional>

Digitális könyv- és folyóirat-kiadás, kiadástámogatás

A Könyvtár folytatja egyes régi kiadványsorozatait, mint például *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei*, és új sorozatokat indít (pl. *Tanulmányok a tudományelemzés mai gyakorlatából*) a hagyományos nyomtatott kiadvány mellett digitális formában is. Mi több, a *Közlemények* közül egyre több foglalkozik modern könyvtári tevékenységekkel, mint a nyílt tudomány és a kutatási adatkezelés támogatása.

Már ötödik alkalommal adja ki a Könyvtár a *Workshop* konferencia kötetét csak digitális formában, az *Open Conference System* platformon. Az *Open Journals System* – az előbbi párja – a hazai tudományos folyóiratok közül több tucatnyi szerkesztését, illetve webes megjelenését támogatja.

Természetesen mind a csak digitális, mind a papíron is megjelenő kötetekből másolat kerül (kötetként és cikkként egyaránt) a repozitóriumba is.

Illusz. 1934. ÉSŐK. Budapest – László Lovász, 2015. 391. 415.

AZ ÁVAR KORINAGY GYÖNGYSCSÜGÖS FELBEVALÓK

BALOGH CSULA¹ PÁSZTOR ADRIEN²

Abstract: Az avar kori felbecsült kőfalra a ma ismét megújult méterrel gyűjtőanyagok példányszáma az ásványtani nagy gyűjtemények felbecsült példányszámához képest sokszorosa. A felbecsült anyagok elhelyezése a kőfal mellett. Az avar korszak felbecsült kőfalának avargyűjteményeinek a felbecsült példányszámát és a felbecsült kőfal mellett elhelyezését, valamint az avar korszak felbecsült kőfalának avargyűjteményeinek a felbecsült példányszámát és a felbecsült kőfal mellett elhelyezését.

Az avar kori felbecsült kőfalra a ma ismét megújult méterrel gyűjtőanyagok példányszáma az ásványtani nagy gyűjtemények felbecsült példányszámához képest sokszorosa. A felbecsült anyagok elhelyezése a kőfal mellett. Az avar korszak felbecsült kőfalának avargyűjteményeinek a felbecsült példányszámát és a felbecsült kőfal mellett elhelyezését, valamint az avar korszak felbecsült kőfalának avargyűjteményeinek a felbecsült példányszámát és a felbecsült kőfal mellett elhelyezését.

Kulcs szavak: Árványszemle, avar kori, kőfal, felbecsült kőfal, felbecsült, avargyűjtemények

Human AdV-20-42-42, a Promising Novel Adenoviral Vector for Gene Therapy and Vaccine Product Development

Melike Z. Sahin^{1,2,3*}, Vedrana Krcin^{1,2}, Hakan Topaloglu^{1,2}, Figen K. Kaya^{1,2}, Aydin Kizilirmak^{1,2}, Patrick W. Hoeltgen^{1,2}, Christel van den Brule^{1,2,3}, Hanyu Tang^{1,2}, Selma Khan^{1,2}, Sarah Brindley^{1,2}, Katerina Chiriac^{1,2}, Luca Braccin^{1,2}, Jerome Linares^{1,2}, Omidreza A. H. Shakeri^{1,2,3}, Fikret M. van der Schoot^{1,2}, Melissa Leong^{1,2}, Annelise A. C. Leong^{1,2}, Heron Hoang^{1,2}, Christoph H. Heide^{1,2}

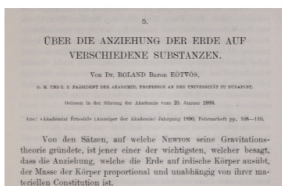
*Correspondence: m.z.sahin@erasmusmc.nl

¹Erasmus MC, 3000 DR Rotterdam, The Netherlands

²Department of Cell Biology and Immunology, Erasmus MC, 3000 DR Rotterdam, The Netherlands

³Department of Cell Biology and Immunology, Erasmus MC, 3000 DR Rotterdam, The Netherlands

ABSTRACT: Next-generation vaccines against infectious diseases need to be able to target multiple and diverse antigens and to elicit both humoral and cellular immunity.

6. kép: Illusztrációk a REAL-gyűjteményekben található dokumentumokból

Tudományos bibliográfiai aggregátor: a repozitóriumi közös kereső

Az MTA KIK és a SZTAKI működteti a hazai repozitóriumi közös keresőt, ami egyúttal más, az OAI-PMH protokoll⁶ alapján aggregálható forrásokat is követ (főképp az Open Journal Systems platformon működő folyóiratokat). A jövő feladata az aggregátor-szolgáltatás fejlesztése, és az aggregált tartalmak bekötése hazai könyvtári kereső rendszerekbe.

Az Akadémia bicentenáriumával összefüggésben egy további aggregátor szolgáltatást is fejlesztünk: a repozitóriumban meglévő, akadémikusokra vonatkozó információkra (mint a tagajánlás, székfoglaló, emlékbeszéd, portré) mutató hiperhivatkozásokat gyűjtünk össze név szerint kereshetően.

Nyílt hozzáférés

Az Akadémia jegyzőkönyveinek 1863-as kötetében megjelenik már a tudományos eredmények minél szélesebb körben történő, az olvasó számára anyagi terhet nem jelentő terjesztésének igénye – amit ma nyílt hozzáférésnek nevezünk: „Előterjesztetett Toldy Ferencz r. tagnak a mult évi jegyzőkönyv 245-ik száma által a nagy gyűléshez utasított azon indítványa, hogy az Akademia Értesítői, a benne foglalt tudományos értekezéseknek nagyobb körben terjesztése végett, valamelyik folyóirat, névszerint a Budapesti Szemle mellé engedtesse által ingyen mellékletül...”⁷

Forrás hiányában a javaslatot nem fogadták el. Mára a digitális média költségei lehetővé teszik a nyílt hozzáférés megvalósítását, például a REAL repozitóriumon keresztül.

Az Akadémiai Könyvtár aktív szerepet vállal mind az Akadémia nyílt hozzáférési politikájának kialakításában és megvalósításában, mind a hazai és nemzetközi nyílt tudomány mozgalomban.

6 Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting

7 *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*, közzétette CSENERGY Antal, Pest, 1864, 25.

DOI Iroda

Két DOI ügynökség: a CrossRef és a DataCite tagjaként az Akadémiai Könyvtár számos hazai tudományos kiadvány és közzétett kutatási adatcsomag számára biztosít DOI azonosítót. A kiadott azonosítókról a KIK éves beszámoló jelentéseiben olvashatunk statisztikákat.⁸

Tudománymetria

Korábban az Akadémiai Könyvtár szervezeti egységként működő Tudományelemzési Osztály tevékenységét Schubert András összegezte⁹. Az MTA Kutatásszervezési Intézet keretében eltöltött időszak után a csoport Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztályként (TTO) 2013-ban visszakerült az anyaintézménybe (az MTMT és az EISZ is ekkor került a Könyvtárba).

A TTO szerteágazó munkáját, a „Budapesti Iskola” szellemi örökségének folytatását csak megemlítjük e tanulmányban, részletes bemutatása szétfeszítené jelen írás kereteit.

Elektronikus Információszolgáltatás

Az Elektronikus Információszolgáltatás (EISZ) Nemzeti Program bemutatása is külön tanulmányt igényelne. A 8 milliárd Ft költségvetésű program 180 (köztük 34 határon túli) intézmény online adatbázis-előfizetési igényeit (folyóirat, könyvcsomag stb.) elégíti ki. Részletes statisztikákat ez esetben is a KIK éves jelentéseiben találhat az olvasó.¹⁰ Az előfizetések túl az EISZ működteti a megrendelő intézmények számára döntéshozói, kutatóik számára szakirodalmi elérhetőségi információkat szolgáltató Compass adatbázist.

8 A 2020. évi adatokhoz lásd *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központjának 2020. évi beszámoló jelentése*, összeállította GAÁLNÉ KALYDY Dóra, VÁS Viktória, Budapest, MTA KIK, 2021, <https://doi.org/10.14755/MTAKIK.JEL.2020>

9 SCHUBERT András, *A tudománymetria kezdetei Magyarországon*, Könyv és Nevelés, 2014/1, 21–31.

10 *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései*, <http://real-cod.mtak.hu/view/series/>; http://real-cod.mtak.hu/view/series/Magyar_Tudom=E1nyos_Akad=E9mia_K=F6nyvt=E1ra_=E9vi_jelent=E9sei.html

Az MTA KIK modern szolgáltatásai részben a korábbi könyvtári feladatok többé-kevésbé egyenes folytatását jelzik, másrészt az új technológiai lehetőségekre épülő modern tudományos kommunikációs gyakorlat által kínált profilbővítésről tanúskodnak. Számos olyan tevékenység van, ami a könyvtár olvasói vagy a hazai kutatók számára láthatatlan, aminek hiányában azonban a mű és a potenciális olvasó nem találkozna (7. kép). Az ismertetett vagy éppen csak említett tevékenységek ráadásul egymással szinergiában teljesednek ki, és teszik modernné két évszázados intézményünket.

7. kép: A modern tudományos kommunikáció technikai feltételrendszerének támogatása (forrás: Bilicsi Erika, MTA Könyvtár és Információs Központ, Szakinformatikai Osztály)

REZÜMÉ

A Magyar Tudományos Akadémia digitális könyvtára

A modern szakkönyvtár széles körű digitális szolgáltatásokat nyújt olvasóinak. Immár nem csupán a katalógust kell on-line biztosítani, de minden más könyvtári adatbázist, sőt, a könyvtári tartalmak teljes szövegét is, mind nagyobb arányban. Bemutatjuk az Akadémiai Könyvtár digitális szolgáltatásait, melyek újdonságuk mellett a nagy múltú szolgáltatások modern változatai, a könyvtár hagyományos szolgáltatásainak jövőbe mutató utódai.

The digital library of the Hungarian Academy of Sciences

Modern subject libraries are necessarily digital in increasing proportions. Providing an On-line public catalog is no longer enough, databases and full texts needs to be accessible to virtual visitors too. Digital services of the Academy's Library are discussed, mentioning the historical background now and then.

Holl András

informatikai főigazgató-helyettes

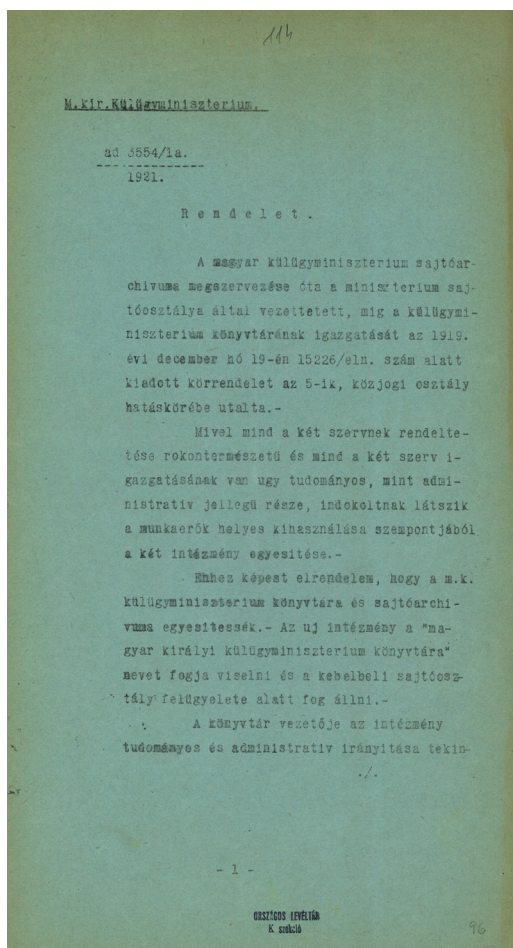
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ

II. Korszerű tudományos szakkönyvtárak napjainkban

A MAGYAR KIRÁLYI KÜLÜGYMINISZTERIUM KÖNYVTÁRÁTÓL A BÁNFFY MIKLÓS SZAKKÖNYVTÁRIG

BICZÓ KRISZTINA

A Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtára 2021-ben ünnepelte hivatalos megalakulásának 100. születésnapját. A könyvtár története párhuzamos a külügyminisztérium történetével, a minisztérium alapításának dátuma 1918. december 13.¹ (az 1918. évi V. számú néptörvény az önálló magyar külügyi igazgatásról), az első könyvtáros, dr. Veress Endre történész esküokmánya 1919 januárjában kelt.² Veress az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztériumának könyvtárát vette az önálló magyar külügyi könyvtár mintájának, később azt javasolta, hogy a Bécsben maradt könyvek másodpéldányait kapják

*1. kép: 1921. miniszteri rendelet a könyvtár
alapításáról*

1 *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*, szerk. PRITZ Pál, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, 25.

2 Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (a továbbiakban MNL OL), K66, 1. csomó, 1919.

meg.³ A Veress Endre által kezelt könyvgyűjteményt egy 1921. április 3-án kelt külügyminiszteri rendelet (*1. kép*) vonta össze szervezetileg a korábban különálló sajtóarchívummal, és ettől a naptól a Magyar Királyi Külügyminisztérium Könyvtára nevet viselte.⁴

Létrejött egy „könyvtári bizottság”, amely a rendelet szerint összegyűjtötte a minisztérium osztályainak könyvigényét, ezeket mérlegelte és döntést hozott, hogy a korlátozott beszerzési keretet mely könyvek megvásárlására fordítsák. A bizottság tagjai voltak a politikai, a sajtó, az elnöki, a jogi és a közgazdasági osztályok egy-egy munkatársa, illetve a külügyi előkészítő tanfolyam ügyeivel foglalkozó előadók egyike. A bizottság előadója a könyvtár vezetője volt.

2. kép: A könyvtár olvasóterme

3 VÉRTESINÉ GYURÁK Mária, *Részjelentés „A Külügyminisztérium Könyvtárának története 1918–1978” című tanulmány levéltári kutatásairól*, kézirat.

4 Uo.

Dr. Veress Endre 1922-es nyugdíjazása után a minisztérium „kölcsonbe” kapott könyvtárosokat: Gross Géza egyetemi könyvtárórként szerepel a *Külügyi Közlönyben*⁵, dr. Sikabonyi Antal pedig nemzeti múzeumi könyvtárnokként⁶. A névsorokban mellettük általában egy-két nevet találunk mint könyvtári munkatársat.⁷

3. kép: A Külgazdasági és Külügyminisztérium épülete, ahol a Bánffy Miklós Szakkönyvtár található

A könyvtár iratai közül kevés maradt meg az első húsz évből: pár jelentés, gyarapodási jegyzék, akták, amelyek a Számvevősséggel kapcsolatos vitát tartalmazták: kell-e, lehet-e az ajándékkönyveknek a nyilvántartásokban (növekedési napló) árat, értéket adni.⁸ A Sikabonyi Antal által írt 1939. évi jelentés tartalmazta a Budapest Székesfőváros Nyilvános Könyvtárától, az Országos Széchényi Könyvtártól és a Magyar Országgyűlés Könyvtárától kapott válaszleveleket, amelyek saját gyakorlatukat írták le az ajándékkönyvek számviteli értékével kapcsolatban.⁹ A jelentésekben szerepelnek

5 *Külügyi Közlöny*, 1925/2, 18.

6 *Külügyi Közlöny*, 1930/12, 54.

7 *Uo.*

8 MNL OL K66, 426. csomó, 345/1940.

9 *Uo.*

a főbb gyűjtőkori kategóriák: politika, történelem, jog, gazdaság, pénzügy, statisztika, általános művek.¹⁰ A magyar nyelvű kötetek körülbelül az állomány felét tették ki ezek alapján, angol, német és francia nyelvű könyvek nagyjából azonos arányban szerepeltek, és sok olasz és szláv nyelvű könyvet vettek vagy kaptak.

4. kép: Kiállítás megnyitó 2021 szeptemberében a KKM aulájában

A könyvtár olvasói elsősorban a minisztérium dolgozói, diplomaták, konzulok közül kerültek ki, de a jelentésekből kiderül az is, hogy az akkori Miniszterelnökség dolgozói is bejártak olvasni.¹¹ A külképviseletekre is küldtek ki könyveket, elsősorban olyan köteteket, amelyeket a minisztérium munkatársai írtak és kézikönyvként szolgáltak a munka során.¹² 1938-ban Hory András követ egy lépéssel tovább ment, és a központi könyvtár alá rendelte a követségeken lévő „könyvtárakat”, jelentésben bekérték a könyvlistákat.¹³ Hory, aki többször dolgozott követként külföldön, meg-

10 MNL OL K66, 365. csomó, 481/1938.

11 *Uo.*

12 *Külügyi Közlöny*, 1928/10, 67.

13 MNL OL K66, 365. csomó, 481/1938.

látta a hálózatos működés előnyeit, de a gyakorlatban kivihetetlen volt az ötlete.

1945 elején a minisztérium Dísz téri épületét bombatalálat érte, leomlott, kiégett.¹⁴ Radisics Elemér¹⁵, aki 1945-től vette kézbe a könyvtár irányítását, arról számolt be jelentéseiben, hogy a korábban 30 ezres könyvanyagból 5000 kötet maradt meg.¹⁶ A megmaradt könyvtári anyag egy része azokból a kötetekből állt, amelyeket a nyilasok vittek magukkal még 1944 novemberében az iratanyaggal együtt, másik részét a minisztériumi kollégák kölcsönözték ki korábban, ezeket gyűjtötte össze a könyvtáros, ez adta az új gyűjtemény alapját.¹⁷ A külképviseletek könyvállományának egy része Budapestre került. 1948-tól a külügyminisztérium az akkor Mónus Illés, ma Bem rakpart 47. szám alatti épületben működött, a könyvtár az épületegyüttes Fő utcai részén kapott helyiségeket (2–3. kép).

1950-ben kezdett el azzal foglalkozni a minisztérium vezetése, hogy meghatározzák a könyvtár célját, funkcióját. A több hónapos előkészítő munka alapján készült jelentésben leírták, hogy nemzetközi kapcsolatokkal, külpolitikával foglalkozó szakkönyvtárat kell létrehozni, amely a hivatali továbbképzést is szolgálja.¹⁸ A gyarapítás a külképviseletek bevonásával történjen: kiadói katalógusokat kellett Budapestre küldeniük, ezekből a könyvtáros válogatott, majd „táviratban” a könyvtár által kért könyveket megvásárolták és futárpostával hazaküldték.

Az akkor lefektetett gyűjtőköri alapelvek jó részét ma is használja a könyvtár. A gyűjtőkör a következő tematikából állt: általános diplomácia és diplomáciatörténet, politikai munkák, szocialista irodalom, legújabb kori történelem általában és országok szerint, nemzetközi jog, nemzetközi szerződésgyűjtemények, politikusok és diplomaták memoárjai,

14 HORVÁTH János, *A Külügyminisztérium: A Dísz tértől a Szabadság térig: Emlékirat a külügyi szolgálatról 1936–1948*, kézirat.

15 Radisics Elemér (1884–1972) 1943 elején került be a Külügyminisztérium sajtóosztályára mint miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott nyugalmazott miniszteri tanácsos. A könyvtárral 1945 és 1947 között foglalkozott.

16 *Külügyi határozatok és rendeletek*, 1945, számnélküli körlevél, 144.

17 HORVÁTH, 14. jegyzetben *i. m.*

18 *Külügyi határozatok és rendeletek*, 1950, 0501/K/31-1/Eln./1950, 47.

törvény- és rendeletgyűjtemények, útleírások, politikai és társadalmi lexikonok, évkönyvek, bibliográfiák, életrajzgyűjtemények, nyelvkönyvek, szótárak, az egyes országokra vonatkozó szakirodalom.

Szintén szerepelt a fent említett jelentésben, hogy a követségi könyvtárak felett felügyeletet gyakorol a központi könyvtár.

1968-tól könyvtáros végzettségű munkatárs vette át az irányítást, Petrovay István szakmai munkája megalapozta a könyvtár szakszerű működését. Új raktári rendet állított fel: az egyes országokra vonatkozó anyag az ETO földrajzi alosztásai segítségével egy helyre került a polcokon. Sok időt töltött az OSZK-ban, hogy a főlőspéldány-raktárba korábban bekerült kötetekből a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó duplumokat leválogassa és átvegye.

1968-ban elindult egy közel negyven évig jól működő gyakornoki rendszer is: könyvtár szakos egyetemisták dolgoztak egy-két évig a külügyminisztériumi könyvtárban, megtanulták a szakmát, kaptak egy kis fizetést és részesei voltak a „külügyes könyvtáros” csapatnak. Volt olyan kolléga, akit a diploma megszerzése után rögtön felvettek a minisztériumba, másokat karrierjük későbbi szakaszában kereste meg a minisztérium vezetése és kérte fel a könyvtári munkára.

1968-tól a könyvtár közreműködésével adták ki a *Magyar külpolitikai évkönyvet*.¹⁹

1972-ből ismerünk statisztikát: az akkori könyvállomány 40 ezer kötet volt, amihez 15 ezer kötet folyóirat és újság társult, évente átlagosan 1500 kötetes gyarapodásról írtak. Elindult a mikrofilmzés is, főleg helytakarékosság céljából.²⁰

A külképviseleti könyvtárak kezelése, könyvek beszerzése hangsúlyossá vált a könyvtár megújításával párhuzamosan, nemcsak a külföldön

19 *Magyar külpolitikai évkönyv 1968. A Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatai és külpolitikai tevékenysége*, összeállította a Külügyminisztérium, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969.

20 MEZEI György, *A Külügyminisztérium könyvtára*, Könyvtáros, 1972/12, 20–22.

dolgozók szerezték be a külföldi könyveket a központi könyvtárnak, hanem a könyvtár is vásárolt több példányban magyar nyelvű könyveket a kinti könyvtárak számára.²¹

1989 végére a gyűjtemény elérte a működéséhez szükséges alapterület és infrastrukturális lehetőségek határait, és a minisztériumi épület felújítását is tervbe vették, ezért Cholnoky Olga könyvtárvezető erőteljesen szorgalmazta egy új, modern könyvtári funkcióknak megfelelő épületrész kialakítását. Ehhez segítséget nyújtott szakmai szempontok felsorakoztatásával. Egy 1989. októberi feljegyzésben rögzítették a könyvtárosok az aktuális szakmai állapotot és infrastrukturális felszereltséget, utána pedig javaslatokat fogalmaztak meg az új könyvtár tervezéséhez és berendezéséhez:

„A Könyvtár jó működésének alapvető feltétele a célszerű elhelyezés és berendezés. Mindez speciális ismereteket és alapos munkát kíván. Ezért hangsúlyoznám, feltétlenül szükségesnek érzem könyvtárépítő mérnök bevonását a tervezésbe. Jelenleg a könyvtár és sajtóarchívum kb. 600 négyzetméternyi területen helyezkedik el, 1700 folyóméter könyvet (= 60 000 könyv) és 1400 folyóméter folyóiratot foglal magába.

Személyzete: 1 vezető, 2 beosztott könyvtáros, 2 nyugdíjas, 3 kiegészítő munkaerő (gyakornokok) és egy nyugdíjas könyvkötő. A könyvtár gépparkjában a következő gépek találhatóak: 2 db Zeiss dokumátor,²² 2 db UBIX fénymásoló, 1 db REGMA mikrofilm visszanyagító, 1 db UBIX CP 2-es kartonmásoló, 2 db mikrofilm leolvasó, 1 db számítógép. (...)

A tervezésnél a következő általános szempontok figyelembevételét javaslom:

1. A Könyvtár bármilyen előrelátással is készül, előbb vagy utóbb bővítésre szorul. Ezért úgy kell tervezni, hogy továbbfejleszhető legyen.
2. A Könyvtár funkciói, működési formái az idők folyamán megváltozhatnak, tehát a tervezésnél az átalakíthatóság elvét szem

21 *Külügyi határozatok és rendeletek*, 1972, 5979-2/72, 49.

22 Mikrofilm-készítő és -olvasó berendezés.

előtt kell tartani. (Bútorok átrendezhetősége, könnyű, átszerelhető falak stb.). Ugyanakkor a hangszigetelésre, a kutatószobák és a különböző részlegek hagyományos módon, falakkal való elkülönítésére ügyelni kell.

3. A funkció zavartalan ellátásához a vízszintes kiterjedésű épület kedvezőbb. Lehetőleg minél több oldalról kapjon természetes fényt.
4. A falak, födémek olyan erősek legyenek, hogy a könyvek és a gépek terhét elbírják.
5. A klímaberendezés és a jó világítás nagyon fontos.
6. A Könyvtár elhelyezése szoros összefüggésben legyen a főépülettel, mivelhogy annak szolgálatában áll, ugyanakkor lehetőleg a szabadba is nyíljon bejárata. (A városból jövő könyvszállítmányok fogadására.)
7. Lehetőleg olyan épületet tervezzenek, amely minél kevesebb karbantartást igényel – ez természetesen a helyiségek belső burkolatára is vonatkozik.
8. Az épület tervezése a legkorszerűbb tűzvédelmi előírások figyelembevételével történjen.
9. Célszerű és gazdaságos lenne a Könyvtár jelenlegi berendezését (polcok és gördülő szekrények) elhelyezni az új épületben. Tájékoztatásul: a Könyvtárban a polcok magassága 250, illetve 270 cm, a folyóirat-archívum gördülőszekrényei pedig 202 cm magasak. Szétszerelhetők, illetve újra beépíthetők.
10. Amennyiben az épületet többszintesre tervezik, teherszállító lift szükséges.”²³

A minisztérium épületének felújítására az 1990-es évek elején került sor: minden szervezeti egységet kiköltöztettek a Bem téri épületből, 1993-ban a könyvtár is felköltözött ideiglenes helyére, a Bérc utcába. Ez jó alkalmat adott az állomány tartalmi átnézésére, korszerűsítésére, selejtezésre.

A felújított épületben teljesen új helyen kapott helyet a könyvtár, gyönyörű cseresznyefa polcrendszer, olvasóterem várta a minisztérium munkatársait. A folyóiratok jó részétől azonban meg kellett válni, mert az új tömörraktárban nem fértek el. A kiselejtezett folyóiratanyagot más könyvtárak vették át.

23 2568/Adm/1989, KKM BMSZ Irratár.

*5. kép: Martonyi János külügyminiszter és Cholnok Olga könyvtárvezető
2012-ben felavatják a könyvtár új névtábláját*

Cholnok Olga könyvtárvezető (5. kép) a korszerűsítés jegyében 1998-ban látott hozzá a könyvtári integrált rendszer beszerzéséhez. Néhány évig a TINLIB rendszert használták, aztán a Qtékát, 2007-ben pedig a Huntéka rendszert vezették be. A korábban papír alapú *Új könyvek* hírlevelet e-mailben küldték szét, 2001-től pedig a könyvtár is helyet kapott a minisztériumi intraneten. A modernizálódás jegyében a külképviseletek könyvtárai CD-, majd DVD-jogtárat kaptak a papír alapú helyett, beszerzendő könyveiket pedig igény szerint rendelték, és elmaradtak a sokpéldányos könyvvásárlások. A tájékoztató szolgálat is megújult a 2000-es évek elején: telefonon és e-mailen keresztül kérdeztek a külképviseletek munkatársai; a könyvtárosok információk beszerzésével, adatok kiküldésével segítették a külföldön dolgozó kollégák munkáját. A 2010-es évek elejének slágertémája a „nagyköveti listák” elkészítése volt: az adott állomáshelyen a nagykövet kíváncsi lett elődei nevére, a portréfotók beszerzésében is segítséget nyújtottak a könyvtárosok.

A könyvtár 2012-ben vette fel Bánffy Miklós nevét, aki 1921. április 14-től 1922. december 19-ig töltötte be Magyarország külügyminiszterének posztját, és politikusi tevékenysége mellett íróként, grafikusként, díszlet- és kosztümmtervezőként jelentős szerepet játszott a magyar kulturális életben is.

A korábban viszonylag zárt könyvtár megerősítette külső kapcsolatait: felvételt nyert a Magyar Könyvtárosok Egyesületébe, ahol jelenleg a Tudományos és Szakkönyvtári Szekció tagja.

A minisztérium munkatársai rendszeresen kapnak ajándékkönyveket utazásaik során, ezeket általában a könyvtárnak ajándékozzák: a gyűjtőkörbe tartozó műveken kívüli köteteket a könyvtár a fölüspéldány-listákon keresztül vagy célzottan felajánlja más könyvtáraknak. E könyvek száma jelentős, volt olyan év, amikor több ezer kötet is megfordult a könyvtárosok kezei között, jó részüknek találnak befogadó könyvtárat.

2011 és 2014 között a könyvtár elvégeztette több mint 200 külügyminisztériumra vonatkozó dokumentum digitalizálását, egy részüket később a *Hungaricana* adatbázisban is közzé tették. Így hozzáférhető a *Magyar külpolitikai évkönyv* sorozata, a két világháború közötti hivatalos újság, a *Külügyi Közlöny* kötetei, a *Külpolitika/Külügyi Szemle* című újság archív számai és néhány forrásként használható dokumentum.

2014-től a minisztériumon belül a kulturális diplomáciai terület vette át a Bánffy Miklós Szakkönyvtár irányítását, innentől fogva a korábbi dokumentációs jelleg kisebb szerepet kapott. 2015-ben elindult *Magyar könyvsarok* program a minisztériumban, ennek keretében a külképviseletek felveszik a kapcsolatot a fogadó országokban működő olyan nyilvános könyvtárakkal, amelyek fogadnak Magyarországról szóló könyveket, ezeket állományba veszik, és vállalják, hogy olvasóik számára hozzáférhetővé teszik. A könyvcsomagokat a Bánffy Miklós Szakkönyvtár könyvtárosai válogatják össze a fogadó könyvtárak profiljának megfelelően, hiszen más könyvet forgatnak hasznosan egy egyetemi könyvtárban, mint egy kisebb városi vagy iskolai könyvtárban. Nemzeti könyvtárak is fogadtak ilyen országimázs jellegű könyvcsomagokat, főleg ha kerek évfordulót ünnepelt

a két ország diplomáciai kapcsolata. 2020-ban és 2021-ben a koronavírus-járvány miatt leállított rendezvények helyett a könyv lett a kulturális diplomácia eszköze, a könyvcsomagok átadását biztonságosan lebonyolítva fent lehetett tartani a kulturális diplomáciai kapcsolatokat. Ebben a két évben kétszer több könyvcsomag indult el Budapestről, mint a korábbi években. A program keretében 2015 óta 60 város, ezen belül 72 könyvtár kapott közel háromezer kötetet.

2019 és 2022 között a Bánffy Miklós Szakkönyvtár feladata volt a külföldön működő magyar kulturális intézetek (Liszt Intézetek, Collegium Hungaricumok) könyvtárainak felügyelete, szakmai munkájuk segítése. Könyvet, folyóiratokat rendeltek számukra, a 26 intézet 14 könyvtárának munkatársai a Budapesten dolgozó szakkönyvtárosokhoz fordulhattak szakmai kérdéseikkel. A pandémia alatt több intézetben volt idő a könyvtárral foglalkozni, a könyvtáros munkatársak videochaten keresztül bonyolították le a szakmai konzultációkat. Az isztambuli Liszt Intézet számára könyvtárunk könyvtári integrált rendszert vásárolt, a kint dolgozó kollégák pedig Skype-on tanulták meg a könyvtárosi munka alapjait és feldolgozták a háromezres állományukat. A feladat 2022 nyarán átkerült a Kulturális és Innovációs Minisztériumba.

A minisztérium Bem téri aulájában könyvtárunk munkatársai több sikeres kiállítás összeállításában is közreműködtek. E tematikus kiállításokat főleg saját anyagból, néha más szervezetekkel együttműködve készítették el egy-egy diplomáciai eseményhez kapcsolódóan (4. kép).

Napjainkban a Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtára az ország egyedülálló diplomáciai gyűjteményeként nyújt szolgáltatást a minisztérium belföldi és külföldi munkatársainak, keres számukra adatot és információt, segíti napi munkájukat és külképviseleti felkészülésüket. Olvasótermében a Magyar Diplomáciai Akadémia hallgatója éppúgy megfordul, mint a diplomáciatörténettel foglalkozó kutató vagy a külügyes nyugdíjas kolléga. A minisztérium megbecsüli százéves könyvtárát!

REZÜMÉ

A Külügyminisztérium könyvtárának története száz évet ölel fel, munkatársai elsősorban a minisztérium belföldön és külföldön dolgozó kollégái igényei szerint gyarapítottak, szolgáltattak és tájékoztattak ez idő alatt. A 2. világháború után diplomáciai szakkönyvtárként építették újra a gyűjteményt. A könyvtár 2012-ben felvette Bánffy Miklós korábbi külügyminiszter nevét.

From the Library of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs to the Bánffy Miklós Library

The history of the Library of the Ministry of Foreign Affairs spans a hundred years, and during this time, its employees have expanded, supplied and informed mainly according to the needs of colleagues working for the Ministry at home and abroad. After World War II, the collection was rebuilt as a diplomatic library, and in 2012 the library took on the name of former foreign minister Miklós Bánffy.

*Biczó Krisztina könyvtárvezető
Külgazdasági és Külügyminisztérium
Bánffy Miklós Szakkönyvtár*

FEJLESZTÉSEK ÉS ÚJÍTÁSOK AZ ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR NÉMEDI DÉNES KÖNYVTÁRÁBAN

EGRI KRISZTINA

Bevezetés

A tudás értéke és szerepe egyre jelentősebb a ma társadalmában. Az információhoz való hozzáférés továbbra is fontos, de egyre nagyobb hangsúly helyeződik a rendelkezésre álló tudás feltérképezésére, rendszerezésére és annak megosztására. Ezt mutatja az is, hogy napjainkban már tudásalapú társadalomról beszélünk információs társadalom helyett, illetve mellett.

A tudásalapú társadalomban egy szervezet életében alapvető, hogy tisztában legyen a rendelkezésre álló tudáshalmazzal a humán erőforrás és az állományának tekintetében egyaránt. A könyvtárak folyamatosan szembe-sülnek az újabb és újabb elvárásokkal, technikai kihívásokkal, amelyekre a tudásmenedzsment-stratégia kialakításával és alkalmazásával gyorsabb reagálás lehetséges a szervezet részéről, mind a szervezet belső átalakítását, mind a szolgáltatások fejlesztésének, megújításának lehetőségét beleértve.

A felsőoktatási könyvtárak alapfeladata az intézményben zajló oktatók és kutatók munkájának, valamint a hallgatók tanulmányainak támogatása, meghatározott szakkönyvtári feladatok ellátása. Ehhez az kell, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjék és reagáljanak az intézményük oktatási és kutatási tevékenységében történő változásokra, a mindenkori hallgatók elvárásaira és a könyvtári szakma trendjeire egyaránt. A felsőoktatási könyvtárak saját tudásuk megmutatásával, folyamatos bővítésével és megosztásával nemcsak a megváltozott körülményekre tudnak reagálni, hanem hasznos szereplőivé válhatnak az intézményi tudásmenedzsment megvalósításának.

A tudásmenedzsment szemléletmódot 2017-ben vezettük be könyvtárunkban. Beépülve a mindennapi munkafolyamatokba felülvizsgáltuk a könyvtár addigi szolgáltatásait, gyakorlatait, valamint állományát.

A munkafolyamatok és a tervezési folyamatok alakításába a munkatársak is részt vesznek, így jobban magukénak érzik és elfogadják a felmerülő változásokat. Ennek a szemléletmódnak a hasznosságát és előnyeit nemcsak saját könyvtárunkban kell érvényre juttatni, hanem meg kell mutatnunk a tágabb intézmény számára is, hogy ez miért jó a könyvtárhasználóknak. A következőkben azt mutatom be, hogy miként tudtuk az elmúlt években láthatóbbá tenni a könyvtárunkban lévő tudást, hogyan tudtunk megjeleníteni, és hogyan tudtuk segíteni a karon zajló oktatást, kutatást, tanulást.

A könyvtár rövid története

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara 2003-ban alakult meg. Döntően a Bölcsészettudományi Kar Szociológiai Intézetére épült, de átvette a Kulturális Antropológia Csoportját, valamint a Politikatudományi Tanszékét is, majd később szintén csatlakozott a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola Általános Szociálismunkásképző Tanszéke. Az évek során több intézet és tanszék jött létre. Jelenleg a szervezethez 6 intézet és 15 tanszék tartozik.

A kar létrejöttének évében került sor a kari könyvtár megalapítására, amelynek alapját az 1969-ben alapított Szociológiai Intézet Könyvtárának gyűjteménye képezte. 2006-ban átkerültek ide az általános szociális munkás szakhoz tartozó könyvtári dokumentumok és szakdolgozatok is a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Könyvtárából.

Az ELTE könyvtárai különböző fenntartók alá tartoznak, a mi könyvtárunk fenntartója a Társadalomtudományi Kar. Az egyetem könyvtárai alkotják az Egyetemi Könyvtári Szolgálatot (EKSZ), amely 2009-ben jött létre a tagkönyvtárak szakmai együttműködése érdekében. Az EKSZ egyik célkitűzése a hálózat körében a szolgáltatások egységesítése. Így a célkitűzések és a stratégia meghatározásánál nemcsak a kari, hanem a hálózati stratégiákat, szabályzatokat, igényeket is figyelembe kell vennünk.

A Kari Tanács 2015. május 12-i határozata alapján a könyvtár felvette Némedi Dénes¹ nevét, akinek hagyatéka az állomány részét képezi.

1 Némedi Dénes (1942–2010) szociológus, az ELTE egyetemi tanára, az ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának alapítója és vezetője, a Magyar Tudományos Akadémia doktora.

A kar alakulásakor (2003) a lágymányosi campuson a könyvtár az alagsorba került, így jelentősen elszeparálódott a kar többi szervezeti egységétől. Az alagsor zárt térben, ahol csak mesterséges fény volt, és légbefújással történt a levegő keringetése, nem lehetett megfelelő környezetet kialakítani felhasználóink számára. A kar hosszú ideig küzdött, hogy a könyvtár kikerüljön az alagsorból, de erre csak 2020-ban került sor. Sikerült elérni, hogy a kar összes szervezeti egysége egy emeleten legyen elhelyezve, lehetővé téve ezzel az aktívabb együttműködést is.

1. kép: Olvasói tér az ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtárában

Bár az olvasói tér mérete csökkent, a raktárterület jelentősen megnőtt. Míg az alagsorban az állományunk 90%-a szabadpolcon volt elhelyezve, az új helyen csak a fele került az olvasói térbe. Az olvasóterem kialakításánál figyelembe vettük a már régóta hangoztatott hallgatói igényeket: a tér tágas, nem túlszűfolt, és lehetőséget ad kisebb csoportok elkülönülésére is. Az új kialakítással a férőhelyek számát növelni tudtuk, jelenleg 50 férőhely áll az olvasók rendelkezésére.

Az átköltözés óta megnőtt a könyvtár kihasználtsága. Viszont mivel csak egy nyilvános helyiséggel rendelkezünk, ezt tanulói térként definiáljuk, és látogatóink is ekként tekintenek rá (1–3. kép).

2. kép: Olvasói sarok

3. kép: Némedi Dénes emléksarok

Szolgáltatásfejlesztés

A könyvtárban meglévő felhalmozott tudás nem ér semmit, ha nem tudjuk azt láthatóvá tenni. Ehhez megfelelő kommunikációs stratégia kidolgozásával és jó kapcsolati hálóval kell rendelkezni, illetve a szolgáltatások folyamatos felülvizsgálatára, megújítására van szükség. A következőkben az elmúlt években történt módosításokat, újításokat mutatom be.

1. Tartalomszolgáltatás

Az elmúlt években felülvizsgáltuk könyvtári állományunkat, amit részben a könyvtár megalakulása óta eltelt csaknem két évtized, a járványhelyzet okozta megváltozott használati szokások, valamint a társadalomtudományi kutatásokban megjelenő újabb tématerületek indokoltak. A felülvizsgálat több részfeladatból állt.

Archív állomány létrehozása. 2017-ben módosítottuk gyűjtőköri szabályzatunkat, amelybe bekerült, hogy a könyvtár teljességre törekvően gyűjti „a kar oktatóinak munkáit, a kar oktatástörténetére vonatkozó kiadványokat, a kar saját kiadású kiadványait”. Ezeknek az anyagoknak a tervszerű gyűjtése korábban nem valósult meg. A munkaügyi adatok segítségével tudjuk, hogy az évek során mely oktatók és kutatók dolgoztak a karon, és a munkáikat visszamenőlegesen is igyekszünk beszerezni. Ezek pótlására általában ajándék vagy hagyatékok által kerül sor, mivel vannak olyan dokumentumok, amelyek már nincsenek könyvkereskedelmi forgalomban.

Tervszerű selejtezés. A 2017-es állományellenőrzés során a mellékgyűjtőkörbe tartozó tudományterületek dokumentumainak selejtezése történt meg, majd 2019–2020-ban került sor a főgyűjtőkörhöz tartozó tudományterületek dokumentumainak tervszerű felülvizsgálatára és selejtezésére. A selejtezésről minden esetben javaslat készült, amelyet a kari Stratégiai és Minőségfejlesztési Bizottsággal egyeztetünk.

Szakjelzetek felülvizsgálata. A könyvtárban használt szakjelzetek az ETO egy régebbi verzióján alapultak. Ezeket már a költözés előtt felülvizsgáltuk: az egyes tudományterületek felosztását újragondoltuk, néhány témacsoportot megszüntettünk, újabb alosztásokat emeltünk ki a társadalomtudományokban történt hangsúlyok áthelyeződését figyelembe véve.

2020-ban az olvasóteremben maradó állomány teljes egészén lecseréltük a jelzeteket.

Az állomány hozzáférhetőségének felülvizsgálata. A szakjelzetek változtatásával párhuzamosan zajlott a nem kölcsönözhető és rövid kölcsönzési státuszú könyvek felülvizsgálata, és ahol nem tartottuk indokoltnak e státuszok fenntartását, ott kölcsönözhetővé tettük a dokumentumot, így az állományunknak a korábbiaknál jóval nagyobb hányada kölcsönözhetővé vált. Ezzel kapcsolatban több pozitív visszajelzés is érkezett olvasóinktól.

Az egyes kölcsönzési periódusok, valamint az állományon belüli különgyűjtemények különböző színkóddal voltak jelölve a könyvek gerincén, de mivel megnehezítették a felhasználók eligazodását, a színkódok nagy részét megszüntettük. Az ELTE TáTK Szociológiai Doktori Iskola különgyűjteményének jelölését is töröltük, mivel igény volt rá, hogy ezt az állományegységet ne csak PhD-hallgatók használhassák. Ezt előzőleg természetesen egyeztettük a doktori iskola vezetőségével is.

Folyóirat-nyilvántartás. A könyvtár nem rendelkezett tételes nyilvántartással a folyóirat-állományról. Az állományellenőrzés során nyilvántartásba vettük a folyóiratokat, majd a duplum példányokat leselejteztek. Ezután külön leltárkönyvet indítottunk a folyóiratoknak. Az elektronikus könyvtári katalógusban egyelőre csak a kurrens folyóiratok vannak feltárva. Lezárult a régi folyóirataink áttekintése és selejtezése, jelenleg a megmaradt folyóiratok adatainak elektronikus feldolgozása zajlik.

Retrospektív feldolgozás. 2018-ban teljes egészében látható lett a régi ELTE BTK Szociológiai Intézet dokumentumállománya az elektronikus könyvtári rendszerben (3465 db tétel). Ez azért is volt fontos, mivel ez az állományegység raktárban van elhelyezve, és csak leltárkönyvi nyilvántartással rendelkezünk róla, így a felhasználók számára nem tudtunk megfelelő tájékoztatást nyújtani.

A Szociológiai Doktori Iskola által beszerzett könyvek már régebb óta a könyvtár állományában találhatóak, és különgyűjteményként kezeltük. Az állomány egy része korábban oktatói irodákba volt elhelyezve, ezeket 2020-ban vette át könyvtárunk.

A feldolgozást követően ennek az állományrésznek az adatai szintén megtalálhatók az elektronikus katalógusban.

Jelenleg az Összehasonlító Történeti Szociológiai Tanszék letéti állományának elektronikus nyilvántartásba vétele zajlik.

Digitalizálás. A 2010-es évek elején sor került a szakdolgozatok nagyobb arányú digitalizálására, ekkor 2001-ig visszamenőleg a karon és jogelődjénél, a Szociológiai Intézetnél keletkezett szakdolgozatok digitalizálása történt meg.

2018-ban digitalizálási stratégiát dolgoztunk ki. Első lépésként folytattuk a szakdolgozatok digitalizálását a 2001 előtt készült anyagokkal: az elmúlt években mintegy 850 szakdolgozatot tudunk elektronikusan elérhetővé tenni. Emellett elkezdődött a doktori disszertációk digitalizációja is.

Az elektronikus dokumentumok csak a karon hozzáférhető belső tárhelyen voltak elhelyezve, ahol a hallgatók megtekinthették őket. Tavaly viszont – javaslatunkra – a kar vezetősége jóváhagyta ezen dokumentumok intézményi repozitóriumban való elhelyezését. Jelenleg 2010-ig visszamenőleg vannak ide betöltve az anyagok.

2. Felhasználóképzés

Fontosnak tartjuk, hogy a hallgatók elsajátítsák a tudatos információkereséshez és -felhasználáshoz szükséges készségeket, megismerjék a rendelkezésre álló információforrásokat, valamint hogy támogassuk az oktatók és kutatók munkáját, ezért 2017-től felhasználóképzésekkel bővítettük szolgáltatásaink körét. Mára elmondhatjuk, hogy a kar számára egy teljes képzési portfóliót alakítottunk ki mind a hallgatók (BA, MA, PhD), mind az oktatók és a kutatók számára.

A 2017–2018-as tanévben *Könyvtárhasználati ismeretek, Keresési stratégia kialakítása*, valamint *Szakdolgozat írása* című kurzusokat indítottunk, amely a 2018–2019-es tanévben az *Irodalomkutatás*, valamint a *TDK dolgozat írása* című kurzussal bővült. A PhD-hallgatók számára

Irodalomkutatás, Publikációs stratégia és tudománymetria, és Open Access témakörökben tartottunk előadásokat (1. ábra).

Tanórák tartásával egy munkatársunk foglalkozik, így jelenleg a felhasználóképzéseket elsősorban oktatói felkérésre tarjuk meg. A beérkező igények mellett kevés kapacitás van arra, hogy a könyvtár külön hirdessen meg ilyen képzéseket.

KÉPZÉS TÍPUSA	BA	MA	PHD	OKTATÓK
<i>Könyvtárhasználat /könyvtárismerető</i>	✓	✓		
<i>Irodalomkutatás</i>	✓	✓	✓	
<i>Dolgozatírás (szak, TDK)</i>	✓	✓		
<i>Hivatkozáskézelő szoftver bemutatása</i>	✓	✓	✓	✓
<i>MTMT</i>			✓	✓
<i>Open Science / Open Access</i>			✓	✓
<i>Publikálási stratégia / tudománymetria</i>			✓	✓
<i>Kutatási adatmenedzsment</i>			✓	✓
<i>Szerzői profilok</i>			✓	✓

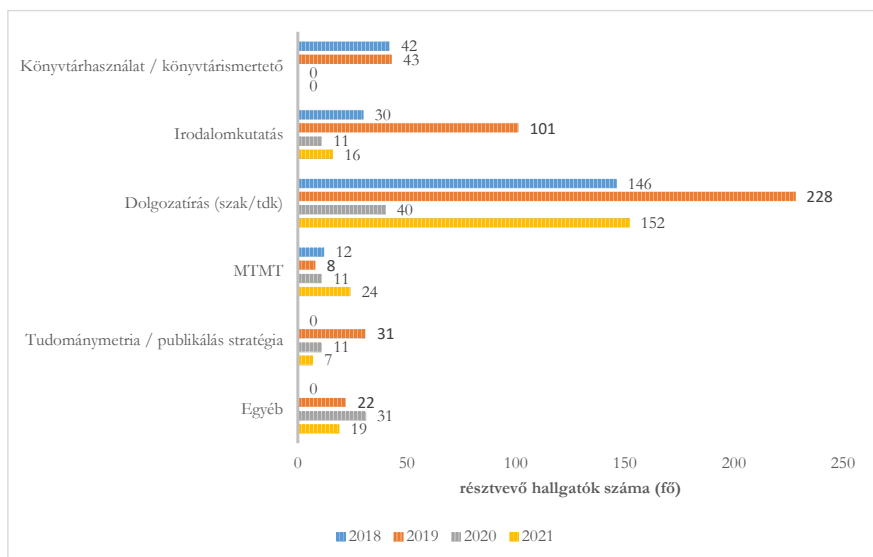
1. ábra: Képzési portfólió

A 2. ábrán jól látható, hogy a szakdolgozatírás és irodalomkutatás órák a legnépszerűbb képzések. 2020-ban a járvány miatt az érdeklődésben visszaesés volt tapasztalható, pedig biztosítottuk a képzés elérését online órák megtartásával, 2021-től azonban az offline oktatás visszatéréseivel újból nőtt a résztvevők száma.

A 2019–2020-as tanévtől a Szociológiai Doktori Iskola hallgatói számára bekerült a tantervbe az *Information search and publishing strategy* című kurzus, amelynek címe a 2021–2022-es tanévben kibővült a *Research data management* témakörrel. A kurzus kötelező tantárgy, kreditértékkel bír és gyakorlati jeggyel zárul. Az első tanévben az órákat tömbösítve angol nyelven tartottuk meg, ahol a magyar és külföldi PhD-hallgatók együtt voltak jelen, majd ez a 2021–2022-es tanévtől külön vált angol és

magyar nyelvű kurzussá. A magyar nyelvű képzés címe *Információkeresési- és publikációs stratégia, kutatási adatmenedzsment* lett, a tananyag egyes részeit kibővítettük olyan tartalmakkal, amelyek csak a magyar nyelvű hallgatóknak relevánsak.

A 2022–2023-as tanévtől újabb kurzust indítottunk a Szociológiai Intézet oktatóinak ösztönzésére. Egy évvel korábban az a kérés érkezett könyvtárunkhoz, hogy segítsünk összeállítani egy beugró tesztet a szakdolgozati proszeminárium órákra, mert elvárt lenne, hogy eddigre a hallgatók tisztában legyenek az irodalomkutatás folyamatával, az etikus irodalomfelhasználással és a hivatkozási stílusokkal. Ugyanakkor, mivel a hallgatók számára nem biztosított, hogy ezekre az ismeretekre hivatalos oktatás keretében szert tegyenek, egy választható kurzus létrehozását javasoltuk. Az *Információkeresési stratégia: szakirodalomkutatás* választható tantárgyként jelent meg a szociológia BA képzésben, amely gyakorlati jeggyel zárul, és elvégzésével kreditet kapnak a hallgatók. Távlati célunk, hogy a kurzus kötelező tantárgyként beépüljön a tantervi hálóba, és előfeltétele legyen a szakdolgozati proszemináriumoknak.

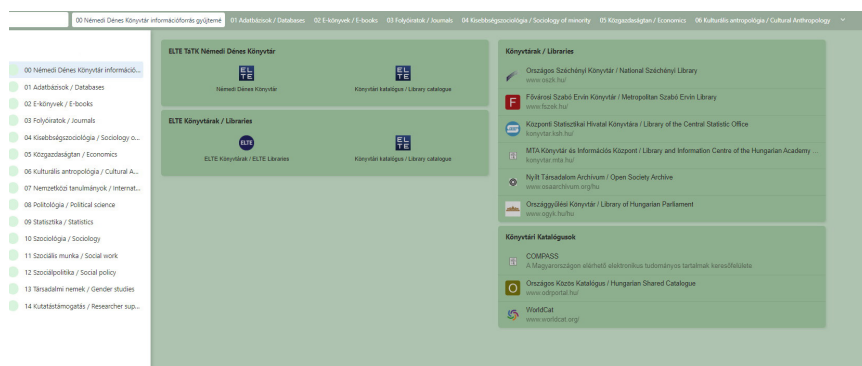
2. ábra: Felhasználóképzésen résztvevő hallgatók száma a képzés típusa szerint, 2018–2021

3. Tanulástámogatás

A tájékoztató munka során azt tapasztaljuk, hogy bár az egyetemekre érkező korosztálynak már mindennapos az elektronikus eszközök és az internet használata, információkeresésre általában csak a Google-t használják. Ezért honlapunkon egy olyan kiindulópontot szerettünk volna biztosítani, ahol összegyűjtve megtalálják a számukra fontos információkat:

- az elektronikusan elérhető tankönyvekről,
- az előfizetett e-könyvcsomagokról,
- a szakdolgozati különgyűjteménnyel kapcsolatos információkról,
- az információforrásokról.

Az *Információforrás-gyűjtemény*ünk egy linkgyűjtemény. Bár hallani olyat, hogy a linkgyűjtemények kora leáldozott, mégis kapunk pozitív visszajelzéseket ezzel kapcsolatban. Elsősorban az elsős hallgatók számára igyekszünk egy olyan releváns, szűrt információs felületet létrehozni, amely kiindulásként szolgálhat számukra a keresésnél. Az általános oldalakon kívül (könyvtárak, adatbázisok, e-könyvek, folyóiratok) a karon megtalálható szakokhoz kapcsolódó tartalmakat igyekszünk összegyűjteni. Van olyan tématerület, ahol oktatókkal működünk együtt, és beépítjük az általuk a hallgatóknak javasolt oldalakat is (pl. statisztika, társadalmi nem), de többnyire a tájékoztató munkánk során talált elektronikus tartalmakkal dolgozunk (4. kép).

4. kép: Információforrás-gyűjtemény

Keresési Kisokos címmel sorozatot indítottunk a járvány alatt azért, hogy az előfizetett adatbázistartalmakkal megismertessük a hallgatóinkat. Ez a gyűjtemény a következő évben az ingyenesen elérhető adatbázisok és katalógusok bemutatásával bővült ki, és terveink szerint szeretnénk bővíteni a sorozatot további hasznos internetes források, adattárak sorával (5. kép).

KERESÉSI KISOKOS

5. kép: *Keresési Kisokos*

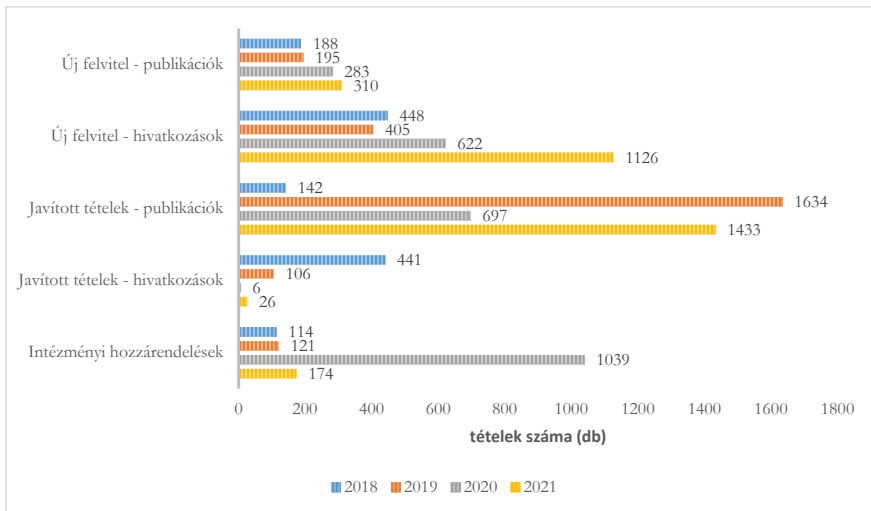
2022-ben új menüpontként került fel honlapunkra a *Szakdolgozati Kisokos*, amely a szakdolgozatírás elindításában kíván segítségére lenni a hallgatóknak. A menüpont alatt érhető el tájékoztatás a szakdolgozati különgyűjteményünk használatáról, könyvajánló, áttekintés a hivatkozási stílusokról, valamint most induló új szolgáltatásunkról, a *Szakdolgozati konzultációról*. Ez utóbbi keretén belül egyéni konzultációs lehetőséget biztosítunk a hallgatók számára a szakdolgozatírással kapcsolatban (irodalomkutatás, információforrások ajánlása, hivatkozási stílusok ismertetése, bibliográfia készítés).

4. Kutatástámogatás

A kar oktatói és kutatói részéről az MTMT-támogatáson kívül újabb és újabb igények merültek fel, amelyeket a tudományos életben nemzetközi és hazai szinten megjelenő elvárások generáltak. A könyvtár munkatársai segítséget nyújtanak az *MTMT szerzői adatlapok* kezelésében: feltöltik az oktatók által megküldött adatokat, valamint ellenőrzik és javítják a már felvitt tételeket. Az MTMT-vel kapcsolatos kari szabályozást 2017-ben fogadta el a Kari Tanács. Ez a dokumentum tartalmazza, hogy mi az oktatók és mi a könyvtárosok feladata.

A *hivatkozáskeresés* szolgáltatást 2019-ben indítottuk a hozzánk érkező igényekre reagálva. Egyre több oktató kér tőlünk ebben segítséget, jellemzően előmeneteli eljáráshoz vagy kutatói pályázathoz kapcsolódóan.

A járványidőszak két évében több idő jutott belső feladatok ellátására is. Jól látszik, hogy a javított tételek száma publikációk esetén jelentősen nőtt. Az a tendencia is megfigyelhető, hogy egyre több oktató számára fontos a hivatkozások megjelenítése az MTMT-ben. A hivatkozáskeresési szolgáltatást 2021-ben kétszer annyian vették igénybe, mint a megelőző évben (3. ábra).

3. ábra: Az MTMT-vel kapcsolatos feladatok alakulása, 2018–2021

Az elmúlt években igényként merült fel az oktatók részéről, hogy a publikálási tevékenységükben is segítsük őket, így 2019-től folyamatosan bővítjük az ehhez kapcsolódó szolgáltatásaink körét:

- Open Science, Open Access, kutatási adatkezelés témakörben rendszeresen tartunk előadásokat.
- Tájékoztatót adunk az ELTE oktatói számára elérhető read & publish szerződésekről.
- Információt szolgáltatunk az Open Access publikálási lehetőségekről.
- Segítünk a témakör szerinti szóba jöhető folyóiratok felkutatásában.
- Beérkező publikálási felkérések esetén a folyóiratok ellenőrzésében veszünk részt.

Fejlesztési tervek

A könyvtárban jelenleg több futó fejlesztés zajlik, amelyek segítségével támogatni tudjuk a kar munkáját.

Kutatási anyagok kezelése. A kutatási adatok kezelése egyre hangsúlyosabbá válik a kutatói munka során, és ez a szakkönyvtári szakma területén is előtérbe került. Mivel a karon zajló kutatások fontos részét képezik a kari

tudásvagyonnak, igényként merült fel, hogy a kutatásokhoz kapcsolódó dokumentumokat a könyvtár tárolja, rendszerezze és kezelje. Nemcsak a jelenleg futó kutatások támogatása elvárás, hanem a hozzánk kerülő hagyatékok és régebbi kutatási anyagok kezelése is.

Az elmúlt évben a kari egységek épületen belüli költözése során az oktatói irodákból és kari raktárakból sok régi lezárt kutatási dokumentum került a könyvtárhoz. Jelenleg zajlik e dokumentumok rendszerezése, valamint javaslatot dolgozunk ki ezeknek az anyagoknak a kezelésére és a jelenleg futó kutatócsoportok anyagainak archiválására.

A kari folyóiratok láthatóságának növelése. Fontos a kar számára, hogy a hozzá kapcsolódó folyóiratok minél szélesebb körben láthatóbbá váljanak, presztízsük növekedjen. Könyvtárunk vállalta ennek segítségét és támogatását. Feltérképeztük a lehetőségeket, és javaslatunkat hamarosan egyeztetjük a folyóiratok szerkesztőjével, ezzel segítve a kari oktatók és kutatók tudományterületi adatainak növelését.

Karhoz kapcsolódó régebbi folyóiratok digitalizálása. Stratégiánk részét képezi, hogy digitalizáljuk a karhoz kapcsolódó régebbi folyóiratokat. Ezek között megtalálhatók a hallgatókhoz, a szakkollégiumhoz, valamint a tanszékekhez és az intézetekhez köthető kiadványok is.

Szolgáltatási csomag kutatócsoportok számára. Szeretnénk a karon zajló kutatócsoportoknak is segítséget nyújtani, ezért egy javaslattervezetet készítettünk elő, amely egybegyűjtve tartalmazza azokat a szolgáltatásainkat, amelyek hasznosak lehetnek számukra. E gyűjtemény egy pilot projekt alapján készült el, amelyben egy kutatócsoport vállalta a „kísérleti egér” szerepét. A gyakorlat során derült ki, hol nem volt összhangban az elméleti elképzelés a kutatócsoport által igényelt gyakorlati megvalósítással.

Eredmények

A tudásmenedzsment-szemlélet alkalmazásával az elmúlt években látványos és elérhetővé tettük a könyvtárunkban lévő tudást a fenntartó, a Társadalomtudományi Kar oktatói, kutatói és hallgatói számára. A könyvtár jelenleg aktívan jelen van a kar életében, számolnak velünk.

A könyvtár által javasolt fejlesztéseket a kar vezetősége mindig nyitottan fogadta és támogatta.

A bemutatott fejlesztések és újabb szolgáltatások biztosításához a megfelelő munkatársi létszám is elengedhetetlen. 2018-ban engedélyezték az évek óta üresen hagyott státusz betöltését egy megváltozott munkaképességű személy foglalkoztatásával, az új munkatársunk digitalizálással foglalkozik. 2021-ben a könyvtár vezetőjeként azzal a kéréssel fordultam a kar vezetőségéhez, hogy engedélyezzék a könyvtári létszám bővítését, hogy megfelelő minőségben biztosíthassuk a már kiépített szolgáltatások körét, és reagálhassunk a további hozzánk érkezett igényekre. A kar vezetősége a javaslat mérlegelését követően 2021. szeptemberétől egy teljes állású státusszal bővítette a könyvtár munkatársainak számát, így jelenleg hat fővel végezzük feladatainkat.

A könyvtárnak fontos, hogy jelenlétét tudatosítsa a karon. Korábban a könyvtár vezetője a Kari Tanácsban való állandó meghívottként volt jelen, ám az utóbbi években több kari bizottság munkájába is bekapcsolódik állandó meghívottként javaslati és véleményezési joggal. Jelenleg a Minőségügyi és Stratégiai Bizottság (2018), valamint a Kutatásintegritási, Etikai és Adatkezelési Bizottság (2022) munkájában veszünk részt. Ezzel aktívabb a kapcsolat a különböző szervezeti egységekkel, és számunkra is betekintési és kapcsolódási lehetőséget nyújt a karon zajló folyamatokba. Ezenkívül 2022-től a könyvtár képviselője is jelen van a kari vezetőségi megbeszéléseken.

Összességében elmondható, hogy az elmúlt években könyvtárunk folyamatosan fejlesztette szolgáltatásait, tudását a karon láthatóvá tette, nyitott az új elvárások irányába és kész szolgáltatásainak felülvizsgálatára, átgondolására, megújítására, hogy ezeknek megfeleljen. Mindezek megvalósításához nagyban hozzájárult a kollégák változásokra való nyitottsága, szakmai tudásuk és elkötelezettségük a könyvtár iránt, valamint a kari vezetőség együttműködése.

REZÜMÉ

Fejlesztések és újítások az ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtárában

Egy felsőoktatási szakkönyvtárnak fontos, hogy intézménye oktatási és kutatási tevékenységéhez kapcsolódóan határozza meg önmagát, a felmerülő igényekre, változásokra rugalmasan reagáljon, vagy akár proaktív módon megmutassa a benne rejlő tudást és a tudás kiaknázásának lehetőségeit.

A tanulmány bemutatja, hogy az ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtárában az elmúlt években milyen újítások és szolgáltatásfejlesztések történtek figyelembe véve a nemzetközi és hazai szakmai trendeket, oktatói, kutatói és hallgatói igényeket, valamint a járvány-helyzet okozta megváltozott körülményeket, hogyan tettük láthatóbbá tudásunkat, munkánkat, valamint milyen terveink vannak a következő évekre vonatkozóan.

Developments and innovations in the Dénes Némedi Library of the ELTE Faculty of Social Sciences

It is important for a university library to define itself about its own institution's education and research activities. It is also important to respond flexibly to the reader's needs, or even proactively show the institution's knowledge and possibilities.

In my study, I will present what innovations and service developments have been implemented in the Dénes Némedi Library of the ELTE Faculty of Social Sciences. During the development process, we always took into account the international and domestic professional trends as well as the needs of lecturers, teachers, and students. In addition, I will show our plans for the future.

Egri Krisztina
könyvtárvezető

ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtár

**AZ EGYHÁZI FELSŐOKTATÁSI KÖNYVTÁRAK SZEREPE,
EREDMÉNYEI A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN**

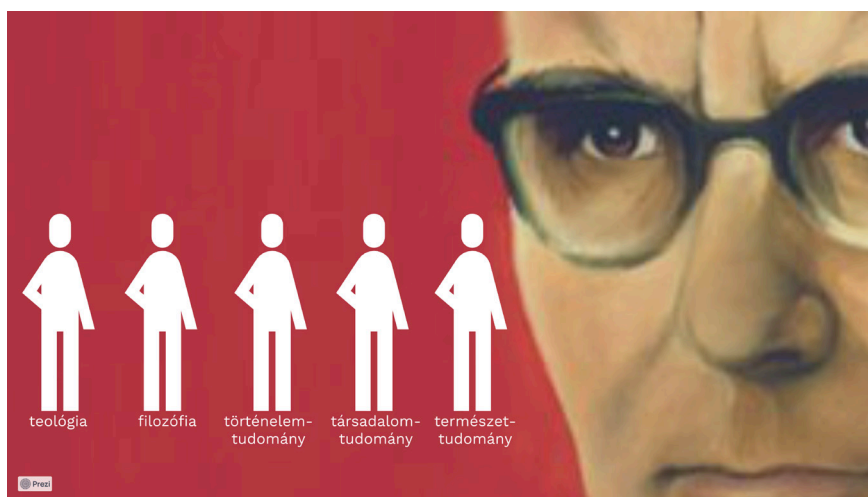
TÖRÖK BEÁTA

Teológia – társadalomtudományok – könyvtár – 21. század

„Karl Rahner már több mint fél évszázada kijelentette, hogy a teológiának ideje felbontania a filozófiával vállalt monogám házasságát, és érdemes új társat keresnie a társadalomtudomány »személyében.«¹ Az imént említett jezsuita szerzetes, teológus, filozófus, Karl Rahner (1904–1984) így fogalmaz: „A filozófia és a teológia viszonyát illetően az alapprobléma az, hogy lehet-e egyáltalán és hogyan lehet mindkettő egyidejűleg úgy *alaptudomány* (vagyis »tudományos«, rendszeres és reflektált megvilágítása a létnek általában és a lét egészének), hogy az embernek se az egyikről, se a másiktól ne kelljen lemondania (hogy tehát az ember ne kerüljön ama választás elé, hogy vagy filozófus, vagy teológus legyen), de egyik tudomány lényegét se kelljen megmásítania. [...] A filozófia és a teológia közti tényleges viszony nemcsak a filozófiák nagyobb száma miatt változott meg napjainkban; e viszony azért is változott, mert a filozófia már nem az egyetlen, sőt, ténylegesen nem is a legfontosabb olyan tudatforma, amely közvetíti a ’világot’ a teológia számára, melynek tevékenysége közben számot kell vetnie ezzel a világgal. Napjainkban a modern tudományok (a történelem-, a természet-, a társadalomtudományok) ebben a tekintetben is partnerei lettek a filozófiának”² (*1. ábra*). Az 1984-ben elhunyt jezsuita teológus hihetetlenül modern látásmódja, gondolkodása korát meghaladóan egyértelműen 21. századi volt. A rendszerváltást követően a frissen alakuló és újrainduló egyházi felsőoktatási intézmények ennek a Karl Rahner által felismert igénynek a szellemében kezdték meg vagy szervezték át működésüket. Napjainkban az egyházi felsőoktatási könyvtárak ezt a kiterjesztett és módosult igényt kell, hogy szolgálják.

1 GÖRFÖL Tibor, *Lehet-e még újat mondani Istenről?* Szív, 108. évf. 2022/7, 18-20.

2 *Filozófia és teológia, Teológiai Kézikönyvtár*, szerk. KARL RAHNER, HERBERT VORGRIMLER, Budapest, Szent István Társulat, 1980, 220–227.

1. ábra: Modern tudományok és a teológia partneri viszonya

Jogi környezet

A Felsőoktatási Információs Rendszer adatai alapján (2022. 10. 03.) Magyarországon 27 olyan felsőoktatási intézmény és ezek szerves egységeként könyvtár működik, amelynek fenntartója valamely egyház vagy felekezet. A vizsgálat tárgyát képezi valamennyi egyházi felsőoktatási könyvtár, amelynek egyháza szerepel a 2011. évi CCVI. törvény³ „bevett egyházak” mellékletében⁴ felsoroltak között, illetve amelynek fenntartó felsőoktatási intézményét a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 1. számú melléklete (*Magyarország államilag elismert felsőoktatási intézményei*) felsorolja. Az intézmények zömében az egyes felekezetek hitéleti képzése folyik (21 intézmény), de jelentős szereppel bírnak az akár több karral, így több ezres hallgatói létszámmal működő egyházi felsőoktatási intézmények. Ez utóbbiak képzési kínálata a hittudomány mellett igen sokszínű. A következő diszciplínák jelennek meg az ehhez a csoporthoz tartozó intézményeknél: gazdaságtudomány, állam- és jogtudomány, egészségtudomány, bölcsészet- és társadalomtudomány.

3 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról.

4 Melléklet a 2011. évi CCVI. törvényhez: Az Országgyűlés által elismert magyarországi egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek

mány, természettudomány, pedagógia, informatika, bionika. Könyvtári gyűjteményeikből a sorolt tudományok szakirodalma is elérhető.⁵

Amennyiben a vonatkozó jogi szabályozás alapján szeretnénk az egyházi könyvtárakat a hazai könyvtári rendszerben elhelyezni, természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 1997. évi CXL. törvényt,⁶ amelynek 54. § (3) e) pontja szerint az állami egyetemek⁷ könyvtárai nyilvános könyvtárak, az 54. § (4) bekezdése értelmében pedig az egyházi intézmény könyvtárának fenntartója „a jogszabályban meghatározott adatok benyújtásával *kérheti* a minisztertől a könyvtár felvételét a nyilvános könyvtárak jegyzékébe”.⁸ Továbbá a 63. § (1) pontja a szakkönyvtári definíciót is „megengedi” a nyilvánosságot vállaló egyházi könyvtárak számára.⁹

A Könyvtári Intézet által működtetett Magyarországi Könyvtárak Adatbázisa alapján jelenleg 14 egyházi felsőoktatási könyvtár szerepel a

5 *Eszterházy Károly Katolikus Egyetem*: Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Informatikai Kar, Pedagógiai Kar, Természettudományi Kar; *Károli Gáspár Református Egyetem*: Állam- és Jogtudományi Kar, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Hittudományi Kar, Pedagógiai Kar, Szociális és Egészségtudományi Kar; *Pázmány Péter Katolikus Egyetem*: Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Hittudományi Kar, Információs Technológiai és Bionikai Kar, Jog- és Államtudományi Kar; *Gál Ferenc Egyetem*: Egészség- és Szociális Tudományi Kar, Gazdasági Kar, Pedagógiai Kar, Teológiai Kar; *Apor Vilmos Katolikus Főiskola*: Óvodapedagógus, tanító, szociálpedagógus képzés.

6 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

7 A jogalkotó, követve a felsőoktatási intézmények fenntartásában bekövetkezett változást, az 1997. évi CXL. törvény 1. számú mellékletében az alábbi fogalommagyarázatot adja: „Állami egyetemek könyvtárai: a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény 1. mellékletében felsorolt állami egyetemek központi könyvtárai, valamint a Kormány által felsőoktatási intézmény működtetése céljából alapított vagyonkezelő alapítványok fenntartásában lévő egyetemek központi könyvtárai.”

8 379/2017. (XII.11.) Korm. rendelet a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről – különösen is a 2. §.

9 1997. évi CXL. törvény 63. § (1) A tudományos és szakkönyvtári ellátás az Országos Széchényi Könyvtár, a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, az országos szakkönyvtárak (3. számú melléklet), az állami egyetemek könyvtárai, valamint a nyilvános könyvtári ellátást vállaló egyéb szak- és felsőoktatási könyvtárak feladata.

nyilvános könyvtárak jegyzékében.¹⁰ Felekezetek tekintetében valamenyi történelmi egyház gyűjteménye megjelenik a nyilvánosságot vállaló felsőoktatási könyvtárak között, így a gyűjtött, megőrzött és szolgáltatott tartalmak átfogják az adott felekezet kizárólag hozzá kapcsolható, nyilvánosan elérhető irodalmát.

Alapítás tekintetében megállapíthatjuk, hogy azok az egyházi felsőoktatási intézmények, amelyek a rendszerváltás előtt is (akár több évszázados múlttal) léteztek, papi, lelkészi hivatásra készítettek fel. Könyvtáraik szolgáltatásait viszonylag kis számú, zárt közösségek vehették csak igénybe. Az 1990-es évektől azonban képzési kínálatukban megjelentek a „civil” hallgatóság számára is elérhető hitéleti szakok, szakpárok, akár más, nem egyházi felsőoktatási intézménnyel közös oktatás keretében. Az ezekben az intézményekben végzett hallgatók a rendszerváltást követően, tanulmányaik befejeztével államilag elismert diplomát kapnak. A mai Gál Ferenc Egyetem (GFE) az 1930-ban megalapított Egyházmegyei Nagyszeminárium és az 1921-ben alapított Jezsuita Bölcséleti és Hittudományi Főiskola jogutódja. 1996-tól mint Szegedi Hittudományi Főiskola működött.¹¹ Az Evangélikus Hittudományi Egyetem (EHE), amely a rendszerváltást megelőzően a Pécsre helyezett Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Teológiai Karaként működött, majd 1951-től Evangélikus Teológiai Akadémia néven volt ismert, államilag elismert képzést 1990 óta folytat.¹² Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola újraalapításának éve 1993.¹³ A vizsgált felsőoktatási intézmények és könyvtáraik közül sok a rendszerváltást követően alakult. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola alapításának dátuma az alapító okirat szerint 2000. január 1.¹⁴ Könyvtárának (SSzHF Könyvtára) alapját a fenntartó rendek (Magyar Bencés Kongregáció, Magyarok Nagyasszonya Ferences

10 <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalatas/magyarorszag-i-konyvtarak-adatbazisa>

11 A Gál Ferenc Egyetem módosított alapító okirata: <https://gfe.hu/wp-content/uploads/2020/07/gfe-alapito-okirat-20200801.pdf>

12 Az Evangélikus Hittudományi Egyetem alapító okirata: https://uni.lutheran.hu/wp-content/uploads/2021/02/EHE_Alapito_Okirat_2017.pdf

13 Apor Vilmos Katolikus Főiskola alapító okirata: https://avkf.hu/wp-content/uploads/2021/02/Alapito_Okirat_2020.pdf

14 A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola alapító okirata: https://sapientia.hu/sites/default/files/dokumentumtar/2020-11/Alapito_Okirat_2012_sz.pdf

Rendtartomány, Piarista Rend Magyar Tartománya) előjárói teremtették meg oly módon, hogy elkérték a nyugat-európai szerzetesrendek, szerzetesi fenntartású felsőoktatási intézmények könyvtárainak duplumait az alakuló könyvtár számára. Az érkező dokumentumok feltárása azonnal megkezdődött az Orbis, majd a Corvina integrált könyvtári szoftverrel.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy az újrainduló vagy épp az újonnan alakuló egyházi felsőoktatási könyvtárak tudatos állományszervezése, szolgáltatásaik kialakítása, azok szélesebb körű hozzáféréseinek megteremtése a rendszerváltást követően kezdődött és a munka továbbfolytatódott az elmúlt húsz–harminc évben. Meglátásom szerint akár szerencsés helyzetnek is tekinthető, hogy ezeknek a könyvtáraknak nem volt olyan korábban megszokott struktúrája, amit módosítani kellett volna, hanem az (újra)indulásuk egybeesett a nagyszámú újdonság (számítógép használata, elektronikus katalógusok, internet, digitális tartalmak előállítás, őrzése) megjelenésével, és rögtön azok ismeretében, azoknak megfelelően alakíthatták ki működésüket. Természetesen ezekben az intézményekben számolni kellett és kell most is a kezdetben felimert és szervezett feladatok további bővülésével is.

„Elismerve, hogy az egyes egyetemi, főiskolai könyvtárak hagyományai, anyagi és emberi meghatározottsága és lehetőségei, társadalmi és földrajzi beágyazottsága, az anyaintézmény által meghatározott célrendszer intézményről intézményre különbözik, léteznek és meghatározhatók olyan *általánosan érvényes fejlesztési irányok és célok*, amelyek mind az egyes intézmények, mind a nagyobb közösségek, végső soron pedig a magyar gazdaság versenyképességét és sikerességét, a társadalom jólétét segítik.”¹⁵

Az idézet *A felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai 2018–2023* dokumentumból származik, és az ebben meghatározott fejlesztési irányokat és célokat az egyházi felsőoktatási könyvtárak is irányadónak tekintik magukra nézve. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány eredmény (állomány feltárása, adatbázis-elérés, tudományos kibocsátás,

15 ANTAL Istvánné, KARÁCSONY Gyöngyi [et al], *A felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai, 2018–2023*. https://ekk.org.hu/wp-content/uploads/2020/08/EKFJ_2018_2023a.pdf.

használók, képzések, munkatársak), továbbá „fejlesztési irány” bemutatása következik.

Könyvtári állományok – feltárás

A Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer (KultStat) adatai alapján az adatszolgáltató egyházi felsőoktatási könyvtárak 2020-ban 3485 ezer nyomtatott dokumentumot őriztek.¹⁶ A rendszerváltást megelőzően is működő könyvtárak alapállománya az elmúlt évtizedekben ugyanúgy bővült hagyatékokkal, adományokkal és épült tudatos állományszervezéssel, mint ahogy az újként alapított könyvtári gyűjtemények is növekedtek. Az egyes gyűjteményekben fellelhető hiteles zsidó-keresztény források, az egészséges életvezetés és a krízishelyzetek megoldásának szolgálatában álló minőségi spirituális irodalom az önálló gyűjteményeket „felekezeten átívelő gyűjteményekké” teszik: az ezekben megtalálható, elérhető hagyományos teológiai szakirodalom (biblikus teológia, ökumenizmus, vallásfilozófia, egyháztörténelem, forráskiadványok, spirituális teológia) releváns forrásként szolgálhat az olvasó számára, bármely történelmi egyház teológiai irodalmát is kutatja. Az állományok retrospektív feldolgozására, illetve az új állományok formai és tartalmi feltárására jellemzően a következő integrált könyvtári szoftverek szolgálnak: a kezdetben használt Orbis adatbázis-kezelőt zömében a Corvina (Voyager), a HunTéka vagy az Aleph váltották, a könyvtárak napjainkban is ezeket az integrált könyvtári szoftvereket használják. Néhány kivételtől eltekintve történt csak váltás: a piacon megjelenő Liberty szoftver használatára tért át két egyházi felsőoktatási könyvtár.¹⁷

A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtárában a Corvina integrált szoftvert használjuk állományunk feltárására, amelynek feldolgozottsága 95 %-os. Katalógusunk több mint katalógus: az állományba kerülő dokumentumaink egy részénél törekedünk az analitikus feltárára (kereshető tartalom). Az e-könyvek bibliográfiai leírásai is megjelennek

16 Adatok forrása: Könyvtári Intézet Adatvizualizáció – IT szolgáltatás. <https://ki.oszk.hu/adatvizualizacio-it-szolgalatas>.

17 Károli Gáspár Református Egyetem (2021): <http://www.kre.hu/portal/index.php/szolgalatasaink/egyetemi-konyvtari-szovetseg.html>. (2022. szeptember 15.) és Evangélikus Hittudományi Egyetem (2021): <https://uni.lutheran.hu/uj-konyvtari-rendszer/>.

a katalógusban, továbbá, ha repozitóriumból, adatbázisból, egyéb hiteles forrásból elérhető a dokumentum – különösen a kötelező és ajánlott irodalom esetében –, megjelenik a teljes szöveg online változatának elérhető-sége a könyv bibliográfiai leírásában (2. ábra). Ezt a gyakorlatot követi az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára is (3. ábra).

Tartalom: Miért fontos a spiritualitás a gazdaságban? / Zsolnai László
 Keresztény gazdasági modellek
 A pannonhalmi modell / Bokros Balázs Márk
 A "Háromdimenziós gazdaság" koncepciója / Baritz Sarolta Laura
 "Iter Hominibus Serviens" - a katolikus vezetés küldetése / Kiss Ulrich
 Az emberi méltóság és a vállalkozások vezetése / Héjji Tibor
 Keresztény vállalkozók értékorientációja / Kovács Gábor
 Társadalmi hasznosságú befektetések / Eszter Elemér
 A protestantizmus gazdasági és szociálpolitikai koncepciói / Balassa Bernadett
 A nem-keresztény vallások gazdasági modelljei
 Zsidó hagyomány és üzleti etika / Balázs Gábor
 Az iszlám gazdaság filozófiája és az "iszlám közgazdaságtan" / Rostoványi Zsolt
 A védikus gazdasági rendszer megvalósítása a Krisna-völgyben / Mérő Mátyás
 Krisnavölgy mint a párbeszéd misszió lehetséges (szent) helye / Kamarás István
 Buddhista közgazdaságtan / Zsolnai László
 Konfucianizmus a gazdaságban / Messmann Stefan

Beszerezés forrása: 232. PDF

ISBN: 978 963 503 910 4
 978 963 503 911 1

Elektronikus változat: Online változat

2. ábra: Dokumentumok analitikus feltárása a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtára katalógusában

Pedagógusok pszichológia kézikönyve / szerk. N. Kollár Katalin, Szabó Éva (2017)

Nyomatás/Mentés

Cím: **Pedagógusok pszichológia** kézikönyve

Szerző: Kollár Katalin, N (4); Szabó Éva (8);

Kapcsolódó webhelyek: A 2. kötet teljes szövege az EHE hálózaton a Szaktárs (www.szaktars.hu) adatbázisból elérhető
 A 3. kötet teljes szövege az EHE hálózaton a Szaktárs (www.szaktars.hu) adatbázisból elérhető
 Az 1. kötet teljes szövege az EHE hálózaton a Szaktárs (www.szaktars.hu) adatbázisból elérhető

Analitikák: Analitikák megjelenítése

Impresszum: Budapest: Osiris (535), 2017

Leírás: 3 db : ill. ; 24 cm

Megjegyzések: Bibliogr.

ISBN: 9789632762791 (fűzött)

Formai tárgysozó: egyetemi tankönyv (3);

Tárgyszó: pedagógiai pszichológia (23); neveléslelektan (22); pszichológia (1033);

Nyelv: magyar (33038);

3. ábra: Az elektronikus tartalom elérését biztosító webhelyek rögzítése az Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára katalógusában

Huszonnégy órás szolgáltatások – adatbázisok – távoli elérés

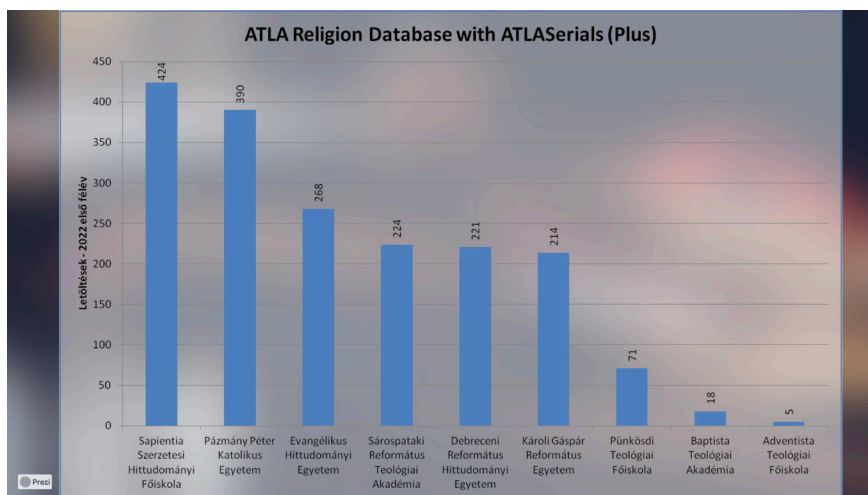
A nap huszonnégy órájában ténylegesen látogatható könyvtárként csupán az EHE könyvtára működik: az intézménnyel jogviszonyban állók az olvasótermi állományt 0-24 órában használhatják helyben, illetve bonyolít-hatják a kölcsönzéseiket is. Bizonyos szolgáltatások időben korlát nélküli elérését azonban valamennyi egyházi felsőoktatási intézmény igyekszik megteremteni. A távolléti oktatás idején a könyvtári szolgáltatások távoli elérésének megteremtése intézményeinkben felgyorsult. Az előfizetett, illetve szolgáltatott tartalmak IP címtől független elérését jelenleg 13 intézmény eduID azonosítással biztosítja. Saját intézményünkben 2022 szeptemberétől a VPN hozzáférést az eduID használata váltotta fel.

2022 szeptemberében az egyházi felsőoktatási könyvtárak az EISZ portfóliójának kínálatából 28 féle adatbázis előfizetői voltak. Nyelvi megoszlás tekintetében a következő adatok állnak rendelkezésre:¹⁸

20 idegen nyelvű adatbázis:

- Nature, Web of Science, Sage, Wiley, Cambridge, IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers), MathSciNet, ProQuest, PsycARTICLES: 1-1 könyvtár;
- Legal Source, Oxford Handbooks, Oxford Journals, ScienceDirect, Scopus, Springer Link: 2 könyvtár;
- deGruyter tartalmak: 3 könyvtár;
- Academic Search Complete, Brill gyűjteményei: 6 könyvtár;
- JSTOR kollekcói: 10 könyvtár;
- ATLA adatbázis: 9, kizárólag egyházi könyvtár alkotja az előfizetői konzorciumot. (4. ábra)

18 Adatok forrása: <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/adatbazisok/2022-evi-adatbazisok.html>

4. ábra: Az ATLA adatbázis használatának statisztikai adatai az egyházi felsőoktatási könyvtárakban, 2022. első félévében

Fontos megjegyezni, hogy az egyházi felsőoktatási intézmények közül az idegen nyelvű multidiszciplináris adatbázisok előfizetői – néhány kivétellel – a több karral működő *nagy* egyházi felsőoktatási intézmények közé tartoznak. Ezzel együtt is a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola már 2007-től volt az ATLA előfizetője.

8 magyar nyelvű adatbázis:¹⁹

- Akadémiai Kiadó Folyóiratcsomag: 9 könyvtár;
- Akadémiai Kiadó MERSZ (Magyar Elektronikus Referenciamű Szolgáltatás): 11 könyvtár;
- Akadémiai Kiadó Szótárszolgáltatás: 8 könyvtár;
- SZAKTÁRS (Szakkiadók Társulata) portál: kiadónként változó előfizetői számmal, a legmagasabb előfizetői kör: Szent István Társulat 13, Osiris Kiadó 14 könyvtár;
- Kossuth Kiadó – e-Zeusz: 5 könyvtár;
- Tinta Kiadó – SzóTudásTár: 4 könyvtár;
- Typotex – Interkönyv: 9 könyvtár;
- USC SOÁ (a Dél-kaliforniai Egyetem [USC] Soá Alapítvány nemzetközi oktatási programja Magyarországon): 5 könyvtár.

19 A Szaktárs portálról elérhető kiadókat itt egy adatbázisként kezeltem.

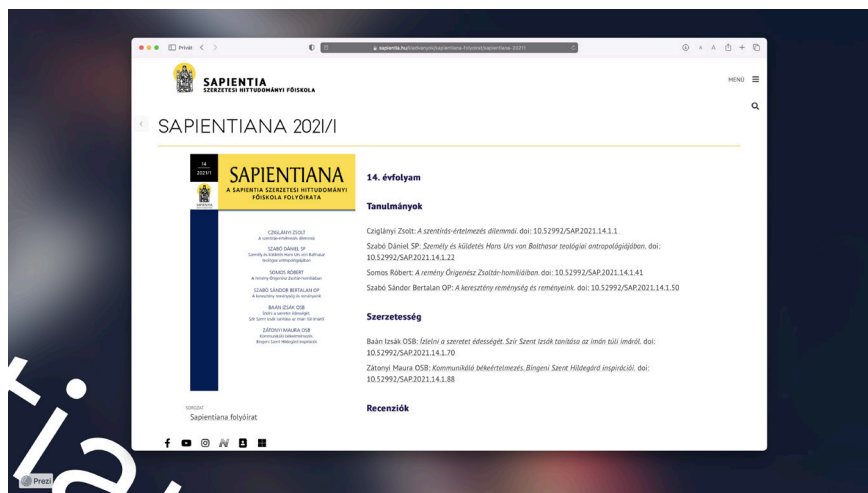
elérhető az intézményi publikációk (oktatók és kutatók cikkei, tanulmányai, könyvrészletek), a doktori disszertációk, a szakdolgozatok és a habilitációs munkák.²⁰ 2022 őszén indult az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem (OR-ZSE) Könyvtárának repozitóriuma, amely a könyvtár digitalizált tartalmait, továbbá az intézmény jelentős képviselőinek, szervezeteinek a műveit teszi hozzáférhetővé.²¹

Sok intézmény esetében azonban nem állnak rendelkezésre a repozitórium létrehozásának és működtetésének feltételei. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtára a keletkező tudásvagyon megőrzésére és szolgáltatására az alábbi megoldásokat dolgozta ki: az intézmény évente kétszer megjelenő időszaki kiadványát (Sapientiana) az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázisba (EPA) töltjük fel, a publikációk a megjelenéstől számított egy év embargó után szabadon elérhetőek. Ugyancsak az EPA-ban helyeztük el az intézményünk és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola közös gondozásában megjelentetett (mára megszűnt) folyóirat, a *Studia Biblica Athanasiana* tartalmait. 2021 nyaratól a *Sapientiana* folyóiratunkban (6. ábra) és a konferenciakötet-sorozatunkban (*Sapientia Füzetek*) megjelenő tanulmányok DOI azonosítóval jelennek meg. Ezeket a publikációkat a REAL repozitóriumban is kötelezően archiváljuk. Bár nincs egyetlen intézményi archívumtárunk, igyekszünk megoldani a főiskola tudományos publikációs kibocsátásnak biztonságos elhelyezését és hozzáférést. Sajnos a széttagoltság semmiképp sem felhasználóbarát. Végül megoldásként magunk is egy olyan tudástár létrehozásán munkálkodunk, amelyből a fent említett tudományos kibocsátás mellett a főiskolán készült szakdolgozatok és az oktatási segédanyagok elérhetővé válhatnak. A tudományos publikációs kibocsátás láthatóbbá tételével kapcsolatosan szintén az intézmények könyvtárai nyitnak a szerkesztőségek felé, és nyújtanak segítséget mások mellett a DOI regisztráció során. Az említettek mellett többek között a Gál Ferenc Egyetem, a Pápai Református Teológiai Akadémia (PRTA), az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem (EKKE) kiadványai is

20 <https://uni-eszterhazy.hu/konyvtar/m/repozitoriumok> (2022. szeptember 6.)

21 <https://diglib.or-zse.hu/xmlui/>

DOI azonosítóval jelennek meg. A könyvtárosok munkájának eredménye még, hogy az erre vonatkozó tájékoztató anyagok a szerzők számára elérhetők.

6. ábra: A Sapiientiana folyóirat DOI azonosítóval megjelent tanulmányai

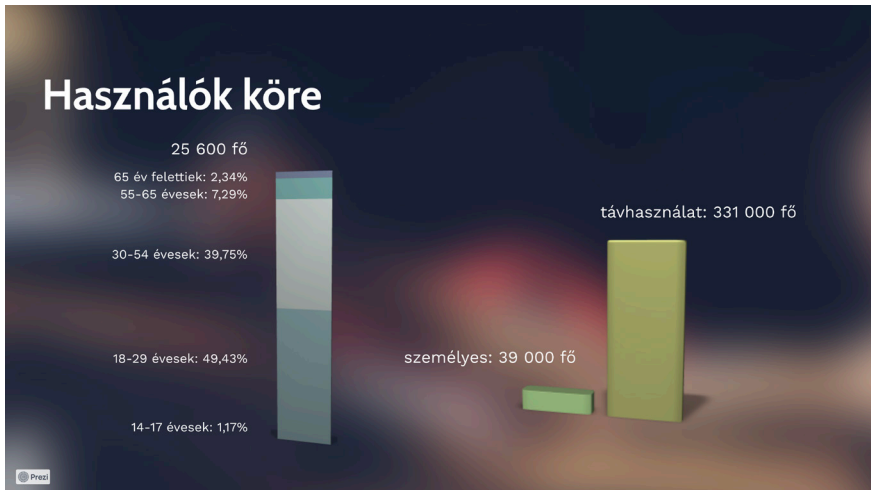
MTMT – kutatástámogatás

Az MTMT alapító intézményei között három egyházi intézmény is szerepel (Sapiientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola). Az adatbázis építése nem kevés terhet ró az egyházi felsőoktatási intézmények könyvtárosaira is, bár a kisebb intézmények esetében csak kis számú szerző publikációs tevékenységének karbantartása a feladat. 2022. október 10-i lekérdezés alapján az alábbi – egyházi felsőoktatási intézményekhez kapcsolódó – összesített adatokat értük el az MTMT-ből.

- szerzők száma: 1390;
- publikáció száma: 118 122 közlemény;
- hivatkozások száma: 175 565 hivatkozás.

Használók köre – felhasználóképzés – rendezvények

Az Országos Statisztikai Adatkezelési Program (OSAP) 1442-es számú statisztikai jelentésében rendelkezésre álló adatok alapján 2020-ban 25 600 fő beiratkozott olvasója volt az adatokat szolgáltató könyvtáraknak. Életkori megoszlás tekintetében legnagyobb arányban a 18–29, majd a 30–54 éves korosztályok alkották az olvasói állományt (7. ábra). A járvány miatti zárás következtében a távhasználat sokszorososa volt a személyes használatnak.

7. ábra: Az egyházi felsőoktatási könyvtárakba beiratkozott olvasók életkor szerinti megoszlása, valamint a személyes és távhasználat aránya 2020-ban

Mint minden könyvtárban, az egyházi felsőoktatási könyvtárakban is az új helyzet új feladatokat és megoldásokat hozott. Sikertelen próbálkozások után épp a járvány hozta kényszerhelyzet miatt oldottuk meg az előfizetett adatbázisok távoli elérését. Visszatérve a jelenléti oktatásra megnövekedett az igény olyan könyvtári órák szervezésére, ahol épp az előfizetett vagy akár a nap huszonnégy órájában szabadon elérhető hiteles tartalmak kerültek a fókuszba. A felhasználói tréningek mellett ezek az intézmények is számtalan felhasználói segédletet, infografikát, kisfilmet

készítettek, amelyek segítségével olvasóik kutatási tevékenységét támogatják.²² A rendezvényekre, képzésekre vonatkozó adatok egyelőre csak a 2018–2020 közötti évekre állnak rendelkezésre, 2021-től azonban várhatóan a statisztikákban is meg fog mutatkozni a képzések számának növekedése (8. ábra).

8. ábra: Rendezvények, képzések száma és a résztvevők aránya 2018 és 2020 között

Könyvtári foglalkoztatottak

Az egyházi felsőoktatási könyvtárakban foglalkoztatott munkatársak létszáma igen alacsony. A statisztikai adatszolgáltatások alapján 2020-ban ez a szám mindössze 157 fő volt. A több karral működő intézmények központi könyvtáraitól eltekintve elsősorban a hitéleti, teológiai képzést biztosító intézmények könyvtáraiban gyakran 2–4 munkatárs végzi a feladatokat. Különböző kompetenciák megléte szükséges egy-egy munkatárs személyében. Adott esetben arra van szükség, hogy a kolléga egy személyben legyen jó feldolgozó, jó bibliográfus, ismerje az MTMT-t, tájékoztasson a nyomtatott állományról és az elérhető elektronikus tartalmakról, ugyanakkor

22 Evangélikus Hittudományi Egyetem: <https://www.youtube.com/watch?v=A2IBodCHHV0>; Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola: <https://www.youtube.com/watch?v=jzsv6mAwEd0>; <https://sapientia.hu/konyvtar/adatbazisok>

támogassa az oktatók és hallgatók kutatói tevékenységét, eredményességét – e sokoldalú tudás meglétének szükségessége nagy kihívás elé állítja e könyvtárak dolgozóit. Szükségük van a támogató szervezetek munkájára, fórumaira épp a tudásmegosztás és a jogyakorlatok megismerése miatt. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének (EKE) tagkönyvtárai között 20 felsőoktatási könyvtár szerepel, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának (EKK) tagja 9 egyházi intézmény vezetője, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) különböző szekcióiban pedig több egyházi felsőoktatási könyvtár munkatársa is aktív szerepet vállal.

Zárásként térjünk vissza a dolgozat elején a teológia és filozófia vonatkozásában felvetett gondolatokra: „De hol maradnak a többiek? – merülhet fel a jogos kérdés. [...] hol a bibliamagyarázat új áramlatai, vagy éppen a liturgikus teológiák és az új vizekre merészkedő spirituális teológiák? Ott vannak, ahol számítani lehet rájuk: digitális és hagyományos könyvtárakban, szószékeken és lelkigyakorlatos központokban, folyóiratokban és konferenciákon. Vagyis ott, ahol bárki megtalálhatja őket.”²³ A tudományterület tartalmainak megszületésében nyújtott támogató háttérmunka, ezek rendszerezése, őrzése és közvetítése lehet tehát a mi feladatunk.

23 GÖRFÖL, 1. jegyzetben *i. m.*

REZÜMÉ

Az egyházi felsőoktatási könyvtárak szerepe és eredményei a tudomány szolgálatában

A dolgozat azoknak az egyházi felsőoktatási könyvtáraknak működését és eredményeit vizsgálja, amelyek fenntartó egyháza szerepel a 2011. évi CCVI. törvény „bevett egyházak” mellékletében, illetve a felsőoktatási intézményt a 2011. évi CCIV. törvény 1. számú melléklete (*Magyarország államilag elismert felsőoktatási intézményei*) sorolja. Bemutatja, hogy a könyvtárakban folyó munka hogyan segíti a teológia – filozófia – társadalomtudományok párbeszédéhez kapcsolódó, azt támogató tudományos munkát, kutatást, tanulást. A rendelkezésre álló legfrissebb statisztikai adatok segítségével szemlélteti, hogy a gyakran kis létszámmal működő gyűjtemények munkatársai milyen módon és mértékben felelnek meg a 21. századi, korszerű felsőoktatási könyvtártól elvártaknak.

The role and achievements of church academic libraries in the service of science

This essay will examine the workings and results of spiritual higher education libraries, maintained by churches, and enlisted in CCVI Act, attachment „recognised churches”, of the year 2011, or higher education institutes listed in CCIV Act, attachment no. 1., (higher education institutes of Hungary recognised by the government).

It shows how the work in libraries supports the scientific work, research, and learning related to and supporting the dialogue between theology, philosophy, and social sciences. With the help of the most recent statistical data available, it illustrates how and to what extent the staff of the collections, which often operate with a small number of staff, meet the expectations of a modern higher education library in the 21st century.

Török Beáta

könyvtárvezető

Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtára

IRÁNY A *MAXWHERE* – AVAGY BOOK-KANJ RÁNK 3D-BEN IS!

ZSÖMLE VIKTOR

Bevezetés

A tanulmányban megismerjük a *MaxWhere 3D VR* böngésző leg-
alapvetőbb funkcióit, ezt követően pedig felfedezzük a Széchenyi István
Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár 3D-s virtuális valóság (Virtual
Reality – VR) terét. Erre utal a címben megtalálható „BOOK-KANJ
RÁNK!” kifejezés is, amely az egyetemi könyvtár szlogenje. Napjainkban
a 3D-s környezetek, a virtuális valóság, illetve a kiterjesztett valóság
(Augmented Reality – AR) folyamatos változását, természetes evolúcióját
figyelhetjük meg. Elég csupán arra gondolnunk, hogy az említett
technológiák beépülnek életünk különböző színtereibe (úgy mint az
ipar, az oktatás vagy a szórakoztatás). A VR fejlődési folyamatában az
tekinthető az első lépésnek, hogy elterjedt a 3D számítógépes grafikában.
A következő lépcsőfok a 3D-s grafikus gyorsítókártyák elterjedése volt,
ezt követően pedig megjelentek a 3D-s kijelzők is.¹ A VR-t leggyakrab-
ban a magával ragadó játékkélményhez társítják, ma már azonban több
más ágazatban is bevett gyakorlatnak számít a használata.² A techno-
lógiai fejlődési folyamat részeként szintén meg kell említenünk azt a
tényt, hogy a kezdeti parancssoros operációs rendszerektől (*DOS*) kez-
dőddően a grafikus, 2D-s felületre (*Windows*) való áttérés számos köny-
nyítést jelentett a felhasználók számára. A 3D-s technológia megjelené-
sével és használatával az emberiség eljutott a természetes környezetébe.³

1 GALAMBOS Péter, FÜLÖP István Marcell, BARANYI Péter, *Virtual Collaboration Arena, Platform for Research, Development and Education*, Acta Technica Jaurinensis, 4. évf. 2011/1, 145–155, <https://acta.sze.hu/index.php/acta/article/view/176>

2 BERKI Borbála, *Level of Presence in max where Virtual Reality* = 2020 11th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom), Online on MaxWhere 3D Web, 2020. Szeptember 23–25, 485–490, <https://doi.org/10.1109/CogInfoCom50765.2020.9237826>

3 BARANYI Péter, HORVÁTH Ildikó, Digitális paradigmabáltás – MaxWhere 3D WEB, Rendvédelem, 2020/1 (9. évf.), 14–26. <https://www.bm-tt.hu/assets/letolt/t9konf/konfkotet.pdf>

A tanulmányban ismertetett MaxWhere 3D VR⁴ böngésző is ezt a technológiát alkalmazza.

Szakirodalmi kitekintés

Amikor 3D VR technológiákról, felületekről beszélünk, akkor feltétlenül érintenünk kell egy fiatal interdiszciplináris tudományterületet, a kognitív infokommunikációt (CogInfoCom). (A CogInfoCom első fogalmi meghatározása 2010-ben, a tokiói *1st International Workshop on Cognitive Infocommunications* konferencián hangzott el.) E tudományterületen az emberek és az infokommunikációs eszközök különféle élettani és kognitív szinteken összefonódnak.⁵ A tanulmány címében megemlített MaxWhere 3D VR böngészőt a Széchenyi István Egyetem kutatói fejlesztették ki, 2016-ban vált a felhasználók számára is elérhetővé.⁶ A szoftver előzményét vizsgálva mindenképpen meg kell említenünk a Virtual Collaboration Arena (*VirCa*) szoftvert, amelyet az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézete Kognitív Informatikai Kutatócsoportja közreműködésével hoztak létre.⁷ A *VirCa*-t tulajdonképpen a MaxWhere közvetlen elődjének tekinthetjük. Ma már értelemszerűen nem fejlesztik, ugyanakkor a weboldalán még tudunk böngészni, és megtekinthetjük a kutatásokhoz kapcsolódó tartalmakat.⁸ A szakirodalomban bőségesen találunk olyan tanulmányt és vizsgálatot, amelyek a 3D VR terek emlékeztet és tanulást segítő előnyös tulajdonságait támasztják alá. Többek között Horváth és Sudár felmérése⁹ után

4 A MaxWhere 3D VR böngésző hivatalos honlapja: <https://www.maxwhere.com/>

5 BARANYI Péter, CSAPÓ Ádám, SALLAI Gyula, *Cognitive Infocommunications (CogInfoCom)*, Svájc, Springer International Publishing, 2015. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-19608-4>

6 BUDAI Tamás, KUCZMANN Miklós, *Development of a VR capable virtual laboratory framework*, Pollack Periodica, 13. évf. 2018/3, 83–93. <https://doi.org/10.1556/606.2018.13.3.9>

7 GALAMBOS Péter, RESKÓ Barna, BARANYI Péter, *Introduction of Virtual Collaboration Arena (VirCa) = The 7th International Conference on Ubiquitous Robots and Ambient Intelligence*, szerk. CELLABOS, Silvia, (URAI 2010) Busan, 575–576. <http://hdl.handle.net/10890/4285>

8 *Virtual Collaboration Arena (VirCa)*. <http://www.virca.hu/>

9 HORVÁTH Ildikó, SUDÁR Anna, *Factors Contributing to the Enhanced Performance of the MaxWhere 3D VR Platform in the Distribution of Digital Information*, Acta Polytechnica Hungarica, 2018/3, (15. évf.), 149–173. http://acta.uni-obuda.hu/Horvath_Sudar_82.pdf

a kutatók megállapították, hogy a hagyományos 2D-s interfészekben kapott mutatóktól eltérően a MaxWhere 3D VR terek használói 30%-kal kevesebb felhasználói művelettel és akár 80%-kal kevesebb gépi művelettel képesek elvégezni ugyanazokat a digitális munkafolyamatokat. Szintén a virtuális környezetek előnyei közé sorolhatjuk, hogy függetlenül a térbeli memóriájától, vagy a mentális rotációs képességétől, bárki használhatja őket. Ezt az eredményt egy 31 résztvevő bevonásával készített vizuális, térbeli, rövid távú munkamemóriát vizsgáló pszichológiai teszttel, a Corsi-feladattal igazolták.¹⁰ Ugyancsak ezt az eredményt támasztotta alá Lee és Wong korábbi kutatása is, amelynek során négy véletlenszerűen kiválasztott középiskolából 431 diák bevonásával vizsgálták, hogy az asztali VR-alapú tanulási környezet milyen hatással van a tanulási hatékonyságra, továbbá a különböző térbeli képességekkel rendelkező tanulóakra. A kapott eredményekből megállapítható, hogy az alacsony térbeli képességű tanulók teljesítményét a magas térbeli képességű tanulókhöz képest pozitívan befolyásolja az asztali VR-alapú tanulási környezet.¹¹ A következő kutatás keretein belül 379 résztvevővel tesztelték a MaxWhere 3D VR böngésző és a különböző 2D-s platformok közötti különbségeket, úgymint az e-mail üzentküldést, valamint a Moodle online e-learning felületét. A feladatok és a tesztek eredményei kimutatták, hogy a felhasználók a MaxWhere 3D VR böngésző segítségével legalább 50%-kal gyorsabban tudták végrehajtani a szükséges munkafolyamatot, mint az elektronikus levelezés vagy a Moodle használatával.¹² Joggal merül fel bennünk kérdés, hogy vajon mi az oka a látványos eredményeknek és a feltűnő javulásnak?

10 BERKI Borbála, *Does Effective Use of MaxWhere VR Relate to the Individual Spatial Memory and Mental Rotation Skills?*, Acta Polytechnica Hungarica, 2019/6, (16. évf.), 41–53. https://epa.oszk.hu/02400/02461/00091/pdf/EPA02461_acta_polytechnica_2019_06_041-053.pdf

11 LEE, Elinda Ai-Lim, WONG, Kok Wai, *Learning with desktop virtual reality: Low spatial ability learners are more positively affected*, Computers & Education, 79, 2014. október, 49–58. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.07.010>

12 LAMPERT Bálint, PONGRÁCZ Attila, SIPOS Judit, VÉHRER Adél, HORVÁTH Ildikó, *MaxWhere VR-Learning Improves Effectiveness over Clasiccal Tools of e-learning*, Acta Polytechnica Hungarica, 2018/3 (15. évf.), 125–147. http://acta.uni-obuda.hu/Lampert_Pongracz_Sipos_Vehrer_Horvath_82.pdf

- Az egyik ilyen tényező az ókori görög és római gyökerekkel rendelkező memóriapalota módszer (*Memory Palace Method (MPM)*), vagy másik nevén a „Method of loci”. A módszert az ókori szónokok használták fel oly módon, hogy a megszokott térbeli környezet vizualizációjával növelték a memorizálás határfokát. A MaxWhere 3D-s VR tereiben található figyelemfelkeltő támpontokat (vagy meghatározott sorrendet, például a Story funkciót) szintén alkalmazhatjuk a koncentráció fokozására, ennek eredményeként pedig könnyen alakulnak ki tartós emlékek.¹³
- Ugyancsak a hatékonyabb visszaemlékezést és memorizálást könnyíti meg a 3D VR-terekben tapasztalható plusz agyi tevékenység. Számos kutatás igazolta, hogy a MaxWhere 3D VR terei aktiválják az agy parietális lebenyét. Az agynak ez a területe felelős a 3D-s tudatért, tudatosságért.

Magyarország legnagyobb könyvtárosképző intézményében, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár- és Információtudományi Intézetében a mesterképzésben résztvevő hallgatók az *Információvizualizálás* kurzus keretében a gyakorlatban is kipróbálhatták a 3D VR böngészőt. A 2020/2021-es tanév tavaszi és a 2021/2022-es tanév őszi félévében anonim kérdőív segítségével tárták fel a hallgatók véleményét a MaxWhere böngészőről. Az eredményekből kiderült, hogy a felmérésben résztvevő hallgatók pozitívan viszonyultak a 3D VR terekhez, így a MaxWhere-hez is. A többségnek újdonság volt a szoftver, és még nem voltak biztosak benne, hogy a későbbi munkájuk, tanulmányaik során alkalmazni, hasznosítani tudják-e. A MaxWhere 3D VR böngésző felületét újszerűnek, informatívnak, de a 2D-s felületekhez képest nehezebben kezelhetőnek tartották. A résztvevők nyitottak voltak az új, innovatív technológiák oktatásba történő bevezetésére.¹⁴

13 CSAPÓ Ádám, HORVÁTH Ildikó, GALAMBOS Péter, BARANYI Péter, *VR as a Medium of Communication: from Memory Palaces to Comprehensive Memory Management*, 9th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2018), Budapest, 389–394. <https://doi.org/10.1109/CogInfoCom.2018.8639896>

14 ZSÖMLE Viktor, KISZL Péter, *MaxWhere: 3D VR Library Spaces in Hungary*, *Library Philosophy and Practice*, 2022. március, 1–27. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6951/>

MaxWhere 3D VR böngésző általános ismertetése

A MaxWhere 3D VR böngésző egyaránt telepíthető Windows, illetve Mac OS operációs rendszerekre is. A tanulmány a MaxWhere 5.1.7-es verziójára támaszkodik. A szoftver használatbavételéhez csupán annyit szükséges tennünk, hogy a hivatalos honlapról letöltjük és a saját eszközünkre telepítjük a klienst. A teljes körű funkciók eléréséhez egy egyszerű regisztrációt célszerű elvégezni. A MaxWhere desktop 3D VR alkalmazáshoz nem szükséges semmilyen speciális VR eszköz, de természetesen lehetőségünk van ilyen eszközök alkalmazására is. A MaxWhere 3D VR böngészőben nagyszámú ingyenesen hozzáférhető teret használhatunk.

Az okostáblák (smartboards)

A terekben úgynevezett okostáblák (smartboards) találhatóak. A táblák működésüket tekintve tulajdonképpen egy-egy 2D-s böngészőként definiálhatók a 3D-s térben. Számuk terenként változik, de leggyakrabban 10–15 között mozog. Az okostáblák mérete általában A4-es, 4:3-as vagy 16:9-es nagyságú, de ettől eltérő méretű táblák is előfordulnak. A terekben a táblák méretétől és elrendezésétől függően akár téma szerinti csoportosítási lehetőségünk is van. Az okostáblákba különféle tartalmakat helyezhetünk el. Ilyenek lehetnek például:

- honlapok (működésük megegyezik egy hagyományos böngészőben megszokottal),
- képformátumú fájlok (JPEG, PNG stb.),
- PDF-fájlok (működésük megegyezik a hagyományos PDF-olvasóban megszokottakkal),
- videoformátumú fájlok (MP4, AVI stb.).

A különböző típusú terekben valamennyi felhasználó megtalálhatja a számára legideálisabb lehetőségeket. A kezdő lépéseket úgynevezett tutorial terek segítik. E terek legfőbb funkciója, hogy a MaxWhere böngészőben történő navigációt megkönnyítsék azon felhasználók számára, akik még csak most ismerkednek a 3D VR terek világával. A terekben való mozgás rövid időráfordítással elsajátítható. Amennyiben már magabiztosabban mozgunk a 3D-s virtuális környezetben ízlésünknek megfelelően változhatunk a kínálatból. A MaxWhere böngészőben egyaránt találunk

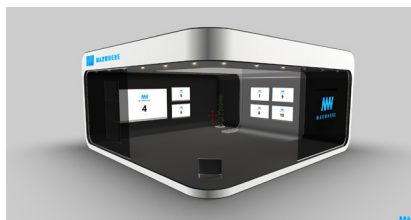
oktatáshoz, előadásokhoz vagy éppen virtuális irodai tevékenységhez alkalmas tereket. Emellett, ha egy kicsit extrémebb környezetre vágynánk, akkor például dolgozhatunk egy marsi irodában, utazhatunk űrhajóval, sétálhatunk egy kastélyban, vagy ellátogathatunk egy távoli paradicsomi szigetre is (1. ábra). Mindez és még sok minden más ingyenesen rendelkezésünkre áll a MaxWhere használatával. Továbbá külön szükséges kiemelnünk a különböző 3D VR konferenciák lehetőségét, illetve a Széchenyi István Egyetemet, ahol elsősorban a középiskolások számára készült *Nyitott kapuk* programot is bonyolítottak már le a MaxWhere böngészőben (Széchenyi István Egyetem, 2021).

A Smartboard Sharing (<https://sbsharing.com/>)

A MaxWhere Smartboard Sharing szolgáltatását egy külön honlapon keresztül vehetjük igénybe kizárólag regisztrációt követően. A felhő alapú Smartboard Sharing funkciónak köszönhetően az okostáblák tartalmát előre beállíthatjuk.

Tutorial tér

Irodai (Office) tér (Let's Meet 10)

*Konferencia tér
International Conference Hall*

Mars Office

1. ábra: Példák a MaxWhere 3D VR böngészőben található terekre

Ezen tartalmak egy felhőszerveren tárolódnak, és a terekben megtalálható kontrolpanel(ek) segítségével egyszerűen betölthetők az okostáblákba.

További fontos tulajdonsága e szolgáltatásnak az a lehetőség, hogy ezeket a tartalmakat egy kattintással más felhasználókkal is megosszuk, ami akár csoportmunkára, akár párhuzamos tevékenységekre is kiváló alkalmat kínál. Külön meg kell említenünk az úgynevezett Myboards funkciót is, melynek használatával (szigorúan csak a Myboards kompatibilis terekben) további négy okostáblát tudunk szerkeszteni, illetve megosztani a partnereinkkel.¹⁵

A MaxWhere Lite (<https://events.maxwhere.com/>)

A MaxWhere Lite tulajdonképpen egy hagyományos 2D-s honlap, ahol a MaxWhere-ben tartott online eseményeket tekinthetjük meg egyszerűsített formában, akár mobileszközről is. A honlap létrehozásnak alapvető célja volt, hogy biztosítsák a MaxWhere tartalmak (például online rendezvények) elérésének a lehetőségét azon felhasználók számára is, akik az adott pillanatban nem rendelkeznek olyan eszközzel, amely képes megfelelni a MaxWhere 3D VR böngésző rendszerkövetelményeinek.¹⁶

Navigációs lehetőségek a MaxWhere-ben

A MaxWhere egy egyedülálló 3D-s navigációs technológiát, az úgynevezett kognitív navigációs (CogiNav) technológiát alkalmazza. A CogiNav segítségével a MaxWhere felhasználói intuitív módon közlekedhetnek a 3D-s VR terekben. Például körbejárhatják vagy megragadhatják a 3D-s tárgyakat és ehhez csupán egy egyszerű bemeneti eszközre (pl. egér) van szükségük. A fejlesztői javaslatok szerint a két gombos, görgős külső egér használata nyújtja a legjobb felhasználói élményt. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos egér nem kizárólagos navigációs eszköz, így akár touchpaddal vagy érintőképernyős felületen is használható a MaxWhere. A 3D-s VR böngészőben lehetőségünk van váltani a 2D-s és a 3D-s interfészek között az adott szituációtól függően. 2D-s módban a térben található okostáblák tartalmát szerkeszthetjük, míg a 3D-s mód a virtuális környezetben való mozgásra szolgál. Egy okostáblára kattintva tudjuk aktiválni a 2D-s felületet. Az egérfunkciók pedig ugyanúgy fognak működni, mintha bármely hagyományos szoftverben vagy

15 A Smartboard Sharing hivatalos honlapja: <https://sbsharing.com/>

16 A MaxWhere Lite hivatalos honlapja: <https://events.maxwhere.com/>

böngészőben navigálnánk. A kijelölt okostábla elhagyása után az egér újra a 3D-s térben való mozgás eszközévé válik.

A VR terekben gyakran találhatunk különböző interaktív objektumokat, amelyek mozgathatók, forgathatók. Ehhez olyan mozgástípusokra van szükség, amelyek az ember valóságos mozgásait utánozzák. A MaxWhere 3D VR böngészőben az alábbi mozgásfajtákat alkalmazhatók:

- Nézőpont orientáció: az egér mozgásával összhangban a virtuális környezetben való körbetekintést, körbejárást jelenti.
- Mozgás előre és hátra: ehhez a felhasználónak előre vagy hátra kell görgetnie az egérgörgőt.
- Emelés: a felhasználónak folyamatosan nyomva kell tartania az egér bal gombját, majd az egeret mozgatva a nézet egy rögzített függőleges síkon mozog.
- Gömbpálya: ehhez a navigációhoz a felhasználónak a térben az egérrel egy tárgyra kell kattintania ezt követően a jobb egérgombot folyamatosan nyomva tartva körbejárható az objektum.¹⁷

A MaxWhere-ben történő mozgás komplexebb, mint amit a 2D-s felületeken megszokhattunk. A magabiztos navigálás elsajátítása gyakorlást igényel, de teljesen kezdőknek is rövid idő alatt megtanulható.

A MaxWhere 3D VR böngésző könyvtári lehetőségei

A MaxWhere 3D VR böngészőben található terekkel a könyvtári szolgáltatásokat is bővíthetjük. Mindehhez nem feltétlenül szükséges rendelkezni saját térrel, de természetesen minden információs intézmény számára lehetőség a MaxWhere 3D-s világában való megjelenés és a saját könyvtári tér lemodellezése.

A következőkben áttekintjük a szoftver könyvtári használatának lehetséges előnyeit:

17 BERKI Borbála, *Navigation Power of MaxWhere: a Unique Solution*, 2020 11th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom). Online konferencia, 509–514. <https://doi.org/10.1109/CogInfoCom50765.2020.9237904>

- Az okostáblákba (smartboards) különféle típusú tartalmakat helyezhetünk el. Ezen tartalmakat akár a MaxWhere Smartboard Sharing funkcióján keresztül is koordinálhatjuk.
- Alkalmazhatjuk a hagyományos honlapokkal párhuzamosan, továbbá akár a már megszokott felületek helyett is használhatjuk.
- A MaxWhere 3D VR böngésző használatához nincs szükségünk semmilyen speciális 3D-s vagy VR eszközre (az ilyen eszközök használata opcionális).
- 3D-s virtuális kiállításokhoz, prezentációkhoz egyaránt ideális megoldás lehet.

Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk további fontos tényezőkről sem, amiket a MaxWhere használatával szintén figyelembe kell vennünk:

- Megfelelő színvonalú eszközigény (kompatibilis hardver). Elavult gépparkkal nem fogjuk tudni futtatni a MaxWhere 3D-s VR tereit.
- Magas költségek: egy 3D VR tér modellezése magas költségekkel jár.
- Rosszullét a 3D-s terekben (ez a jelenség ritkán, leginkább a VR szemüveg alkalmazása közben jelentkezik). Az asztali 3D-s VR böngészők használata közben előfordulhat, hogy egyes felhasználókat fizikai rosszullét fogja el. Ilyen esetben a fokozatosság elvét figyelembe véve ajánlott hozzászólni a terek használatához.

A Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár MaxWhere 3D VR tere

A győri Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: SZE EKL) 3D-s VR tere (az első könyvtári tér a MaxWhere 3D VR böngészőben) 2021 tavaszán pályázat keretében a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) finanszírozásával valósult meg. A projekt elnevezése: *A Széchenyi István Egyetem egyetemi könyvtári hálózat új arculatának, szolgáltatásainak, innovatív eredményeinek, intézményi imázsának erősítését szolgáló projekt*

Pályázati azonosító: 204139/195, az altéma kódszáma: 204139/317

A projekt három részből épült fel:

1. Információs kiadványok, könyvtárismertető.
2. Egységes könyvtári információs és tájékoztató rendszerek, feliratok tervezése, elhelyezése a könyvtári terekben.

3. Honlapfejlesztés, a könyvtár egyéb elektronikus felületén történő megjelenése (ennek keretében valósult meg a SZE EKL MaxWhere 3D VR tere).

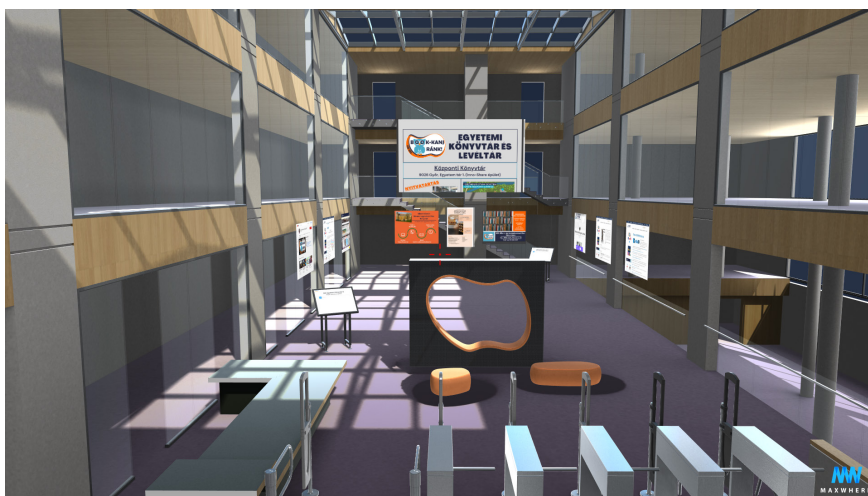
A SZE EKL virtuális tere a SZE VR Learning Centerrel együttműködésben készült el. Az együttműködés keretében a VR Learning Center igazgató asszonya oktatásokat tartott a MaxWhere 3D VR böngészőről a SZE EKL munkatársai számára. Ezt követően a SZE EKL számos kollégája részvételével munkacsoport alakult, melynek feladata volt a készülő könyvtári tér tartalommal való megtöltése. Az elkészült teret a MaxWhere 3D VR böngészőben az ingyenesen hozzáférhető terek között találjuk meg a „SZE Egyetemi Könyvtár” kulcsszóra rákeresve. A 3D-s VR tér a SZE EKL alulájába kalauzolja el a felhasználót. A 2. ábrán az igazi, míg az 3. ábrán a 3D-s VR könyvtári teret láthatjuk (2–3. ábra).

2. ábra: A SZE EKL igazi könyvtári tere
A kép forrása: SZE EKL fotótár

A szinte megszólalásig valóság-hű 3D-s VR térben 10 db okostábla (smart-board) található, amelyek fontos információkat tartalmaznak:

Ahogy belépünk a SZE EKL virtuális terébe, a tér közepén, közvetlenül a felhasználóval szemben négy okostáblát találunk. A táblákon négy infografika (PDF) található a SZE EKL könyvtári hálózatának tagkönyvtáirairól. Az infografikákon a legfontosabb információk, (nyitvatartás, elérhetőség, térkép, a beiratkozással, valamint a szolgáltatásokkal kapcsolatos tudnivalók) kaptak helyet. A 4. ábra bal oldali képén felül, a legnagyobb okostáblán a központi könyvtárra vonatkozó információkat, alatta a három tagkönyvtárhoz kapcsolódó infografikákat találjuk (4. ábra).

3. ábra: A SZE EKL 3D-s VR könyvtári tere
A kép forrása: SZE EKL fotótár

EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR

Központi Könyvtár
9026 Győr, Egyetem tér 1. (Inno-Share épület)

NYITVATARTÁS

Hétfő 10:00 – 19:00
Kedd – Péntek 8:00 – 19:00
Szombat 9:00 – 14:00

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
GYŐRI KÖZPONTI CAMPUS

Központi Könyvtár

KAPCSOLAT

Telefon
96/503-441 (szolgálat)
96/503-442, 613-717 (jelkéntartás)
96/613-442, 613-719 (alkönyvrakeltetés)
96/613-882 (költözés, hosszabbítás)

BEIRATKOZÁS

A Könyvtárba beiratkozhat:
- minden 18. életévét betöltött, személyi igazolvánnyal rendelkező magyar állampolgár;
- a Széchenyi István Egyetemen tanulói nappali tagozatos magyar és külföldi hallgató;
- a Széchenyi István Egyetemmel hallgatói jogviszonyban lévő levelezős és távközponti hallgató;
- 18 év alatti diákgazdálkodással rendelkező személy a törvényes képviselőjének kezességére mellett;
- a megfutamítottja révén jogi személy;
- fogyatékosok esetében a kezességvállalók.

A Könyvtári tagság a beiratkozást követően 305 napra szól, melyet minden évben meg kell újítani.

E-mail
konyvtar@sze.hu

Honlap
lib.sze.hu

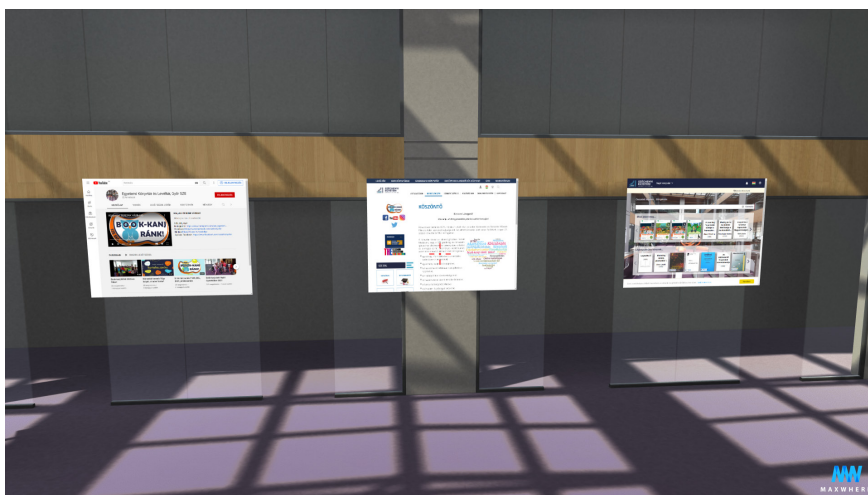
Széchenyi
MTNI
Adatbázisok
Sarkitájékoztató
Book-kani ránk! tábor
2023. évi
Info-Share
Hosszabbítás
Online katalógus
Stresszoldó fel-
adatgyűjtemény
Sarkiproduktum
Egyetemi
Műhely

MUNKATÁRSÁK

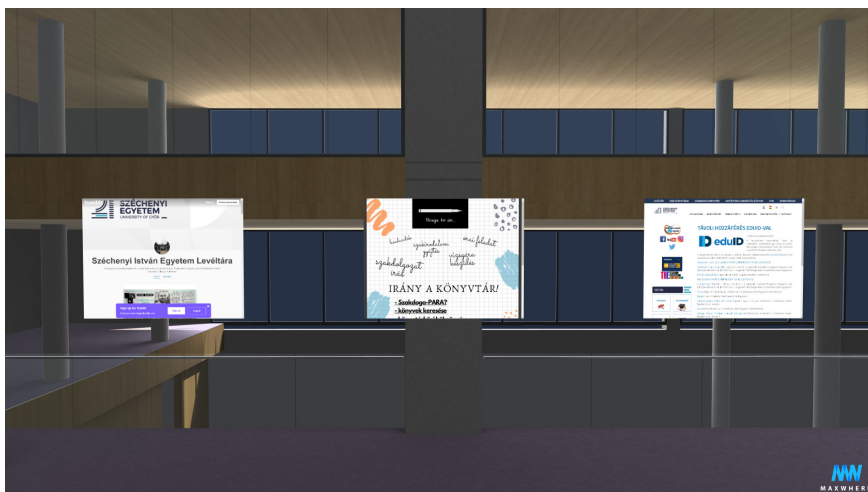
4. ábra: Központi Könyvtár és a tagkönyvtárak
(Jobb oldalon: A SZE EKL Központi Könyvtárát bemutató infografika)

A következő három okostábla a tér bal oldalán kapott helyet. Ide került a SZE EKL YouTube csatornája, hivatalos honlapja, valamint az OPAC (Online Public Access Catalogue). A MaxWhere 3D VR böngésző okostáblaiban elhelyezett videók, honlapok ugyanúgy működnek, mintha egy hagyományos böngészőben nyitnák meg őket. Ebből következőleg a felhasználóknak lehetőségük van böngészni a menüpontok vagy a YouTube videók között saját igényeik és érdeklődésük szerint (5. ábra).

5. ábra: SZE EKL YouTube csatorna, könyvtári honlap, OPAC

A tér jobb oldalán található három okostáblán kapott helyet: a levéltár weboldala, a könyvtári adatbázisok távoli hozzáférését bemutató eduID menüpontja, továbbá az SZE EKL szolgáltatásait bemutató infografika PDF formátumban. Az infografikában rá tudunk kattintani a felsorolt szolgáltatásokra, tehát eljuthatunk az eredeti (a könyvtári honlapon megtalálható) tartalomhoz (6. ábra).

6. ábra: Levéltár, könyvtári szolgáltatások, eduID

Az SZE EKL MaxWhere 3D VR terében a navigáció a korábban már ismertetett módokon az egér használatával tetszőleges módon történik. Ezenfelül egy előre definiált bejárési útvonal (*Story*) is rendelkezésre áll. A *Story* funkció segítségével a billentyűzet jobbra és balra mutató nyílbillentyűi használatával a kezdő felhasználók számára is egyszerűen felfedezhető a 3D VR könyvtári tér. A *Storyt* tulajdonképpen egy speciális 3D-s diavetítésként is értelmezhetjük, segítségével automatikus bejárési útvonalat tudunk létrehozni a MaxWhere-ben. A tíz okostábla tartalmát a Smartboard Sharing szolgáltatás segítségével a megfelelő jogosultsággal rendelkező könyvtárosok tudják kezelni, illetve módosítani. A szolgáltatás használatához regisztráció szükséges.

Az SZE EKL MaxWhere 3D VR tere új szintre emelheti a könyvtári szolgáltatásokat. Az ismertetést a fent említett projekthez készült szakmai beszámolóból vett idézettel zárom. „A könyvtár ezekkel a virtuális tér nyújtotta lehetőségekkel a jövőben reményeink szerint még több használatot lesz képes bevonni, új, innovatív megjelenésével pedig méltó módon tudja képviselni az egyetemen zajló oktató-kutató munkát.”¹⁸

Összegzés

A MaxWhere 3D VR böngésző (elődje a Virtual Collaboration Arena) első verziója 2016-ban vált elérhetővé. Jelen tanulmány az 5.1.7-es verzióról készült.¹⁹ A MaxWhere böngésző könyvtári környezetben való bevezetése egy új virtuális színtere lehet a már meglévő szolgáltatásaink népszerűsítésének. A 3D-s VR teret a hagyományos honlappal párhuzamosan, vagy akár azt felváltva is alkalmazhatjuk. Nagy előnye a szoftvernek, hogy a használatához nem szükséges semmilyen külső 3D-s vagy VR szemüveg, továbbá a tereket különböző típusú fájlokkal, honlapokkal, videókkal színesíthetjük. Az okostáblákba beállított tartalmakat pedig könnyedén alkalmazhatjuk virtuális kiállításoknál, vagy gazdagíthatjuk vele a prezentációs eszköztárunkat.

18 Szakmai beszámoló a Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtári Hálózat új arculatának, szolgáltatásainak, innovatív eredményeinek, intézményi imázsának erősítését szolgáló projekthez (2021). <https://lib.sze.hu/downloadmanager/index/id/11238/m/9169> (2022. október 28.)

19 Maxwhere 3D VR böngésző letöltése, 5.1.7-es verzió. <https://www.maxwhere.com/get-maxwhere>

Az első könyvtári tér a MaxWhere böngészőben a 2021 tavaszán elkészült Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár 3D VR tere. A tér rendkívül impozáns, és valósághűen adja vissza az eredeti könyvtári tér érzését. A tíz okostáblán található webtartalmak és infografikák ismertetik az Egyetemi Könyvtár és Levéltár szolgáltatásait.

REZÜMÉ

Irány a MaxWhere – avagy BOOK-KANJ RÁNK 3D-ben is!

A tanulmányban megismerjük a MaxWhere 3D VR böngésző alapvető funkcióit, ezt követően pedig felfedezzük a Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár 3D-s VR terét. Erre utal a címben megtalálható „BOOK-KANJ RÁNK!” kifejezés is, amely az egyetemi könyvtár szlogenje. Napjainkban a 3D-s környezet, a virtuális valóság (Virtual Reality – VR), illetve a kiterjesztett valóság (Augmented Reality – AR) folyamatos változását, természetes evolúcióját figyelhetjük meg. Fokozatosan megjelennek például különböző konferenciákon, az oktatásban vagy akár online kiállításokon is. Kutatások támasztják alá, hogy a 3D-s virtuális környezetben való tevékenység a munkafolyamatok elvégzését és a tanulás hatékonyságát akár 30–50%-kal gyorsabbá teheti. Ebből kifolyólag a felhasználók jóval könnyebben képesek visszaemlékezni a VR vagy AR környezetben megismert tartalmakra. A hallgatók egy előadásban elhangzott információkat is sokkal egyszerűbben tudják felidézni, mint a hagyományos 2D-s prezentációs eszközök használatával. Az említett előnyöket tapasztalhatjuk meg a Széchenyi István Egyetem kutatói által kifejlesztett MaxWhere 3D VR böngésző használatával. Segítségével nagyszámú ingyenes, bárki számára hozzáférhető 3D-s térben böngészhetünk, tartalmakat tölthetünk fel, prezentálhatunk, vagy részt vehetünk online konferenciákon, illetve virtuális kiállításokon egyaránt. A 3D-s technológia megjelenésével és használatával az emberiség eljutott a természetes környezetébe.

Go to MaxWhere – or BOOK-KANJ RÁNK (discover us) in 3D!

In the study, we learn about the basic functions of the MaxWhere 3D VR browser, and then we explore the 3D VR space of the University Library and Archives of the Széchenyi István University. This is indicated by the title „BOOK-KANJ RÁNK!” is also an expression which is the slogan of the university library. Nowadays, we can observe the continuous change and natural evolution of the 3D environment, virtual reality (VR) and augmented reality (AR). They gradually appear, for example, at various conferences, in education or even at online exhibitions. Research supports that activity in a 3D virtual environment can make the execution of

work processes and the efficiency of learning up to 30-50% faster. As a result, users can much more easily recall the content learned in a VR or AR environment. Students can also recall the information presented in a lecture much more easily than using traditional 2D presentation tools. The mentioned advantages can be experienced by using the MaxWhere 3D VR browser developed by the researchers of István Széchenyi University. With its help, we can browse a large number of free 3D spaces accessible to anyone, upload content, present, or participate in online conferences and virtual exhibitions. With the appearance and use of 3D technology, humanity has reached its natural environment.

Zsömle Viktor

könyvtáros

Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár

FÜGGELÉK

Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár régen és napjainkban

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központnak
és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Tudományos és Szakkönyvtári Szekciójának tudományos konferenciája
az Akadémiai Könyvtár egykori főigazgatója,
Rózsa György (1922–2005)
születésének centenáriuma alkalmából

Helyszín:

a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
konferenciaterme
(1051 Budapest, Arany János u. 1., 2. emelet)

Időpont:

2022. október 13-án (csütörtökön), 9.00 órai kezdettel

PROGRAM

9.00–9.05	<i>Köszöntő</i> (Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója)
9.05–9.10	<i>Köszöntő</i> (Rózsa Dávid, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója)

(A konferencia moderátora: Molnár Andrea)

Az Akadémiai Könyvtár modernizációja 1960 után

- 9.10–9.30 Zsidi Bernát (MTA Könyvtár és Információs Központ): *Az Akadémiai Könyvtár korszerűvé tétele Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól szóló 123/1961 sz. elnökségi határozattal*
- 9.30–9.50 Molnár Andrea (MTA Könyvtár és Információs Központ): *Az Akadémiai Könyvtári Hálózat – az Akadémiai Könyvtár és az akadémiai kutatóintézetek könyvtárainak együttműködése*
- 9.50–10.10 Murányi Lajos (az MTA Könyvtár és Információs Központ nyugalmazott munkatársa): *Az MTA Könyvtára a humán- és a társadalomtudományok szolgálatában – 2005-ben*
- 10.10–10.30 Sallai Ágnes (MTA Könyvtár és Információs Központ): *A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások bevezetése az Akadémiai Könyvtárban*
- 10.30–10.40 Holl András (MTA Könyvtár és Információs Központ): *Korszerűség az Akadémiai Könyvtárban napjainkban – kitekintés*
- 10.40 – 10.50 *Hozzászólás*

SZÜNET

Modern szakkönyvtárak napjainkban

- 11.20–11.40 Biczó Krisztina (Külgazdasági és Külügyminisztérium, Bánffy Miklós Szakkönyvtár): *A Magyar Királyi Külügyminisztérium Könyvtárától a Bánffy Miklós Szakkönyvtárig*
- 11.40–12.00 Egri Krisztina (ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtára): *Fejlesztések és újítások az ELTE Társadalomtudományi Kar Könyvtárában*
- 12.00–12.20 Török Beáta (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtára): *Az egyházi felsőoktatási könyvtárak szerepe, eredményei a tudomány szolgálatában*
- 12.20–12.40 Zsömle Viktor (Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár): *Irány a MaxWhere – avagy BOOK-KANJ RÁNK 3D-ben is!*
- 12.40–13.00 Váradi Péter – Maróthy Szilvia (L'Harmattan Kiadó): *Bemutatkozik a L'Harmattan Open Access platform*
- 13.00–13.10 *Hozzászólás*

FOGADÁS

(A konferencia megrendezését a L'Harmattan Kiadó támogatta.)

FOTÓK A KONFERENCIÁRÓL

(A felvételeket készítette Molnár Andrea és Kovács Orsolya.)

*Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója
köszönti a konferencia résztvevőit*

*Rózsa Dávid, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Rózsa György unokája
köszönti a résztvevőket*

Rózsa Gábor, Rózsa György fia feleségével a konferencián

Egykori és jelenlegi kollégák (a háttérben Murányi Lajos és Tömör Pál beszélget, az előtérben Kasza Zsófia, Tankó Beáta és Dancs Ágnes)

Fogadás (középen Seres József, az MTA Könyvtár és Információs Központ MTMT Osztályának nyugalmazott osztályvezetője)

Egykori és jelenlegi kollégák (Gregorovics Anikó és Nagy-Bozsokyné Keresztes Júlia)

Vendégeink (Bergmann Krisztina, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar könyvtárának vezetője, Egri Krisztina, az ELTE Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtárának igazgatója és Áts József, az MTA Könyvtár és Információs Központ MTMT Osztályának vezetője)

Vendégeink (bal oldalon Biczó Krisztina, a Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtárának igazgatója)

NÉV- ÉS HELYNÉVMUTATÓ

Áts József	158
Andics Erzsébet	21
Andrássy család	21
Antal Istvánné	120
Balogh Margot	22, 23
Bánffy Miklós	97, 99
Bánhegyi Zsolt	63, 70
Baranyi Péter	132, 133, 135
Beck Mihály Tibor	52, 55
<i>Bécs</i>	65, 88
Bereczky László	69
Berend T. Iván	22, 72
Berki Borbála	132, 134, 139
Bergmann Krisztina	158
Bertalan Györgyné	40
Biczó Krisztina	88, 99, 152, 158
Bilicsi Erika	85
Bognár Rezső	28
Braun Tibor	52, 54, 55, 58, 62, 63
<i>Buda</i>	77
Budai Tamás	133
<i>Budapest</i>	7, 37, 54, 55, 90, 92, 98, 150
Bujdosó Ernő	52, 63
Burucs Kornélia	22, 23
Büky Béláné	55
Cellabos, Silvia	133
Cholnoky Olga	94, 96
Csapó Ádám	133, 135
Csengery Antal	83
Dancs Ágnes	156
<i>Debrecen</i>	37
Egri Krisztina	100, 115, 152, 158
Ender, Thomas	73
Eőry Ajándok	54, 63
Erdei Ferenc	14, 15, 16, 32
Erdey-Grúz Tibor	21

Fekete Gézáné	22, 23, 28
Földes György	12
Fülöp István Marcell	132
Gaálné Kalydy Dóra	84
Galambos Péter	132, 133, 135
Garfield, Eugene	52, 53, 57, 62
<i>Genf (CH)</i>	7, 61
Gergely Pál	21
Gerő Ernő	21
Glänzel Wolfgang	63
Glatz Ferenc	22, 23
Görföl Tibor	116, 130
Gregorovics Anikó	157
Gross Géza	90
Gujdi Barna	13, 31
Gulyás Pál	73
<i>Győr</i>	140
Györkössy Alajos	32
Haffner Rita	71
Haraszthy Gyula	13, 14, 29, 31, 32
Hay Diana	22, 23
Holl András	76, 86, 151
Horváth Ildikó	132, 133, 134, 135
Horváth János	92
Hory András	91
Kádár János	11, 12
Kállai Istvánné	40
Kalmár Melinda	12
Karácsony Gyöngyi	120
Kasza Zsófia	156
Katkó Istvánné	63
Katus László	21
Kelecsényi Ágnes	71
Kiszl Péter	135
Klein Ágnes	58, 63
Kónya Sándor	28, 29

Kovács Máté	17
Kovács Orsolya	153
Kuczmann Miklós	133
Lampert Bálint	134
Láng István	24, 72
Lee, Elinda Ai-Lim	134
Lukács György	12
Markó László	22, 23
Marosán György	12
Maróthy Szilvia	152
Márta Ferenc	54
<i>Martonvásár</i>	37
Martonyi János	96
Mátrai László	13, 31
Mezei György	93
<i>Miskolc</i>	37
Mokányné Nagy Katalin	39, 40
Molnár Andrea	27, 49, 150, 151, 153
Molnár Imre	40
Molnár Zoltán	20, 21
Monok István	150, 154
Murányi Lajos	63, 65, 66, 68, 71, 75, 151, 156
Nagy Imre	21, 31
<i>Nagyvárad</i>	7
Nagy-Bozsokyné Keresztes Júlia	157
Némedi Dénes	101
Németh Ágoston	63
Pataki Ferencné	40
Patoky Ernő	69
<i>Pécs</i>	37, 119
Pénzesné Mezős Lujza	63
Petrovay István	93
<i>Philadelphia (USA)</i>	53, 54, 55, 56, 62, 72
Pongrácz Attila	134
Pónyi István	13
Pótó János	13, 31

Pozsgai Imre	72
Pritz Pál	88
Radisics Elemér	92
Rahner, Karl	116
Reskó Barna	133
Rózsa Dávid	14, 15, 20, 23, 31, 51, 150, 155
Rózsa Gábor	155
Rózsa György	7, 8, 11, 14–17, 20, 22–25, 27, 31, 32, 35, 38, 47, 48, 51, 52, 54, 55, 61, 62, 65, 67, 72, 75, 150, 155
Rózsáné Nagydiósi Stella	58, 63
Ruff Imre	54, 62, 63
Rusznay István	31
Sallai Ágnes	50, 64, 151
Sallai Gyula	133
Sándory Mihály	55
Schubert András	63, 84
Seres József	156
Sikabonyi Antal	90
Simon Mária Anna	31, 32, 35, 36, 37, 40,
Sipos Judit	134
<i>Sopron</i>	37
Stein Aurél	80
Sudár Anna	133
Szabó Imre	22
Szalai Sándor	15, 21
<i>Szeged</i>	37
Székely Dániel	54
Szemrédi József	31
Szentágothai János	54, 72
Szinnyei József	69
Tankó Beáta	156
Telcs András	63
Teleki József	50
Teleki család	69

<i>Tihany</i>	32, 37, 41
Toldy Ferenc	76, 83
Tömöry Pál	156
Török Beáta	116, 131, 152
Trencsényi-Waldapfel Imre	13, 31
Ujcz Pálné	46
Uray Gézáné Kőhalmi Katalin	40
<i>Vácrátót</i>	32, 37
Vámos Tibor	55
Váradi Péter	152
Vas Viktória	84
Véhrer Adél	134
Vekerdi László	28
Veress Endre	88, 89, 90
Vértesiné Gyurák Mária	89
Vorgrimler, Herbert	116
Wong, Kok Wai	134
Zsidi Bernát	11, 21, 26, 31, 151
Zsindely Sándor	63
Zsömle Viktor	132, 135, 148, 152